

VOORUITZICHTEN

Economische vooruitzichten 2016-2021

Juni 2016

.be

Vooruitzichten

Een van de belangrijkste opdrachten van het Federaal Planbureau (FPB) bestaat erin de beleidsmakers te helpen anticiperen op de toekomstige evolutie van de Belgische economie.

Onder de verantwoordelijkheid van het INR maakt het FPB aldus twee keer per jaar, in februari en september, kortetermijnvoorzichten voor de Belgische economie - de *Economische begroting* - met het oog op, zoals de naam aangeeft, de opmaak en de controle van de Rijksbegroting. Op verzoek van de sociale partners, publiceert het FPB in mei de *Economische middellangetermijnvoorzichten* in een internationale context. In het verlengde daarvan worden, in samenwerking met regionale instellingen, de *Regionale economische vooruitzichten* opgesteld. De *Nime Outlook* beschrijft één keer per jaar middellangetermijnvoorzichten voor de wereldeconomie. Het FPB publiceert om de drie jaar *Langetermijnenergievoorzichten voor België*. Ook om de drie jaar stelt het, in samenwerking met de FOD Mobiliteit en Vervoer, *Langetermijnvoorzichten voor transport in België*. Tot slot maakt het FPB jaarlijks in samenwerking met de ADS *Demografische vooruitzichten op lange termijn*.

Overname is toegestaan, behalve voor commerciële doeleinden, mits bronvermelding.

Verantwoordelijke uitgever: Philippe Donnay - Wettelijk depot: D/2016/7433/16

VOORUITZICHTEN

Economische
vooruitzichten
2016-2021

Juni 2016

Bijdragen

Deze publicatie werd verwezenlijkt door de leden van de Algemene Directie van het FPB:

Algemene coördinatie verzekerd door Michel Englert, Delphine Bassilière en Filip Vanhorebeek.

Hebben bijgedragen: Loïc Berger, Ingrid Bracke, Bart De Ketelbutter, Frédérique Denil, Greet De Vil, Ludovic Dobbelaere, Nicole Fasquelle, Vincent Frogneux, Gina Gentil, Koen Hendrickx, Laurence Laloy, Luc Masure, Thérèse Père, Michel Saintrain, Bertrand Scholtus, Peter Stockman, Patrick Van Brusselen, Marie Vandresse, Peter Willemé.

Vertaaldienst: Christelle Castelain, Ben Dragon, Miguel Louis en Patricia Van Brussel

Informaticacel: Geert Bryon, Adinda De Saeger en Dominique Van Der Wal

Federaal Planbureau

Kunstlaan 47-49, 1000 Brussel

tel.: +32-2-5077311

fax: +32-2-5077373

e-mail: contact@plan.be

<http://www.plan.be>

Inhoudstafel

1.	Synthese	1
2.	Macro-economische evoluties	11
2.1.	Internationale omgeving	11
2.2.	Belgische economische groei en zijn belangrijkste componenten	16
2.3.	Prijzen en kosten	28
3.	De arbeidsmarkt	33
3.1.	Demografie en arbeidsaanbod	33
3.2.	Arbeidskosten en loonaandeel in de sector der ondernemingen	40
3.3.	Werkgelegenheid	44
3.4.	Werkloosheid en arbeidsreserve	52
4.	Overheidsfinanciën	57
4.1.	Gezamenlijke overheid	57
4.2.	Federale overheid	60
4.3.	Sociale Zekerheid	68
4.4.	Gemeenschappen en gewesten	76
4.5.	Lagere overheid	80
5.	Energieverbruik en broeikasgasemissies	83
5.1.	Evolutie van de vraag naar energie	83
5.2.	Energiegebonden CO ₂ -emissies: verdere daling van de energiegebonden CO ₂ -intensiteit van de Belgische economie	88
5.3.	Lichte daling van de niet-energiegebonden CO ₂ -emissies en overige broeikasgasemissies	91
5.4.	Totale broeikasgasemissies	93
6.	Bijlagen	97
6.1.	Belangrijkste hypothesen van de projectie	99
6.2.	Macro-economische resultaten	104
6.3.	Sectorrekeningen	110
6.4.	Overheidsfinanciën	115
6.5.	Resultaten per bedrijfstak	122

Lijst van kaders

KADER 1 -	Methodologie voor de opmaak van de hypothesen internationale omgeving	13
KADER 2 -	Impact van de terroristische aanslagen op de economische activiteit	18
KADER 3 -	Inflatieverschil tussen België en de eurozone	30
KADER 4 -	De gevolgen van de vluchtelingencrisis voor demografie en arbeidsaanbod	34
KADER 5 -	Maatregelen m.b.t. de arbeidskosten	41
KADER 6 -	Vershil in behandeling van uitkeringen voor geneeskundige verzorging tussen de begrotingen en de nationale rekeningen	70
KADER 7 -	Beleid en maatregelen	86
KADER 8 -	Wat na 2020?	95

1. Synthese

Macro-economische evoluties

Een geleidelijke groeiversnelling van de wereldeconomie.

Net als in 2015 zou de wereldeconomie dit jaar een bescheiden groei van ongeveer 3 % laten optekenen, wat nauw samenhangt met een verdere groeivertraging in China en met de prijsdalingen voor ruwe olie en andere grondstoffen, die de groei van de grondstoffenproducerende opkomende economieën aantasten. Die factoren leiden bovendien tot een groeivertraging van de Amerikaanse economie. Tegen de achtergrond van geleidelijk aantrekkende grondstoffenprijzen – in sommige landen aangevuld met stimuleringsmaatregelen – zorgen de opkomende economieën voor een herneming van de wereldwijde economische groei tot bijna 4 % op middellange termijn.

De geavanceerde economieën als geheel zouden, net als in 2014 en 2015, een gestage, maar al bij al vrij matige groei van bijna 2 % per jaar laten optekenen in de projectieperiode. Op korte termijn wordt de economische activiteit in de meeste geïndustrialiseerde landen weliswaar ondersteund door de lage olieprijsen en door een uiterst soepel monetair beleid, maar ook afgeremd door beperktere afzetmogelijkheden in de opkomende landen, terwijl de Amerikaanse groei afgeremd wordt door terugvallende investeringen in de winning van schalie-olie. Op middellange termijn vertraagt de economische groei in de geavanceerde economieën enigszins doordat de vergrijzing de ontwikkeling van het arbeidsaanbod afremt.

Een matige maar stabiele economische groei in de eurozone ...

De economische groei in de eurozone zou dit jaar licht aantrekken tot 1,6 %, met als sterkhouders de particuliere consumptie. Die wordt ondersteund door de aantrekkende werkgelegenheid en de daling van de energieprijzen. De bbp-groei van de eurozone zou zich in 2017 stabiliseren op 1,6 % en ook in de periode 2018-2021 uitkomen op jaarlijks 1,5 à 1,6 %. Die groeiprestatie blijft al bij al bescheiden, zelfs in vergelijking met andere geavanceerde economieën, en ze is ook minder sterk dan in de jaren net voor het uitbreken van de financiële crisis.

... en dus ook voor de potentiële uitvoermarkten van België.

In lijn met de conjunctuurverzwakking buiten de eurozone zou de groei van de Belgische uitvoermarkten vertragen van 4,5 % in 2015 tot 3,8 % in 2016 en vervolgens versnellen tot gemiddeld 4,3 % per jaar vanaf 2017 onder impuls van een aantrekkende invoergroei van de opkomende landen. Dat tempo ligt beduidend lager dan in de jaren voor het uitbreken van de financiële crisis (gemiddeld 6,7 % in de periode 1990-2007). Dat wordt niet alleen door minder gunstige groeivoorzichten voor de wereldeconomie verklaard, maar ook door een afgenomen elasticiteit tussen buitenlandse handel en economische activiteit.

Belangrijke risico's omtrent dit internationaal scenario betreffen o.m. een harde landing van de Chinese economie, de impact van de geleidelijke normalisering van het Amerikaanse monetair beleid (wat tot bijkomende kapitaalvlucht uit de opkomende economieën en tot turbulentie op de financiële markten kan leiden), nieuwe spanningen binnen Europa (als gevolg van een heropflakking van de schulden crisis of door een Brexit) en een aanbodgerelateerde opstoot van de olieprijsen.

De Belgische bbp-groei zou vertragen van 1,4 % in 2015 tot 1,2 % in 2016 ...

De Belgische economie groeide in 2015 (1,4 %) net iets sterker dan in 2014, wat te danken was aan de dynamiek van de particuliere consumptie (1,3 % tegenover 0,4 % in 2014). De lagere energieprijzen zorgden ervoor dat het reëel beschikbaar inkomen, ondanks de indexsprong, toch nog met 1,3 % toenam. De spaarquote van de gezinnen stabiliseerde zich. De uitvoer groeide met 4,9 % evenwel minder sterk dan het jaar voordien, ondanks een gunstige ontwikkeling van de buitenlandse afzetmarkten.

De Belgische bbp-groei zou dit jaar vertragen tot 1,2 %. Daarbij wordt verondersteld dat de aanslagen van 22 maart in Brussel een kortstondige en eerder beperkte negatieve invloed hebben op de economische activiteit in 2016 via de uitvoer en de particuliere consumptie. De aanslagen zouden de bbp-groei in 2016 met 0,1 procentpunt afremmen, maar geen impact meer hebben op de economische activiteit in 2017. We kunnen echter niet uitsluiten dat vertrouwenseffecten op korte termijn kunnen leiden tot een sterkere neerwaartse impact op de economische activiteit en dat reputatieschade op middellange termijn de buitenlandse investeringen kan ontmoedigen.

De Belgische uitvoer wordt in 2016 ondersteund door de gunstige ontwikkeling van de binnenlandse kosten, die een rechtstreeks gevolg is van de maatregelen gericht op het beperken van de arbeidskosten, en de sinds vorig jaar sterk gedeprecieerde euro. Toch zou de stijging van de uitvoer in volume dit jaar beperkt blijven tot 4,1 %, vooral als gevolg van de groeivertraging van de potentiële uitvoermarkten, maar in beperkte mate dus ook door de recente aanslagen.

De bedrijfsinvesteringen zouden dit jaar in volume slechts met 0,2 % toenemen, maar dat is louter het gevolg van het wegvallen van uitzonderlijke aankopen, die de bedrijfsinvesteringen opdreven in 2014 en 2015, maar ingevoerd werden en daardoor geen impact op de economische groei hadden. Gezuiverd voor die transacties, zouden de investeringen van de ondernemingen dit jaar met 4 % stijgen, daarbij ondersteund door een toename van de rendabiliteit en door lage rentevoeten.

Het reëel beschikbaar inkomen van de particulieren zou dit jaar met 1 % toenemen. Een aantal maatregelen heeft een gunstig koopkrachteffect, maar dat wordt deels tenietgedaan door o.m. de btw-verhoging op elektriciteit voor huishoudelijk gebruik, de stijging van andere indirecte belastingen en de indexsprong. De groei van de particuliere consumptie zou evenwel vertragen in de eerste helft van 2016 (deels als gevolg van de aanslagen), waardoor die over het ganse jaar met niet meer dan 0,7 % toeneemt en de gezinsspaarquote tijdelijk herneemt. De forse volumegroei van de investeringen in woongebouwen in 2016 (5 %) wordt verklaard door een opvallend sterke toename van de woningbouwactiviteit in het tweede semester van 2015, wat voor een gunstig overloopeffect zorgt.

... maar hernemen tot 1,5 % in 2017, een tempo dat zich zou handhaven tot 2021.

De Belgische bbp-groei zou in 2017 versnellen tot 1,5 % onder impuls van een meer dynamische binnenlandse vraag, terwijl de uitvoergroei zich handhaaft op 4,1 %. De groei van de particuliere consumptie zou aantrekken (1,3 %), terwijl de bedrijfsinvesteringen een hoog tempo aanhouden (3,7 %). Ook in de periode 2018-2021 zou de economische activiteit door zowel de buitenlandse als de binnenlandse bestedingen aangedreven worden. De jaarlijkse bbp-groei zou zich stabiliseren op 1,5 % (met uitzondering van een licht hogere groei van 1,6 % in 2020), waardoor de Belgische economie vanaf 2017 even sterk zou presteren als de eurozone in zijn geheel.

De Belgische uitvoer wordt ook op middellange termijn ondersteund door maatregelen die de ontwikkeling van de arbeidskosten afremmen maar blijft (met een gemiddelde toename van 3,6 % vanaf 2018) enigszins achter op de ontwikkeling van de uitvoermarkten. De netto-uitvoer zou een licht positieve bijdrage leveren

tot de economische groei, maar door de ruilvoetverslechtering als gevolg van de toenemende olieprijs zou het saldo van de lopende verrichtingen met het buitenland (concept nationale rekeningen) op middellange termijn afbrokkelen tot 1,6 % van het bbp.

De particuliere consumptie zou vanaf 2018 jaarlijks met gemiddeld 1,4 % toenemen, wat ongeveer in lijn is met de ontwikkeling van het reëel beschikbaar gezinsinkomen. De koopkrachttoename wordt ondersteund door een meer uitgesproken toename van de lonen (in een scenario waarin geen bijkomende loonmatiging opgelegd wordt), de werkgelegenheidstoename en een positieve bijdrage van het netto-inkomen uit vermogen. De ontwikkeling van het beschikbaar inkomen ondersteunt ook de investeringen in woongebouwen, al zou hun groei bescheiden blijven (minder dan 1 % per jaar vanaf 2018) tegen de achtergrond van geleidelijk aantrekkende rentetarieven. De rentestijging remt ook de bedrijfsinvesteringen af, maar door de verbeterde rendabiliteit en gunstige afzetperspectieven blijven ze, met een gemiddelde toename van 2,7 %, een belangrijke groeimotor.

Rekening houdend met de beslissingen die gekend waren bij het afsluiten van deze vooruitzichten, zou de overheidsconsumptie in volume gemiddeld met 0,6 % per jaar stijgen tijdens de periode 2016-2021, terwijl de overheidsinvesteringen in reële termen gemiddeld met 1,1 % toenemen.

De Belgische inflatie loopt op tot 1,9 % in 2016 ...

De Belgische inflatie, gemeten aan de hand van het nationaal indexcijfer van de consumptieprijzen, viel in 2014 en 2015 terug tot resp. 0,3 % en 0,6 % als gevolg van de daling van de olieprijs en de beperkte onderliggende inflatie. De olieprijs zouden, ondanks een geleidelijke toename, dit jaar gemiddeld lager liggen dan in 2015, terwijl ook de noteringen voor aardgas en elektriciteit dalen t.o.v. vorig jaar. Niettemin zou de inflatie in 2016 uitkomen op 1,9 %. De negatieve bijdrage van de prijs voor aardgas en olieproducten tot de inflatie wordt immers volledig tenietgedaan door de positieve bijdrage van de consumptieprijs van elektriciteit. Die laatste stijgt fors door verhogingen van de niet-energiegebonden componenten van de prijs (de introductie of de verhoging van een aantal belastingen en heffingen). Bovendien zou de onderliggende inflatie hoger uitkomen dan in 2015.

... en valt in de volgende jaren slechts licht terug.

De inflatie zou in 2017 terugvallen tot 1,6 %. Dat is het resultaat van enkele factoren die elkaar gedeeltelijk compenseren. Enerzijds zou de prijs voor ruwe olie voor het eerst sinds 2012 toenemen, wat een opwaartse impact heeft op de inflatie. Anderzijds zou de onderliggende inflatie – mede door maatregelen gericht op de beperking van de loonkosten – afkoelen en zal de opwaartse invloed van de maatregelen m.b.t. de elektriciteitsprijs grotendeels uitgewerkt zijn. De Belgische inflatie zou vanaf 2018 gemiddeld 1,7 % bedragen, aangedreven door hogere olieprijs en door een meer uitgesproken toename van de loonkosten per eenheid product, wat de onderliggende inflatie opnieuw geleidelijk hoger duwt.

Arbeidsmarkt

Na een tijdelijke versnelling, neemt de groei van de bevolking op arbeidsleeftijd af.

De bevolking op arbeidsleeftijd neemt – voornamelijk onder invloed van de vluchtelingen crisis – toe tijdens de periode 2016-2018 (+69 900 personen), maar krimpt in de tweede helft van de periode (-14 500 personen). Vanaf 2019 weegt de positieve bijdrage van het migratiesaldo immers niet langer op tegen de negatieve 'natuurlijke' evolutie van de bevolking op arbeidsleeftijd, die het gevolg is van de vergrijzing van de babyboomcohorten. Omdat bovendien de structuur van de bevolking op arbeidsleeftijd veroudert, draagt de demografie op middellange termijn – en in sterk contrast met het voorbije decennium – niet langer positief bij tot de ontwikkeling van het arbeidsaanbod.

Het effect daarvan op de beroepsbevolking wordt gecompenseerd door de eindeloopbaanmaatregelen.

Dat de beroepsbevolking desondanks even sterk blijft toenemen (+129 300 personen) als tijdens de jongste zes jaar, moet toegeschreven worden aan een dynamischer verloop van de activiteitsgraden. Terwijl wijzigingen in de activiteitsgraden in het recente verleden de groei van het arbeidsaanbod nauwelijks ondersteunden, en ook op korte termijn nog beïnvloed worden door het feit dat erkende vluchtelingen slechts met vertraging hun weg naar de arbeidsmarkt vinden, worden zij – vooral dankzij de invloed van de eindeloopbaanmaatregelen die de jongste twee regeringen namen – op middellange termijn de drijvende kracht achter de toename van het arbeidsaanbod. De toename van de beroepsbevolking is dit jaar vergelijkbaar met die van vorig jaar (+14 300 personen), versnelt in de periode 2017-2018 (+32 400 personen per jaar), zakt vervolgens tot +19 400 personen in 2020 onder invloed van het verlies aan demografische impulsen en vertraagt drastisch in 2021 (+5 300 personen), wanneer ook nog eens de eindeloopbaanmaatregelen naar kruissnelheid neigen.

Daling van de reële en nominale arbeidskosten in 2016, daarna een gematigde stijging van de nominale arbeidskosten op middellange termijn.

In 2016 zouden de arbeidskosten per uur in de sector van de ondernemingen dalen met 0,4 % in nominale termen en in reële termen (na aftrek van de inflatie gemeten op basis van de toegevoegde waardepreizen) met 1,5 %. In 2017-2021 zouden de nominale arbeidskosten groeien met gemiddeld 2,1 % per jaar en de reële arbeidskosten gemiddeld met 0,8 % per jaar, sneller dan de reële productiviteitsgroei (gemiddeld 0,7 % per jaar). Voor de brutolonen vóór indexering impliceert dit een groei van gemiddeld 0,9 % per jaar. De gemiddelde groei van de nominale arbeidskosten en brutolonen vóór indexering in 2017-2021 is het resultaat van versnelingen in het begin van de periode, gevolgd door vertragingen naar het einde van de periode toe.

De herneming van de arbeidsproductiviteitsgroei (in nominale termen 1,7 % in 2017 en meer dan 2 % vanaf 2019; in reële termen 0,6 % à 0,8 % per jaar in 2017-2021) zou de facto de belangrijkste en stabielste drijvende kracht achter de brutoloonvoetgroei zijn. Omdat de brutolonen in het verleden achterop waren gebleven bij de evolutie die op lange termijn uit de arbeidsproductiviteit, de werkloosheidsgraad en de loonwag voortvloeit, zou de groei van de brutolonen initieel versnellen, een proces dat tegen 2020 uitgewerkt zou zijn. De inbreng van de werkloosheidsgraad zou wisselvallig zijn: pas tegen 2021 zou de daling van de werkloosheidsgraad (zie verder) substantieel bijdragen tot de brutoloonvoetgroei. Dankzij de taxshift zal de belastingdruk op zowel de vraagzijde (werkgeversbijdragen minus loonsubsidies) als op de aanbodzijde (personenbelastingen, werknemersbijdragen) van de arbeidsmarkt geleidelijk dalen. Niettegenstaande dat de bijdrageverminderingen en loonsubsidieverhogingen aanleiding geven tot hogere brutolonen zal de daling van de loonwag per saldo op middellange termijn een bron van vertraagde arbeidskostengroei zijn. De gezondheidsindex zou, onder invloed van de verslechterende ruilvoet, tijdelijk sneller stijgen dan de toegevoegde waardepreizen, vooral in 2018.

Aanzienlijke groei van de werkgelegenheid, die versnelt naar het einde van de periode.

De binnenlandse werkgelegenheid steeg fors vorig jaar (+41 400 personen), onder invloed van de aantrekkelijke groei van de activiteit in de marktsector en van dalende reële arbeidskosten per uur. Aangezien de economische groei relatief stabiel blijft op middellange termijn, wordt de dynamiek van de werkgelegenheidsgroei vooral bepaald door de productiviteitsevolutie, die op haar beurt sterk beïnvloed wordt door het profiel van de loonkostenevolutie. Arbeidskostenverlagende maatregelen ondersteunen de groei van de werkgelegenheid in de periode 2016-2017 (+37 000 personen per jaar). Vervolgens vertraagt de werkgelegenheidsgroei enigszins tijdens de periode 2018-2019 (+31 700 personen per jaar), naarmate de brutolonen voor indexering een inhaalbeweging maken en de productiviteitsgroei versnelt. Nadien valt de groei van de brutolonen voor indexering terug en volgt ook een nieuwe ronde van werkgeversbijdrageverminderingen, zodat de groei in

de marktsector terug arbeidsintensiever wordt, terwijl bovendien de werkgelegenheid bij de overheid niet langer krimpt. De werkgelegenheidscreatie versnelt dus tijdens de periode 2020-2021 (+46 100 personen per jaar).

Over de gehele periode 2016-2021 neemt de binnenlandse werkgelegenheid toe met 229 700 personen, gevoelig meer dan in de jaren sinds het uitbreken van de financiële crisis (periode 2009-2015: +137 800 personen). De toename van de werkgelegenheid in de marktdiensten (+242 500 personen) zou op middellange termijn hoger liggen dan toen (+214 100 personen). Ook nu wordt die toename voornamelijk gevoed door aanzienlijke jobcreatie in de takken 'gezondheidszorg en maatschappelijke dienstverlening' en 'overige marktdiensten' (+200 000 personen voor beide takken samen tegenover +190 600 personen sinds 2008). Het verlies aan dynamiek in de dienstenchequetak (+9 400 personen tegenover +67 500 personen sinds 2008) wordt gecompenseerd door betere werkgelegenheidsvooruitzichten in de conjunctuurgevoelige segmenten binnen de takken 'transport en communicatie' en 'handel en horeca' (+37 300 personen tegenover -29 900 personen). Het grootste verschil met het recente verleden ligt bij de industriële takken, waar sinds 2008 83 100 arbeidsplaatsen verloren gingen, terwijl het verlies op middellange termijn beperkt zou blijven tot 4 400 arbeidsplaatsen. Bij de niet-verhandelbare diensten krimpt – onder impuls van de bezuinigingsmaatregelen in de tak 'overheidsadministratie en onderwijs' – de werkgelegenheid (-5 500 personen), terwijl sinds 2008 nog een verhoging werd opgetekend (+16 000 personen).

De EU2020-doelstelling voor de werkgelegenheidsgraad wordt niet gehaald.

De werkgelegenheidsgraad (volgens concept 'EU2020': bron enquête naar de arbeidskrachten, leeftijdscategorie 20-64 jaar) stijgt van 67,2 % in 2015 tot 68 % in 2018. Zijn groei wordt tijdens die periode afgeremd door de demografische impact van de asielcrisis. Tijdens de tweede helft van de periode verdubbelt het stijgingsritme, naarmate zowel de groei van de bevolking op arbeidsleeftijd negatief wordt als de werkgelegenheidstoename versnelt. De werkgelegenheidsgraad klimt tot 69,2 % in 2020 – gevoelig lager weliswaar dan de doelstelling van 73,2 % die België voor dat jaar vooropstelde – en tot 70 % in 2021.

De daling van de werkloosheid wordt eerst nog afgeremd door de groei van het arbeidsaanbod, maar versnelt op het einde van de projectieperiode.

De werkloosheid nam sterk af vorig jaar (-28 300 personen), deels ook omdat de maatregelen in verband met inschakelingsuitkeringen de groei van de beroepsbevolking afremden. Die daling zou echter minder uitgesproken worden dit jaar (-23 400 personen), en nagenoeg tot stilstand komen tijdens de periode 2017-2019 (-9 500 personen op drie jaar tijd), naarmate het arbeidsaanbod sterker begint toe te nemen en bovendien de werkgelegenheidsgroei vertraagt. Naar het einde van de periode zou de werkloosheid echter fors zakken (-67 500 personen op twee jaar tijd), omdat tegelijk de werkgelegenheidsgroei terug aantrekt en de groei van het arbeidsaanbod nagenoeg tot stilstand komt. De werkloosheidsgraad daalt van 11,9 % in 2015 tot 11 % in 2019, en valt terug tot 9,7 % in 2021, ongezien sinds het begin van de jaren tachtig.

Overheidsfinanciën

België heeft zich verbonden tot het bereiken van een structureel begrotingsevenwicht in 2018 ...

België heeft zich op Europees niveau ertoe verbonden een structureel begrotingsevenwicht te bereiken in 2018. Sinds haar aantreden heeft de federale regering een programma van budgettaire besparingen tot 2019 en van structurele hervormingen opgesteld. Ook de overige beleidsniveaus voeren reeds meerdere jaren een restrictief begrotingsbeleid om de tekorten ten gevolge van de economische en financiële crisis weg te werken en, wat de gefedereerde entiteiten betreft, om hun bijdrage aan de sanering van de overheidsfinanciën – in de

vorm van forfaitaire verminderingen van hun dotaties, zoals voorzien in de staatshervorming – te compenseren. Niettemin heeft de federale regering in de zomer van 2015 een programma van bijkomende verlaging van de belastingen op arbeidsinkomens tot 2020 goedgekeurd, zonder de volledige financiering daarvan na 2017 te definiëren. De situatie op het vlak van migratie en veiligheid heeft vanaf eind 2015 tot bijkomende uitgaven geleid. Ten slotte bleek bij het opstellen van het Stabiliteitsprogramma 2016 dat meerdere gefedereerde entiteiten terughoudend waren om in hun begrotingstrajecten bepaalde ongunstige factoren te compenseren die voortvloeien uit de staatshervorming, uit de ESR-normering of uit verticale externaliteiten van federale fiscale maatregelen.

...wat bijkomende begrotingsmaatregelen vereist.

In die context en gegeven een potentiële economische groei die nog steeds te zwak is om een significante bijdrage tot de verbetering van de overheidsfinanciën te leveren, kunnen de doelstellingen van het Stabiliteitsprogramma 2016 enkel bereikt worden met bijkomende, nog niet genomen budgettaire consolidatiemaatregelen. In deze vooruitzichten verbetert het structureel saldo (berekend volgens de conventionele methode van de EC) met 0,4 % van het potentieel bbp over de periode 2016-2018 en bedraagt het -1,8 % van het bbp in 2018, terwijl het stabiliteitsprogramma een verbetering van 2,3 % van het bbp voorziet om een begrotingsevenwicht te bereiken. Bovendien doet de structurele verbetering zich volledig voor in 2017, onder meer door de veronderstelde terugval van de uitgaven die verband houden met het migratie- en veiligheidsbeleid en door het ontbreken van een bijkomende verlaging van de personenbelasting in dat jaar.

Het overheidstekort neemt niettemin af.

Sinds België in 2014 uit de procedure bij buitensporige tekorten is gekomen, is het nominaal overheidstekort nooit op veilige afstand van de grens van 3 % van het bbp uit het EU-verdrag geweest. Na een verbetering in 2015 ligt het tekort in 2016 opnieuw dicht bij die grens. Het overheidstekort daalt aanzienlijk in 2017, herneemt licht in de periode 2018-2019 en brokkelt vervolgens af in de periode 2020-2021, maar blijft groter dan 2 % van het bbp.

De omvang van de overheidsbegroting uitgedrukt in procent van het bbp is aanzienlijk verminderd over de periode 2014-2016. Dat wordt deels verklaard door nominale effecten gerelateerd aan de spectaculaire daling van de energieprijzen: de binnenlandse prijzen en de indexeringsfactoren die de evolutie van de meeste begrotingsrubrieken zonder rentelasten beïnvloeden – de uitgaven nog meer dan de ontvangsten – waren systematisch lager dan de groei van de bbp-deflator.

Op middellange termijn blijven de primaire uitgaven dalen, zij het in een meer gematigd tempo. Een uitzondering hierop vormt het jaar 2017 door het wegvallen van een groot deel van de uitgaven voor migratie en veiligheid, die bijzonder hoog waren in 2016. De daling van de primaire uitgaven, die een verdere beperking van de werkingskosten van de overheid veronderstelt, is ook het gevolg van een daling van bepaalde niet-sociale overdrachten en van de werkloosheidsuitgaven, terwijl de overige sociale uitkeringen sneller stijgen dan het bbp.

De daling van de ontvangsten is vooral uitgesproken in het eerste deel van de projectieperiode en houdt verband met de heffingen op arbeidsinkomens. De context van loonmatiging tot 2016 en de voor de periode 2015-2020 geplande maatregelen om de personenbelasting en de sociale bijdragen te verlagen, leiden tot een aanzienlijke daling van die heffingen, die gedeeltelijk gecompenseerd wordt door een stijging van de productgebonden belastingen, de belastingen op de productie, op kapitaal of op inkomsten uit vermogen en, op middellange termijn, door de effecten van de loonstijging op de ontvangsten.

Over de periode 2015-2021 vallen de primaire uitgaven terug van 51 % van het bbp tot 50,2 % en de ontvangsten van 51,4 % tot 50,2 %.

De schuldgraad neemt onvoldoende af.

Door het beroep dat de overheid doet op de kapitaalmarkt voor de jaarlijkse herfinancieringsbehoeften van de hoge schuld en de financiering van de tekorten kon ze de voorbije jaren ruimschoots genieten van historisch lage rentevoeten. De daling van de rentelasten draagt daardoor jaarlijks bij tot de vermindering van het tekort, maar dooft uit op het einde van de projectieperiode.

De overheidsschuld neemt nog toe in 2016, maar daalt vervolgens licht in procent van het bbp, zij het niet voldoende om de schuld op het einde van de projectieperiode onder de 100 % van het bbp te brengen of te voldoen aan het schuld criterium van het Groei- en Stabiliteitspact. De geconsolideerde brutoschuld zou afnemen van 107,1 % van het bbp in 2016 tot 104,8 % in 2021.

De trendmatige daling van het federale overheidstekort weerspiegelt slechts gedeeltelijk de vermindering van bepaalde van haar uitgaven ...

De opsplitsing van de tekorten per deelsector van de overheid wordt gekenmerkt door niet-recurrente effecten die verband houden met de invoering van de regionale personenbelasting conform de staatshervorming. Enerzijds dekt de regionale personenbelasting in 2015 maar een gedeeltelijk jaar van ingekohierde ontvangsten, aangezien ze in dat jaar werd ingevoerd. Anderzijds impliceert de overgang naar het definitieve stelsel van de bijzondere financieringswet, in de hypothesen van de projectie, een structurele daling van de factor 'regionale autonomie' en van bepaalde dotaties in 2018, alsook een correctie van de te veel betaalde bedragen aan de gewesten in 2015-2017. Daardoor daalt het tekort van de federale overheid fors maar tijdelijk in 2015 en 2018, terwijl voor de gewesten het omgekeerde geldt.

Afgezien van die fenomenen kent het tekort van de federale overheid op middellange termijn een zeer beperkte verbetering van 2,5 % van het bbp in 2016 tot 2,1 % in 2021. De werkingskosten en de niet-sociale overdrachten van de federale overheid nemen in procent van het bbp duidelijk af op middellange termijn, maar de financiering van de sociale zekerheid stijgt nagenoeg in dezelfde mate in de veronderstelling dat het evenwicht van de rekeningen van de sociale zekerheid behouden wordt door overdrachten van de federale overheid.

... gezien de toename van de overdrachten aan de sociale zekerheid om de rekeningen ervan in evenwicht te houden.

Ondanks de daling van de werkloosheidsuitgaven, blijft het tekort van de eigen verrichtingen van de sociale zekerheid (d.i. zonder de overdrachten van de federale overheid) toenemen door de stijging van de uitgaven voor pensioenen – door de demografische druk en ondanks de pensioenhervormingen – voor gezondheidszorg en voor ziekte- en invaliditeitsuitkeringen, en als gevolg van de opeenvolgende verlagingen van de sociale bijdragen beslist tot 2020, ook al maakt de groei van de belastbare basis van de sociale bijdragen een stabilisering van die ontvangsten mogelijk op het einde van de projectieperiode.

De rekening van de gemeenschappen en gewesten is opnieuw in evenwicht op het einde van de projectieperiode.

Buiten de eenmalige impact in 2015 en 2018 van de invoering van de voornoemde regionale personenbelasting, zou het tekort van de gemeenschappen en de gewesten verdwijnen op het einde van de projectieperiode, ondanks de neerwaartse herziening van de factor 'regionale autonomie op de personenbelasting', van bepaalde dotaties in 2018 en de impliciete deelname van de gewesten, via de regionale opcentiemen op de personenbelasting, aan de federale belastingverlaging op de arbeidsinkomens. Die terugkeer naar een begrotingsevenwicht veronderstelt de voortzetting van het restrictief beleid dat vanaf 2010 wordt gevoerd en houdt rekening met recente budgettaire consolidatiemaatregelen, zoals de invoering van de kilometerheffing op vrachtwagens.

De lagere overheid heeft haar tekort nagenoeg weggewerkt in 2015 en blijft, volgens de hypothesen van de projectie, dicht bij een begrotingsevenwicht op middellange termijn. Dat resultaat veronderstelt dat de restrictieve trend van de laatste jaren op het vlak van de evolutie van de uitgaven wordt voortgezet, terwijl de ontvangsten niet sneller stijgen dan het bbp, onder meer door de weerslag van de federale maatregelen aangaande de verlaging van de personenbelasting op de gemeentelijke opcentiemen.

Energieverbruik en broeikasgasemissies

Een trendmatige daling van de energie-intensiteit van het bbp.

Door verdere toepassing van energiebesparende technologieën onder impuls van specifieke maatregelen, zou het energie-eindverbruik in de periode 2016-2021 slechts licht toenemen (gemiddeld 0,2 % per jaar) vergeleken met de evolutie van de algemene activiteit. De energie-intensiteit van het bbp zou daardoor haar historisch dalende trend verderzetten.

Een verdere afname van de broeikasgasemissies ...

De broeikasgasemissies zouden dalen van 113,9 miljoen ton CO₂-equivalenten in 2014 tot 105,5 miljoen ton in 2021, waardoor de uitstoot meer dan 25 % onder het niveau van 2005 uitkomt. Dat gunstige resultaat is vooral te danken aan de afname van de energiegebonden uitstoot van koolstofdioxide, als gevolg van de structurele wijziging in het energieverbruik ten gunste van minder vervuilende en/of hernieuwbare energie. Ook de niet-energiegebonden CO₂-emissies, de uitstoot van distikstofoxide en de gefluoreerde gassen zouden verminderen, terwijl de methaanemissies zich stabiliseren.

...maar bijkomende inspanningen inzake hernieuwbare brandstoffen zijn nodig om de doelstellingen tegen 2020 te bereiken.

België moet tegen 2020 voldoen aan een reeks doelstellingen in het kader van het Europees Klimaat- en Energiepakket. Voor de sectoren die buiten het Europees emissiehandelssysteem (ETS) vallen, zou de reductiedoelstelling van 15 % t.o.v. 2005 bereikt worden. Om de doelstelling inzake het aandeel van hernieuwbare brandstoffen in het bruto energie-eindverbruik (13 %) te halen zouden bijkomende inspanningen geleverd moeten worden.

De 'Economische Vooruitzichten 2016-2021' werden opgesteld aan de hand van de op 31 mei 2016 beschikbare informatie (26 mei voor de overheidsfinanciën).

TABEL 1 - Voornaamste macro-economische resultaten

	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	Gemiddelde van de periodes	
								2010-2015	2016-2021
Vraag en productie (kettingeuro's, referentiejaar 2005)^(*)									
- Consumptieve bestedingen van de particulieren ^a	1,3	0,7	1,3	1,3	1,4	1,5	1,4	1,0	1,3
- Consumptieve bestedingen van de overheid	0,5	0,3	0,5	0,6	0,6	0,9	0,9	0,8	0,6
- Bruto-investeringen	2,3	1,5	3,1	2,4	2,1	1,8	1,8	1,9	2,1
. Ondernemingen ^b	3,3	0,2	3,7	2,6	2,9	2,6	2,6	2,5	2,4
. Overheid	-1,6	2,5	2,8	4,7	-0,5	-1,1	-2,0	1,3	1,1
. Woongebouwen	1,2	5,0	1,4	0,8	0,8	0,8	0,8	0,3	1,6
- Voorraadwijziging ^c	0,3	0,0	-0,0	-0,0	-0,0	-0,0	-0,0	-0,0	-0,0
- Totale binnenlandse vraag	1,6	0,8	1,5	1,4	1,4	1,5	1,4	1,1	1,3
- Uitvoer van goederen en diensten	4,9	4,1	4,1	3,6	3,5	3,7	3,7	5,1	3,8
- Totale finale vraag	3,1	2,3	2,7	2,4	2,4	2,5	2,5	2,9	2,5
- Invoer van goederen en diensten	5,2	3,7	4,2	3,5	3,5	3,6	3,7	5,0	3,7
- Bruto binnenlands product	1,4	1,2	1,5	1,5	1,5	1,6	1,5	1,2	1,5
- Bruto binnenlands product (lopende prijzen)	2,2	2,6	3,1	3,0	3,0	3,0	3,0	2,7	2,9
- Bruto binnenlands product per hoofd (reëel)	0,9	0,6	0,8	1,0	1,1	1,2	1,1	0,6	0,9
- Reëel bruto nationaal inkomen	1,4	1,8	1,5	1,3	1,3	1,4	1,3	1,1	1,4
Prijzen en kosten^(*)									
- Consumptieve bestedingen van de particulieren	0,5	1,9	1,6	1,7	1,6	1,6	1,7	1,5	1,7
- Gezondheidsindex	1,0	2,0	1,4	1,5	1,6	1,6	1,7	1,6	1,6
- Bruto-investeringen	0,1	0,5	1,4	1,4	1,5	1,3	1,6	1,4	1,3
- Uitvoer van goederen en diensten	-1,9	-0,3	1,4	1,9	1,9	2,0	2,0	1,1	1,5
- Invoer van goederen en diensten	-3,1	-0,9	1,4	2,1	2,1	2,2	2,2	1,4	1,5
- Ruilvoet	1,2	0,7	0,0	-0,2	-0,2	-0,2	-0,2	-0,3	-0,0
- Bruto binnenlands product	0,8	1,3	1,5	1,5	1,5	1,4	1,5	1,5	1,5
- Langetermijnrente (10j.)									
. Nominaal	0,8	0,6	0,7	1,2	1,8	2,4	3,0	2,6	1,6
. Reëel	0,4	-1,3	-0,9	-0,5	0,2	0,7	1,3	1,1	-0,1
- Kortetermijnrente (certificaten, 3m.)									
. Nominaal	-0,2	-0,5	-0,5	0,0	0,6	1,1	1,7	0,2	0,4
. Reëel	-0,7	-2,4	-2,1	-1,7	-1,1	-0,5	-0,0	-1,2	-1,3
Werkgelegenheid									
- Werkgelegenheid (in duizendtallen)	4590,7	4628,3	4664,7	4696,5	4728,1	4774,5	4820,3	4539,0	4718,7
. Wijziging in duizendtallen	41,4	37,7	36,4	31,8	31,6	46,4	45,8	24,2	38,3
. Wijziging in %	0,9	0,8	0,8	0,7	0,7	1,0	1,0	0,5	0,8
- Werkloosheid, definitie FPB (in duizendtallen)	627,8	604,4	600,4	601,0	594,9	567,9	527,4	642,7	582,7
. Wijziging, in duizendtallen	-28,3	-23,4	-4,0	0,6	-6,1	-27,0	-40,6	-3,0	-16,7
- Werkloosheidsgraad, definitie FPB	11,9	11,4	11,2	11,2	11,0	10,5	9,7	12,2	10,8
- Werkzoekenden (in duizendtallen)	578,7	560,2	564,7	573,9	577,0	555,5	515,7	571,4	557,8
. Wijziging, in duizendtallen	-19,0	-18,4	4,4	9,3	3,1	-21,6	-39,8	4,6	-10,5
- Productiviteit per uur (marktbedrijfstakingen) ^(*)	0,8	0,3	0,6	0,8	0,8	0,6	0,6	0,6	0,6

	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	Gemiddelde van de periodes	
								2010-2015	2016-2021
Inkomens									
- Reëel uurloon (marktbedrijfstakken) ^(*)	0,0	-1,0	0,5	1,0	0,8	0,7	0,4	0,2	0,4
- Loonkosten per eenheid product (marktbedrijfstakken) ^(*)	-0,5	-0,7	1,3	1,7	1,6	1,4	1,7	0,7	1,2
- Reëel beschikbaar inkomen van de particulieren ^(*)	1,3	1,0	1,1	1,9	1,8	1,3	1,1	-0,0	1,4
- Spaarquote van de particulieren ^a	12,6	12,8	12,6	13,1	13,4	13,2	12,9	13,2	13,0
- Loonmassa in % van het nationaal inkomen	48,1	47,4	47,2	47,2	47,2	47,2	47,3	48,0	47,3
- Winstmarge van de ondernemingen ^d	33,4	34,2	34,5	34,5	34,6	34,7	34,7	32,8	34,5
- Brutorendement van de kapitaalvoorraad ^e	18,6	19,2	19,5	19,6	19,7	19,9	19,9	18,1	19,6
Overheidsfinanciën									
- Verplichte afhoudingen ^(**)	44,7	44,2	44,0	43,7	43,5	43,4	43,6	44,1	43,7
- Vorderingenoverschot (+) of -tekort (-) van de gezamenlijke overheid									
. in miljard euro	-10,4	-12,0	-9,4	-10,3	-10,8	-10,9	-10,8	-13,4	-10,7
. in % van het bbp	-2,5	-2,8	-2,2	-2,3	-2,4	-2,3	-2,2	-3,5	-2,4
- Overheidsschuld									
. in % van het bbp	106,1	107,1	106,5	106,1	105,8	105,4	104,8	104,0	106,0
Verrichtingen met het buitenland									
- Netto-uitvoer									
. in miljard euro	6,7	10,7	11,1	11,1	11,3	11,4	11,5	4,4	11,2
. in % van het bbp	1,6	2,5	2,6	2,5	2,5	2,4	2,4	1,1	2,5
- Saldo van de lopende verrichtingen met het buitenland									
. in miljard euro	3,3	6,3	7,6	7,6	7,7	7,8	7,8	4,9	7,5
. in % van het bbp	0,8	1,5	1,8	1,7	1,7	1,7	1,6	1,3	1,7
Groei van de bedrijfstakken^(*) (toegevoegde waarde tegen basisprijzen in volume)									
- Industrie (totaal), waarvan	1,2	1,1	1,2	1,3	1,4	1,3	1,2	1,6	1,3
. Verwerkende nijverheid	1,5	0,7	0,9	1,2	1,3	1,3	1,2	1,6	1,1
. Bouw	2,1	2,0	1,7	1,6	1,5	1,5	1,5	1,8	1,6
- Marktdiensten, waarvan	1,8	1,5	1,8	1,8	1,8	1,9	1,8	1,3	1,8
. Vervoer en communicatie	0,8	1,2	1,7	1,5	1,3	1,2	1,1	-0,6	1,3
. Overige marktdiensten ^f	1,9	1,5	1,9	1,8	1,9	2,0	1,9	1,5	1,8
Niet-verhandelbare diensten	0,2	-0,2	0,2	0,3	0,3	0,7	0,8	0,7	0,4

a. Huishoudens en izw's ten behoeve van de huishoudens.

b. Exclusief de investeringen van bepaalde overheidsbedrijven die opgenomen zijn in de bruto-investeringen van de overheid.

c. Bijdrage tot de bbp-groei.

d. Bruto-exploitatieoverschot in % van de toegevoegde waarde tegen basisprijzen - marktsector zonder landbouw.

e. Bruto-exploitatieoverschot in % van de kapitaalvoorraad tegen vervangingskost - marktsector zonder landbouw.

f. Inclusief handel en horeca, krediet en verzekeringen, gezondheidszorg en maatschappelijke dienstverlening.

(*) Groeivoeten in %.

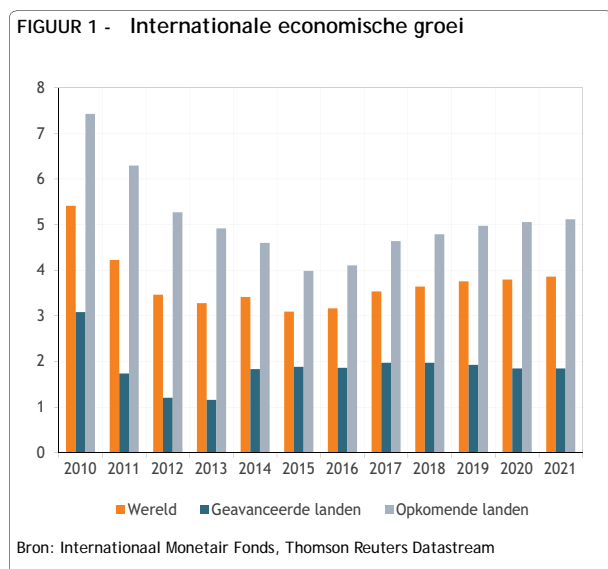
(**) Geheel van fiscale en parafiscale afhoudingen in verhouding tot het bbp.

2. Macro-economische evoluties

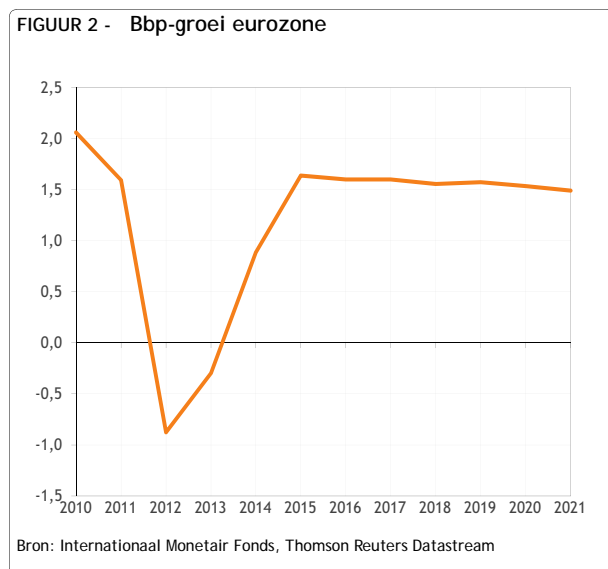
2.1. Internationale omgeving

Geleidelijke groeiversnelling van de wereldeconomie

De groei van de wereldeconomie daalde in 2015 tot 3,1 % (na 3,4 % in 2014) doordat de verdere groei-
vertraging in de opkomende landen slechts gedeel-
telijk werd gecompenseerd door een aantrekkende
groei in Europa en Japan. De mondiale groei zou dit
jaar nagenoeg gelijk blijven en volgend jaar ietwat
hernemen, geschraagd door zowel de opkomende
als de geavanceerde economieën, waarbij de econo-
mische activiteit in die laatste groep ondersteund
wordt door de lage olieprijs, een (in vergelijking
met voorgaande jaren) minder restrictief begro-
tingsbeleid en een uiterst soepel monetair beleid.
Vanaf 2018 zou de mondiale economische groei uit-
komen op gemiddeld 3,8 % per jaar. In dat scenario
zouden de output gaps van de meeste economieën
ongeveer gedicht worden op het einde van de pro-
jectieperiode.

Eurozone: matige maar gestage groei

Na een voorzichtig herstel in 2014, trok de econo-
mische groei in de eurozone vorig jaar verder aan
tot 1,5 % en zou ze dit jaar op 1,6 % uitkomen, voor-
al dankzij de particuliere consumptie, die onder-
steund wordt door de aantrekkende werkgelegen-
heid en de daling van de energieprijzen. De bbp-
groei zou zich stabiliseren in 2017 en in de periode
2018-2021 uitkomen op jaarlijks 1,5 à 1,6 %. Die ge-
stage groei is evenwel lager dan in de periode voor
de financiële crisis¹ en blijft relatief bescheiden bin-
nen de groep van geavanceerde economieën.

De vertraging van de potentiële groei in de eurozo-
ne begon al voor de financiële crisis onder invloed
van een lagere groei van de totale factorproductivi-
teit, die o.a. het gevolg was van een toenemend be-
lang van bedrijfstakken met een relatief lagere pro-

ductiviteitsgroei (diensten). Sinds de financiële crisis vertraagt de potentiële groei verder door de zwakke
groei van de kapitaalgoederenvoorraad en door de vergrijzing, die de ontwikkeling van de bevolking op ar-
beidsleeftijd afremt.

1. De bbp-groei in de eurozone bedroeg gemiddeld 2,4 % in de periode 1998-2007.

Verenigde Staten: stabiele groei met lichte verzwakking op het einde van de projectieperiode

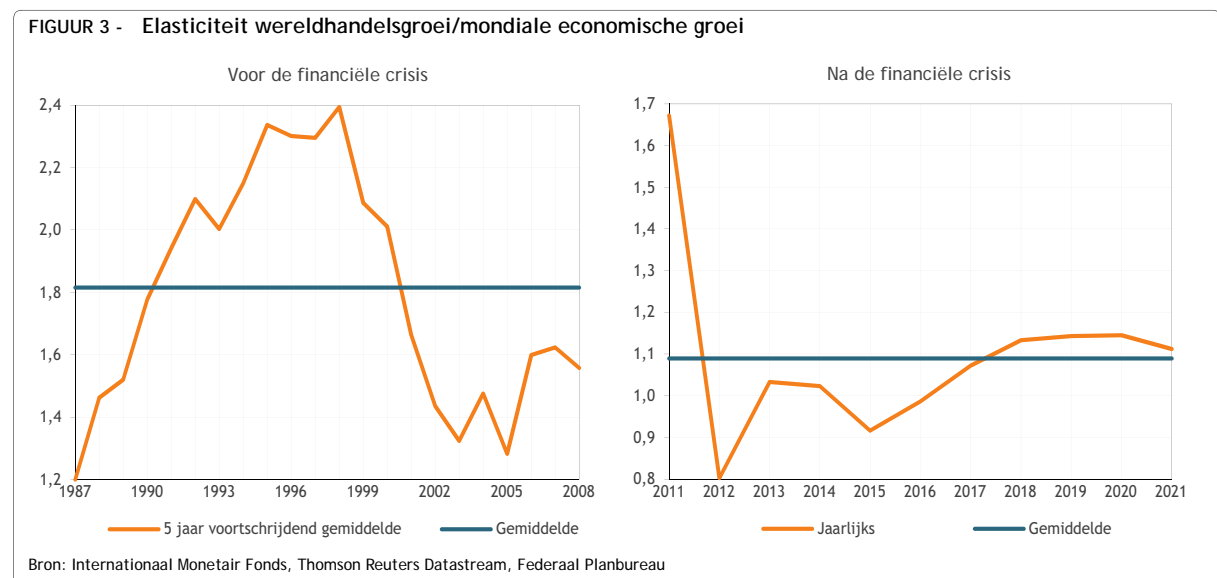
De Amerikaanse bbp-groei bleef in 2015 (2,4 %) ongewijzigd t.o.v. 2014. De uitvoer leed onder de tegenvallende vraag uit de opkomende landen en de dollarappreciatie, terwijl de investeringen in de energiesector terugvielen. Dat werd evenwel gecompenseerd door de dynamiek van de particuliere consumptie. De Amerikaanse bbp-groei zou in 2016 terugvallen tot 1,8 % (door een zwak jaarbegin) en in de periode 2018-2021 gemiddeld 2,1 % bedragen. Dat relatief gematigde groeitempo is net als in Europa toe te schrijven aan een zwakkere productiviteitsgroei en een verouderende bevolking.

Opkomende economieën: einde van de groeivertraging in zicht

Onder impuls van een minder dynamische Chinese economie, die een transitie doormaakt van een industriële naar een meer consumptiegedreven diensteneconomie, vertraagde de groei van de opkomende economieën verder van 4,6 % in 2014 tot 4 % in 2015. Deze groep van landen leed onder de prijsdaling voor grondstoffen, die een belangrijk aandeel in hun uitvoer vertegenwoordigen. Tevens leidde de geleidelijke normalisering van het monetair beleid in de VS in die landen tot kapitaalvlucht en tot minder gunstige financieringsvoorwaarden. In 2016 en 2017 zou de groei van de opkomende landen als geheel terug aantrekken, geholpen door een meer stimulerend begrotings- en monetair beleid in o.a. China, en op middellange termijn (2018-2021) terug kunnen uitkomen boven 5 %.

Een gestaag groeitempo voor de potentiële uitvoermarkten van België

De groei van de Belgische uitvoermarkten¹ zou in 2016 licht terugvallen (3,8 %, t.o.v. 4,5 % in 2015) als gevolg van een zwakkere economische groei in de VS en in het VK. Onder impuls van een aantrekkende invoergroei van de opkomende landen en een sterkere Amerikaanse bbp-groei zou de groei van de relevante wereldhandel versnellen tot gemiddeld 4,3 % in de periode 2017-2021. Dat tempo ligt aanzienlijk lager dan in de jaren 90 en 2000 voor het uitbreken van de financiële crisis (gemiddeld 6,5 %). Dat is niet alleen een gevolg van minder gunstige groeivoorzichten voor de wereldeconomie, maar ook van een afgenomen elasticiteit tussen buitenlandse handel en economische activiteit.

1. De groei van de potentiële uitvoermarkten is gelijk aan de gewogen gemiddelde invoergroei van de handelspartners van België.

De integratie van gewezen communistische landen in de wereldeconomie en technologische innovatie leidden in de jaren 90 tot een wereldhandelsgroei die ruim tweemaal zo groot was als de mondiale bbp-groei (zie figuur 3). Net voor de financiële crisis bedroeg de elasticiteit nog 1,5. Meer recent groeide de wereldhandel zelfs in ongeveer dezelfde mate als de wereldeconomie. Dat is toe te schrijven aan de groeivertraging van de opkomende economieën, waarvan de economische activiteit doorgaans sterker gericht is op de buitenlandse handel dan in de geavanceerde economieën. Bovendien evolueren de opkomende economieën – China in het bijzonder – naar een economisch model dat meer gericht is op consumptieve bestedingen dan op (invoertensievere) investeringen. Dankzij de aantrekkende groei van de opkomende economieën zou de elasticiteit van de wereldhandel t.o.v. de mondiale bbp-groei enigszins aantrekken in de projectieperiode, zonder evenwel terug te keren naar de niveaus van voor de financiële crisis.

KADER 1 - Methodologie voor de opmaak van de hypothesen internationale omgeving

De internationale omgeving van de middellangetermijnvooruitzichten bestaat uit een geheel van hypothesen die afkomstig zijn van verschillende bronnen.

Voor de jaren 2016-2017 zijn de groeivooruitzichten van de handelspartners van België hoofdzakelijk gebaseerd op de lentevooruitzichten van de Europese Commissie, die aangepast werden op basis van Consensus Economics van mei 2016 om rekening te houden met recentere ontwikkelingen.

Voor de periode 2018-2021 is de belangrijkste bron het IMF-scenario van april 2016 ('World Economic Outlook').

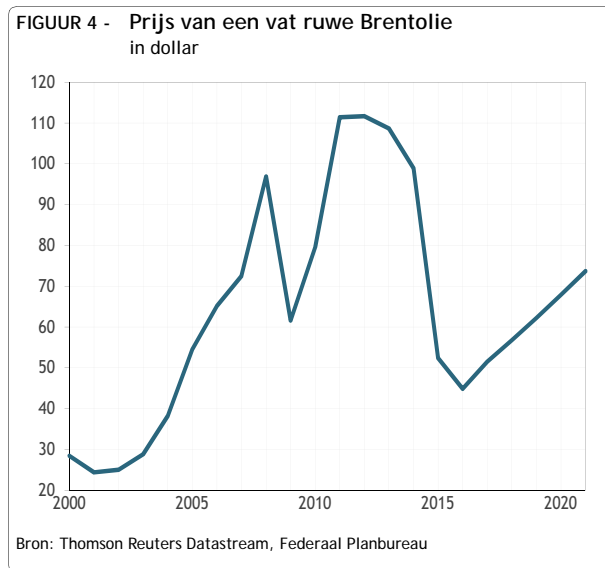
De hypothesen voor olieprijs, wisselkoersen en rentevoeten in 2016 en 2017 zijn gebaseerd op termijnmarktnoteringen van midden mei 2016. Voor de periode vanaf 2018 gelden de volgende technische hypothesen:

- De Brentprijs evolueert in overeenstemming met het nieuwe referentiescenario van de Europese Commissie in het kader van haar energie-, broeikasgasemissies- en transportvooruitzichten tegen 2050.
- De wisselkoersen blijven vanaf 2018 op hun niveau van 2017.
- De kortetermijnrentevoeten evolueren geleidelijk naar op de Taylor-regel gebaseerde evenwichtswaarden in 2021 (op basis van de in dat jaar voorziene output gap en inflatie).
- De langetermijnrentevoeten normaliseren zich geleidelijk. Per land benadert de nominale langetermijnrente op middellange termijn de nominale bbp-groei.

TABEL 2 - Internationale omgeving en financiële indicatoren
groeivoeten in procent, tenzij anders vermeld

	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	Gemiddelde 2010- 2015	2016- 2021
Potentiële uitvoermarkten voor België	4,5	3,8	4,3	4,3	4,3	4,4	4,4	4,5	4,2
bbp eurozone	1,5	1,6	1,6	1,6	1,6	1,5	1,5	0,8	1,6
bbp Verenigde Staten	2,4	1,8	2,3	2,4	2,1	2,0	2,0	2,1	2,1
Consumptieprijs in de eurozone	0,0	0,2	1,3	1,3	1,5	1,6	1,7	1,4	1,3
Wereldprijs van ingevoerde goederen en diensten excl. energie, in euro	8,4	1,8	-1,3	2,0	2,0	2,0	2,0	2,1	1,4
Olieprijs (Brent, dollar per vat)	52,5	44,9	51,5	56,8	62,2	67,9	73,7	93,8	59,5
Olieprijs (Brent, euro per vat)	47,3	39,8	44,7	49,3	54,0	59,0	64,0	71,7	51,8
Wisselkoersen: EUR/USD (x 100)	111,0	112,9	115,1	115,1	115,1	115,1	115,1	129,5	114,7
Nominale kortetermijnrente (interbancair op 3 maanden)									
Eurozone	-0,0	-0,2	-0,3	0,3	0,8	1,4	2,0	0,5	0,7
Verenigde Staten	0,3	0,7	1,0	1,2	1,5	1,8	2,0	0,3	1,4
Nominale langetermijnrente (10 jaar)									
Eurozone	1,0	0,8	0,9	1,5	2,1	2,6	3,2	2,7	1,9
Verenigde Staten	2,1	1,8	1,9	2,5	3,0	3,5	4,1	2,5	2,8
Belgische rentevoeten									
Korte termijn (schatkistcertificaten op 3 maanden)	-0,2	-0,5	-0,5	0,0	0,6	1,1	1,7	0,2	0,4
Lange termijn (OLO 10 jaar)	0,8	0,6	0,7	1,2	1,8	2,4	3,0	2,6	1,6

Een geleidelijke herneming van de energieprijzen vanaf 2017 ...

De prijs van een vat Brentolie bedroeg gemiddeld 110 dollar in de eerste helft van 2014, maar viel daarna gestaag terug tot gemiddeld 31 dollar in januari 2016. Deze neerwaartse evolutie was vooral het gevolg van een aanbodoverschot. Dat werd veroorzaakt door een blijvend hoge productie van de OPEC-landen in hun strijd om marktaandeel met de Amerikaanse producenten van schalie-olie, terwijl de vraag naar olie relatief zwak blijft als gevolg van de groeivertraging van de opkomende landen. De olieprijs veerde de voorbije maanden terug wat op door (de verwachting van) een afnemend aanbod. De prijs van een vat ruwe olie zou in 2016 uitkomen op gemiddeld 45 dollar (tegenover 52 dollar in 2015), stijgen tot 52 dollar in 2017 en uitkomen op 74 dollar in 2021 (zie kader). Dat impliceert een olieprijsstijging van 8 à 10 % per jaar vanaf 2018.

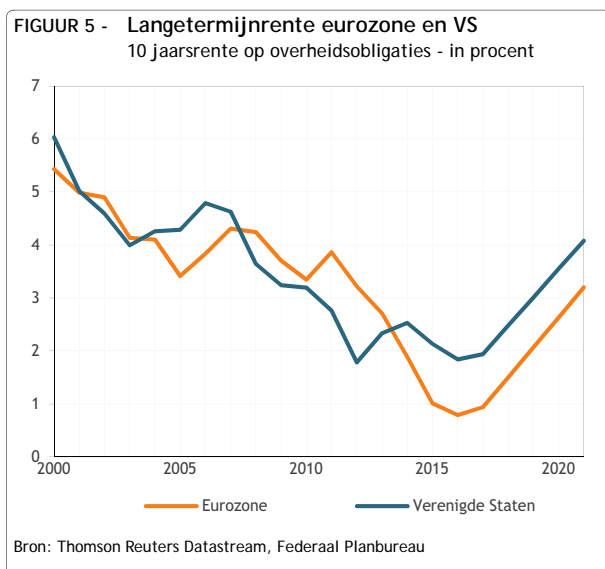
... en bijgevolg van de inflatie in de eurozone

De inflatie in de eurozone viel in 2015 terug tot 0 %, vooral onder invloed van een forse daling van de olie- en andere grondstoffenprijzen. De depreciatie van de euro (-16 % t.o.v. de dollar) compenseerde die neerwaartse invloed maar gedeeltelijk. De kerninflatie (die geen rekening houdt met de prijsontwikkeling van energie en verse voeding) bleef nagenoeg stabiel op 0,8 %.

De inflatie was begin dit jaar negatief, maar zou in 2016 gemiddeld genomen positief blijven (de neerwaartse impact van recente energieprijzdalingen verdwijnt immers geleidelijk) en vanaf 2017 aantrekken door de herneming van de energieprijzen, die geleidelijk ook de onderliggende inflatie opwaarts beïnvloeden. De inflatie in de eurozone blijft met gemiddeld 1,5 % in de periode 2018-2021 evenwel licht onder de doelstelling van de ECB (een inflatie die iets minder dan 2 % bedraagt).

Rentevoeten

De Europese Centrale Bank verlaagde haar financieringsrente tot een dieptepunt (0 %), terwijl de depositorente zelfs tot -0,4 % daalde. Bovendien werd in maart 2015 gestart met de grootschalige aankoop van overheidsobligaties om de economische groei en inflatie aan te zwengelen. Dat beleid wordt volgens de ECB tot in 2017 aangehouden. Marktverwachtingen voor de Europese interbankenrente wijzen op een negatieve driemaandsrente in 2016 en in 2017. Voor de periode vanaf 2018 wordt verondersteld dat de kortetermijnrente in de eurozone (euribor) geleidelijk aantrekt tot 2 % in 2021 (zie kader 1). De Amerikaanse centrale bank verhoogde in december 2015 voor het eerst in 10 jaar de beleidsrente. Die eerste stap in de normalisering van het monetair beleid werd vooral ingegeven door de fors gedaalde werkloosheidsgraad. De Amerikaanse kortetermijnrente zou op middellange termijn eveneens aantrekken tot 2 %.

De gemiddelde rente op overheidsobligaties met een looptijd van 10 jaar in de eurozone bereikte in april 2015 een dieptepunt van 0,6 %. Vervolgens hernam de rente enigszins, maar door de zwakkere wereldwijde groeicijfers en de turbulentie op de financiële markten zijn de nominale rentetarieven momenteel opnieuw uitzonderlijk laag. In de veronderstelling dat de langetermijnrentes zich geleidelijk normaliseren (zie kader) zou de gemiddelde Europese tienjaarsrente hernemen tot 3,2 % in 2021 en de Amerikaanse langetermijnrente tot 4,1 %.

Risico's en onzekerheden

Belangrijke risico's omtrent dit internationaal scenario betreffen o.m. een harde landing van de Chinese economie, de impact van de geleidelijke normalisering van het Amerikaanse monetair beleid (wat tot bijkomende kapitaalvlucht uit de opkomende economieën en tot turbulentie op de financiële markten kan leiden), nieuwe spanningen binnen Europa (als gevolg van een heropflakking van de schulden crisis of door een Brexit) en een aanbodgerelateerde opstoot van de olieprijs.

2.2. Belgische economische groei en zijn belangrijkste componenten

2.2.1. Beoordeling van de potentiële groei voor België

De Belgische potentiële groei zou tijdens de projectieperiode gemiddeld 1,3 % bedragen.

De Belgische potentiële groei zou tijdens de projectieperiode gemiddeld 1,3 % bedragen, wat vergelijkbaar is met de periode 2008-2015. Dat is evenwel aanzienlijk lager dan in de jaren voorafgaand aan de financiële crisis.

De lagere potentiële groei wordt vooral verklaard door de groeivertraging van de structurele arbeidsproductiviteit per uur. Die laatste bedroeg in de jaren net voor de financiële crisis gemiddeld nog 1,2 %, viel daarna verder terug tot 0,6 % en zou in de projectieperiode gemiddeld iets hoger uitkomen (0,8 %). De terugval van de productiviteitsgroei is deels het gevolg van een geringere bijdrage van de kapitaalintensiteit (groei van de kapitaalvoorraad per gepresteerd uur), maar vooral van een aanzienlijk lagere bijdrage van de totale factorproductiviteit.

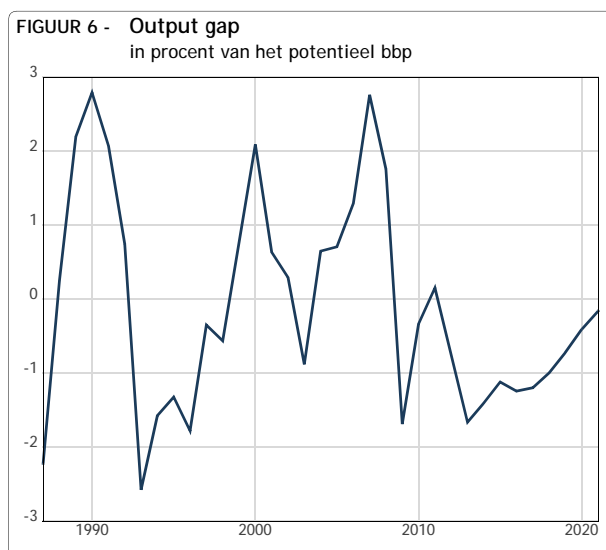
TABEL 3 - Effectief bbp, potentieel bbp en determinanten
gemiddelde jaarlijkse groeivoeten in procent

	1990-1999	2000-2007	2008-2015	2016-2021
Effectief bbp	2,2	2,3	0,7	1,5
Potentieel bbp	2,4	2,1	1,2	1,3
Bijdragen:				
- Structurele productiviteit per uur	1,8	1,2	0,6	0,8
waaronder:				
kapitaalintensiteit	0,6	0,3	0,1	0,2
totale factorproductiviteit	1,2	0,9	0,4	0,5
- Potentiële werkgelegenheid (in uren)	0,6	0,8	0,6	0,5
waaronder:				
bevolking op arbeidsleeftijd (15-74 jaar)	0,3	0,4	0,6	0,5
activiteitsgraad (15-74 jaar)	0,5	0,5	-0,1	-0,1
niet-inflatoire werkloosheidsgraad	-0,1	0,1	0,2	0,3
arbeidsduur	-0,1	-0,1	-0,1	-0,0

Tot 2011 lijkt de bijdrage van de werkgelegenheid tot de potentiële groei niet aangetast door de financiële crisis. Dat is het gevolg van de evolutie van de bevolking op arbeidsleeftijd¹, alsook van een niet-inflatoire werkloosheidsgraad die continu is gedaald sinds het begin van de jaren 2000. Sinds 2012 vertraagt de groei van de bevolking op arbeidsleeftijd evenwel. Die terugval zou zich doorzetten tot 2021, al wordt ze onderbroken door een tijdelijke herneming in 2016-2017. Dat gaat gepaard met een lichte daling van de bijdrage van de trendmatige activiteitsgraad.

1. Volgens de regels van de referentiemethode van de Europese Unie voor de berekening van het potentieel bbp wordt de bevolking op arbeidsleeftijd bepaald door de leeftijdscategorie 15-74 jaar. In hoofdstuk 4 worden de analyses over de determinanten van het aanbod gebaseerd op de leeftijdsklasse van 15-64 jaar, wat de conclusies kan beïnvloeden.

De momenteel negatieve output gap zou zich sluiten in 2021.

De output gap is het verschil tussen het effectief bbp en het potentieel bbp, uitgedrukt in procent van die laatste. De Belgische economie bereikte een conjuncturele piek in 2007, bevond zich in 2009 als gevolg van de crisis in een conjunctureel dieptepunt, maar herstelde zich vrij snel, daar de output gap reeds in 2011 opnieuw licht positief werd. Vanaf 2012 deed zich een nieuwe conjunctuurverzwakking voor. De output gap verkleint in de projectieperiode, wat betekent dat het effectieve bbp sterker groeit dan het potentiële bbp. Dat zou de Belgische economie naar een bijna conjunctuurneutraal niveau brengen in 2021.

2.2.2. Evolutie van het bruto binnenlands product in volume

De Belgische economie groeide met 1,4 % in 2015 net iets sterker dan in 2014, dankzij een dynamische particuliere consumptie. De bbp-groei zou dit jaar enigszins vertragen tot 1,2 %, vooral als gevolg van een minder gunstige internationale context, die de uitvoer afremt en – in het zog daarvan – weegt op de binnenlandse bestedingen. De Belgische economische groei zou in de periode 2017-2021 jaarlijks 1,5 % bedragen, met uitzondering van een licht hogere groei in 2020 (1,6 %). Dat vrij vlakke profiel wordt verklaard door de stabiele economische groei van de eurozone als geheel en bijgevolg van de Belgische uitvoermarkten. Tijdens die periode zou de bijdrage van de binnenlandse vraag tot de Belgische economische groei zich stabiliseren op 1,4 procentpunt en die van de netto-uitvoer op 0,1 procentpunt.

In lijn met wat de meeste studies over de economische effecten van aanslagen in het buitenland suggereren, wordt verondersteld dat de recente aanslagen in Brussel een kortstondige en beperkte invloed zullen hebben op de economische activiteit (zie kader 2). We kunnen echter niet uitsluiten dat vertrouwenseffecten op korte termijn kunnen leiden tot een sterkere neerwaartse impact op de economische activiteit en dat reputatieschade op middellange termijn de buitenlandse investeringen kan ontmoedigen.

KADER 2 - Impact van de terroristische aanslagen op de economische activiteit

De terroristische aanslagen in Parijs (november 2015) en in Brussel (maart 2016) veroorzaakten veel menselijk leed en hadden ook een impact op de economische activiteit in België. De aanslagen in Parijs leidden tot een lockdown in het Brussels Hoofdstedelijk Gewest, waarbij o.m. scholen, cafés en restaurants, delen van het openbaar vervoer en concertzalen meerdere dagen gesloten bleven. Na de aanslagen in Brussel bleef Brussels Airport bijna twee weken gesloten.

Daarnaast hebben de aanslagen ook schade toegebracht aan het imago van België. Een direct gevolg daarvan is dat het aantal overnachtingen in België sinds de aanslagen in Parijs sterk teruggevallen is. Daarbij gaat het zowel over zakenreizigers als over toeristen. Het risico bestaat dat ongunstige vertrouwenseffecten de binnenlandse bestedingen negatief beïnvloeden en dat reputatieschade (door het negatieve beeld dat van België opgetrokken wordt in de media) buitenlandse investeerders afschrikt.

De terreurdreiging heeft er echter ook voor gezorgd dat de Belgische overheid meer middelen dan voorheen spendeert aan veiligheid op het openbaar domein. In de mate dat die uitgaven niet gecompenseerd worden door besparingen in andere departementen, compenseren ze enigszins het verlies aan economische activiteit.

Uit onderzoek naar de economische gevolgen van eerdere aanslagen in West-Europese landen en de Verenigde Staten blijkt dat de terugval van de activiteit doorgaans beperkt en van korte duur is. Zo lijken aanslagen nauwelijks te leiden tot een daling van het consumentenvertrouwen. Zo ook in België, waar het consumentenvertrouwen in april nauwelijks daalde. Het ondernemersvertrouwen verstevigde zelfs in april, al werd een terugval genoteerd in de handel. Voorlopig zijn er dus geen aanwijzingen dat de aanslagen geleid hebben tot een vertrouwenscrisis in België.

Rekening houdend met die vaststellingen en met het feit dat de Brusselse lockdown in het vierde kwartaal van 2015 niet leidde tot een groeivertraging van het bbp ten opzichte van het derde kwartaal, werd in deze vooruitzichten enkel een correctie ingebouwd om de invloed van de aanslagen op de toeristische uitgaven¹ en op de activiteit in Brussels Airport en van de luchtvaartmaatschappijen² te vatten. Op basis van een aantal technische hypothesen die toegepast werden op informatie uit de Belgische input-outputtabellen, hebben we in 2016 de toeristische uitgaven door buitenlanders in België met 5 % en de productie van de bedrijfstak 'Vervoer en communicatie' met 1 % vermindert ten opzichte van een scenario waarin geen rekening gehouden wordt met de economische impact van de aanslagen.

Omdat de daling van de consumptie en de uitvoer ook de invoer en de intermediaire consumptie doet afnemen, is de impact op het Belgisch bbp beperkter dan de initiële impact op de toeristische en de transportbestedingen. Al bij al wordt de daling van de toegevoegde waarde die gelinkt kan worden aan de aanslagen geraamd op 0,1 % van het bbp. Aangezien we veronderstellen dat het gaat om een tijdelijke impact, verschilt (het niveau van) het bbp in 2017 niet van het bbp in een scenario zonder terroristische aanslagen.

---

1. In de nationale rekeningen maken de toeristische uitgaven van buitenlanders in België deel uit van de uitvoer.

2. Die daling van de activiteit leidt zowel tot minder uitvoer als tot een daling van de consumptie.

2.2.3. Uitvoer en invoer

De Belgische uitvoer wint in 2015 voor het tweede jaar op rij aan marktaandeel; ook is er in dat jaar een aanzienlijke ruilvoetverbetering.

Tegen de achtergrond van het groeiherstel in de eurozone, versnelde de groei van de relevante uitvoermarkten voor België in 2015 tot 4,5 % (zie afdeling 2.1). De Belgische uitvoer liet een tragere volumegroei optekenen (4,9 % t.o.v. 5,4 % in 2014), maar won voor het tweede jaar op rij aan marktaandeel. Door de combinatie van een beperktere uitvoergroei en een quasi-stabilisering van de groei van de binnenlandse vraag bleef de volumestijging van de invoer in 2015 beperkt tot 5,2 % (t.o.v. 5,9 % in 2014). De netto-uitvoer leverde een negatieve bijdrage van 0,2 procentpunt tot de economische groei.

De internationale prijzen uitgedrukt in dollar daalden in 2015, zowel wat betreft hun niet-energetische (-9,4 %) als hun energetische component (daling van de Brentprijs in dollar met 47 %). Die sterke daling werd deels gecompenseerd door een aanzienlijke depreciatie van de euro tegenover de Amerikaanse dollar (-16 %), maar de ruilvoet verbeterde met 1,2 % doordat de Belgische invoerprijzen (uitgedrukt in euro) sterker daalden dan de uitvoerprijzen. Ondanks een aanzienlijke verbetering van de component 'buitenlandse handel' (de aanzienlijke ruilvoetwinst compenseert ruimschoots de negatieve bijdrage van de netto-uitvoer) blijft het saldo van de lopende verrichtingen met het buitenland stabiel (0,8 % van het bbp) als gevolg van een sterke daling van het netto-inkomen uit vermogen uit het buitenland.

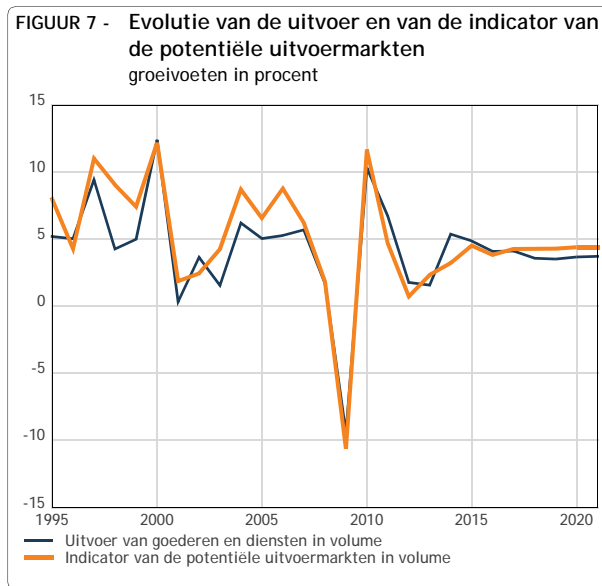
Een hoge bijdrage van de netto-uitvoer tot de bbp-groei (door uitzonderlijke elementen) en een aanzienlijke ruilvoetverbetering in 2016.

De buitenlandse context voor België zou dit jaar minder gunstig zijn dan in 2015 doordat de toename van de potentiële uitvoermarkten vertraagt tot 3,8 %. De Belgische uitvoer in volume zou evenwel iets sneller blijven stijgen (4,1 %) dan de potentiële uitvoermarkten, ondersteund door de gunstige evolutie van de binnenlandse kosten onder impuls van de arbeidskostenverlagende maatregelen. Niettemin zou de Belgische uitvoergroei licht afgeremd worden door de negatieve impact van de aanslagen van 22 maart 2016 op de uitgaven van de buitenlandse toeristen in België en op de uitvoer van de bedrijfstak 'Vervoer en communicatie' (zie kader 2).

De volumegroei van de invoer zou dit jaar aanzienlijk zwakker zijn (3,7 %) dan in 2015. Dat is niet enkel het gevolg van een tragere groei van de binnenlandse en de buitenlandse vraag, maar ook van het grotendeels wegvallen in 2016 van uitzonderlijke aankopen van investeringsgoederen die volledig geïmporteerd worden (zie deel 2.2.5). De invoer werd in 2014 en 2015 immers sterk opwaarts beïnvloed door aanzienlijke aankopen van tankers en patenten in het buitenland (voor een totaal van ongeveer 2,5 miljard euro op jaarbasis). Daardoor zou de netto-uitvoer dit jaar een positieve bijdrage leveren tot de economische groei (0,4 procentpunt).

De lage olieprijs en de lichte appreciatie van de euro ten opzichte van de Amerikaanse dollar zouden voor een nieuwe ruilvoetverbetering zorgen (0,7 %). In combinatie met de positieve bijdrage van de netto-uitvoer tot de bbp-groei vertaalt zich dat in een toename van het saldo van de lopende verrichtingen met het buitenland tot 1,5 % van het bbp.

Een licht positieve groeibijdrage van de netto-uitvoer in de periode 2017-2021.

Tijdens de periode 2017-2021 zouden de relevante uitvoermarkten voor België gemiddeld met 4,3 % per jaar groeien, wat vergelijkbaar is met het gemiddelde van de periode 2000-2014 (4,2 %), maar zwakker dan in de periode voor de crisis (gemiddeld 6,3 % in de periode 2000-2007). De trendmatige groei van de buitenlandse afzetmarkten, de stabilisering van de eurodollarkoers en de toename van de loonkosten per eenheid product¹ zouden leiden tot een volumegroei van de Belgische uitvoer van gemiddeld 3,7 % (t.o.v. 3,8 % in de periode 2000-2014). De uitvoer verliest daardoor vanaf 2017 jaarlijks gemiddeld 0,6 procentpunt aan marktaandeel, al is dat verlies aanzienlijk kleiner dan in de pre-crisisjaren (1,3 procentpunt in de periode 2000-2007, zie figuur 7).²

Onder impuls van een finale vraag³ die gemiddeld met 2,5 % zou toenemen, zou de invoer in de periode 2017-2021 een gemiddeld groeitempo van 3,7 % bereiken, cijfers die vergelijkbaar zijn met die van de periode 2000-2014. De netto-uitvoer zou, uitgedrukt in volume, nog een licht positieve bijdrage van gemiddeld 0,1 procentpunt leveren tot de economische groei. De ruilvoet zou vanaf 2018 jaarlijks met 0,2 % verslechteren. Het saldo van de lopende verrichtingen met het buitenland stijgt tot 1,8 % van het bbp in 2017 en brokkelt op middellange termijn af tot 1,6 %.

2.2.4. Consumptieve bestedingen van de particulieren⁴

De consumptieve bestedingen van de particulieren groeien in 2015 even sterk als hun reëel beschikbaar inkomen.

Het reëel beschikbaar inkomen van de particulieren zou in 2015 met 1,3 % zijn toegenomen (t.o.v. 0,5 % in 2014), ondanks de bevrozing van de bruto-uurlonen vóór indexering in de privésector, de verdere terugval van het reële netto-inkomen uit vermogen en de impact van de indexsprong. De koopkracht werd echter ondersteund door de bijzonder lage energieprijzen. De consumptieve bestedingen van de particulieren waren dan ook veel dynamischer in 2015 (1,3 %) dan in 2014 (0,4 %), waarbij hun spaarquote⁵ zich stabiliseerde op 12,6 % (zie figuur 8).

1. De evolutie van de loonkosten per eenheid product wordt neerwaarts beïnvloed door maatregelen om de kosten van de factor arbeid te beperken (werkgeversbijdrageverminderingen). De loonvorming vanaf 2017 wordt gemodelleerd op basis van de traditionele determinanten uit de economische theorie, waarbij de ontwikkeling van de nominale brutolonen afhangt van de nominale arbeidsproductiviteit, de werkloosheidsgraad en de loonwage.
2. In het verleden vloeiden de structurele verliezen aan marktaandeel van België voort uit het verlies aan kostencompetitiviteit, maar ook uit een (ongunstige) specialisatie van ons land in producten met een zwakke groei. Voor meer details omtrent dit onderwerp, zie Bogaert, H. en Kegels, C., 'Concurrentievermogen van België - Uitdagingen en groeipistes', Planning Paper 112, Federaal Planbureau, november 2012.
3. Gedefinieerd als de som van de binnenlandse vraag en de uitvoer.
4. Huishoudens en izw's ten behoeve van de huishoudens.
5. Het sparen van de particulieren in procent van hun beschikbaar inkomen.

Verdere koopkrachttoename voor de particulieren in 2016, ondanks de effecten van de indexsprong.

Het reëel beschikbaar inkomen van de particulieren zou in 2016 (1 %) minder sterk toenemen als vorig jaar, waarbij de belangrijkste component van het primair inkomen, het looninkomen van de particulieren, met 0,8 % zou dalen in reële termen. Aangezien zowel de loontrekkende werkgelegenheid als de bruto-uurlonen vóór indexering zouden toenemen, wordt die negatieve groei van de totale loonmassa van de particulieren uitsluitend verklaard door de effecten van de indexsprong. Hoewel de spilindex in mei 2016 overschreden werd (voor het eerst sinds november 2012), zal de indexering van de lonen in de publieke sector, van de sociale uitkeringen en, vooral, van de lonen in de privésector, aanzienlijk lager blijven dan de inflatie in 2016. Die wordt deels opgedreven door de btw-verhoging op elektriciteit voor huishoudelijk gebruik en de stijging van andere indirecte belastingen. Daarnaast zou het netto-inkomen uit vermogen zich in reële termen stabiliseren, na zeven jaar daling.

De niettemin behoorlijke groei van het reëel beschikbaar inkomen in 2016 is dan ook uitsluitend toe te schrijven aan de secundaire inkomensverdeling. Als gevolg van de inwerkingtreding van verschillende fiscale maatregelen (in het bijzonder de verhoging van de fiscaal aftrekbare forfaitaire beroepskosten voor natuurlijke personen, zie hoofdstuk 4) zouden de belastingen op het gezinsinkomen uitgedrukt in reële termen aanzienlijk dalen. Hetzelfde geldt voor de sociale bijdragen, terwijl de sociale uitkeringen nog een licht positieve reële groei kennen.

De aanslagen hebben evenwel een negatieve impact op de particuliere consumptie in de eerste helft van 2016, waardoor die over het ganse jaar met niet meer dan 0,7 % toeneemt en de gezinsspaarquote tijdelijk herneemt tot 12,8 %.

De particuliere consumptie maakt een inhaalbeweging in 2017.

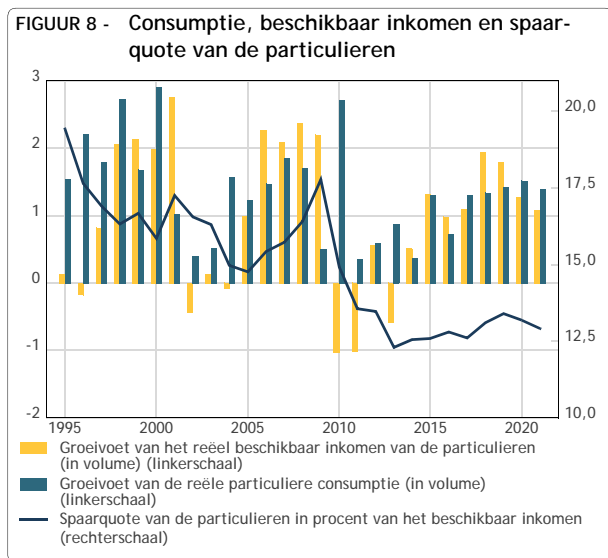
De koopkracht van de particulieren zou met 1,1 % in 2017 ongeveer even sterk toenemen als dit jaar. Enerzijds zou het netto-inkomen uit vermogen een positieve bijdrage leveren tot de groei van het reëel beschikbaar inkomen. Bovendien zou de koopkracht opnieuw ondersteund worden door de reële stijging van de loonmassa dankzij een meer uitgesproken groei van de werkgelegenheid en – vooral – door een aanzienlijk minder grote impact van de indexsprong. In vergelijking met 2016 zou het groeiverschil tussen de indexering van de lonen in de privésector en de inflatie immers beperkter zijn. Anderzijds zouden de totaalbedragen aan belastingen op inkomen en aan sociale bijdragen in reële termen stijgen en daardoor de groei van het reëel beschikbaar inkomen drukken.

De particuliere consumptie zou, versterkt door twee opeenvolgende jaren van relatief sterke groei van de koopkracht, in 2017 een inhaalbeweging maken, met een groei van 1,3 %. Dat gaat gepaard met een lichte daling van de spaarquote tot 12,6 %.

Sterke koopkrachttoename in 2018.

Het reëel beschikbaar inkomen van de particulieren zou in 2018 aanzienlijk stijgen met 1,9 %, ondersteund door een groeiversnelling van de bruto-uurlonen vóór indexering, een positieve bijdrage van het netto-inkomen uit vermogen en nieuwe fiscale maatregelen die de inkomensbelasting verminderen. De toename van de particuliere consumptie zou echter beperkt blijven tot 1,3 %, waarbij de spaarquote zich herstelt tot 13,1 %. Door de aanpassing van de spaarquote vlakken de particulieren de groei van hun consumptieve bestedingen dus enigszins uit, m.a.w. de spaarquote wordt aangepast om koopkrachtschommelingen op te vangen. Bovendien worden inkomsten uit vermogen doorgaans minder aangewend voor consumptie dan inkomen uit arbeid.

Vanaf 2019 stabiliseert de groei van de particuliere consumptie zich rond 1,4 %.

De particulieren zouden hun consumptie in de periode 2019-2021 gemiddeld genomen (1,4 %) afstemmen op de evolutie van hun beschikbaar inkomen. Dat zou in reële termen eveneens met gemiddeld 1,4 % per jaar toenemen dankzij een bedeutend positieve groei van de bruto-uurlonen vóór indexering (gemiddeld 0,7 %) die, in combinatie met een stijging van de werkgelegenheid van gemiddeld 0,9 %, het totaalbedrag aan lonen¹ ontvangen door de gezinnen in reële termen doet toenemen stijgen met gemiddeld 1,4 %. De netto-inkomsten uit vermogen zouden een gemiddelde groei van 1,7 % laten optekenen. Tegelijkertijd zouden de belastingen op het gezinsinkomen in reële termen met gemiddeld 1,7 % per jaar stijgen² en de sociale uitkeringen eveneens met 1,7 %.

2.2.5. Bedrijfsinvesteringen

De bedrijfsinvesteringen blijven een belangrijke groeimotor.

Na een stagnatie in 2012 en een daling in 2013 lieten de bedrijfsinvesteringen opnieuw een positieve volumegroei optekenen van resp. 8 % en 3,3 % in 2014 en 2015. De verbetering van het algemeen economisch klimaat (na twee opeenvolgende jaren waarin het Belgisch bbp nauwelijks groeide en het bbp in de eurozone daalde), de verdere daling van de langetermijnrente en de sterke stijging van de rendabiliteit van de ondernemingen³ (onder meer als gevolg van de bevriezing van de bruto-uurlonen vóór indexering) droegen daartoe bij. Die cijfers moeten evenwel met enige voorzichtigheid geïnterpreteerd worden omdat ze een aantal belangrijke aankopen bevatten die volledig ingevoerd werden en bijgevolg geen impact hadden op het bbp. Het betreft de aankoop van tankers (in de bedrijfstak 'Vervoer en communicatie') en van patenten (in de bedrijfstak 'Intermediaire goederen'). Gecorrigeerd voor die uitzonderlijke transacties bedroeg de reële groei van de bedrijfsinvesteringen resp. 3,8 % en 3,2 %.⁴

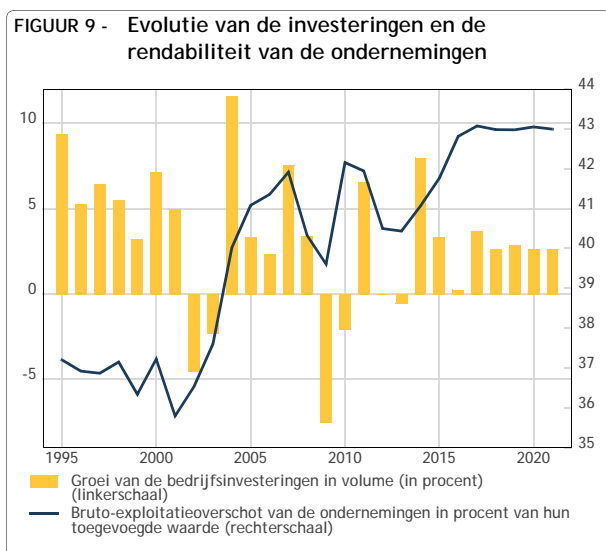
De bedrijfsinvesteringen zouden in 2016 een volumegroei van slechts 0,2 % laten optekenen, al is dat louter het gevolg van een negatief niveau-effect van de bovenvermelde transacties. Als die uitzonderlijke aankopen buiten beschouwing worden gelaten, stijgen de bedrijfsinvesteringen uitgedrukt in reële termen met 4 %. Ze worden gestimuleerd door het economisch herstel in de eurozone, een verdere daling van de rentevoeten en de verdere verbetering van de rendabiliteit van de ondernemingen (die onder meer het gevolg is van de daling van de energieprijzen en de indexsprong).

1. Zie hoofdstuk 3 voor een gedetailleerde bespreking van de evolutie van de lonen.

2. Achter die gemiddelde groeivoet gaat echter een zeer uitgesproken jaar-op-jaarprofiel schuil, dat bepaald wordt door de toepassing van de maatregelen (zie hoofdstuk 4): -0,5 % in 2019, 2,7 % in 2020 en 2,8 % in 2021.

3. Gedefinieerd als het bruto-exploitatieoverschot van de ondernemingen in procent van de bruto toegevoegde waarde van de ondernemingen, tegen lopende prijzen.

4. De gecorrigeerde groei in 2015 is gelijkaardig aan de niet-gecorrigeerde groei omdat het totaalbedrag van de uitzonderlijke aankopen even hoog was in 2015 als in 2014. Ze krimpen echter in 2016.

De binnen- en buitenlandse afzetperspectieven zouden gunstig evolueren in 2017, terwijl de rendabiliteit van de ondernemingen zich op het hoge niveau van 2016 zou stabiliseren en de rentevoeten historisch laag blijven. Tegen die achtergrond zou de volumegroei van de bedrijfsinvesteringen volgend jaar op 3,7 % uitkomen. In de periode 2018-2021 zou die groei wat minder dynamisch zijn (gemiddeld 2,7 %), dit tegen de achtergrond van een stabiele groei van de afzetperspectieven, van een geleidelijk aantrekkende langetermijnrente en een blijvend hoge rendabiliteit van de ondernemingen. De investeringsquote van de ondernemingen¹ zou daardoor uitkomen op een historisch hoge 16,6 % (zie figuur 9).

2.2.6. Investeringen in woongebouwen

Een sterke toename van de investeringen in woongebouwen in 2016, daarna een relatief bescheiden groei in een context van geleidelijk aantrekkende rentevoeten.

De investeringen in woongebouwen zouden na drie volatiele jaren (met een volumedaling van 4,1 % in 2013, een forse toename met 5,7 % in 2014 en een groeivertraging tot 1,2 % in 2015) opnieuw sterk presteren in 2016, met een toename van 5 %. Ze worden ondersteund door de koopkrachttoename van de particulieren en bijzonder lage hypothecaire rentetarieven.

Tijdens de periode 2017-2021 zouden de woningbouwinvesteringen uitgedrukt in volume gemiddeld met 0,9 % per jaar stijgen, dit tegen de achtergrond van een geleidelijke verhoging van de langetermijnrente. De groei van de woningbouwinvesteringen zou in de periode 2017-2019 vooral ondersteund worden door de stijging van het reëel beschikbaar inkomen van de particulieren (bij een nagenoeg stabiele werkloosheidsgraad), terwijl in 2020-2021 de forse daling van de werkloosheidsgraad een belangrijke rol speelt. Het nominaal aandeel van de woningbouwinvesteringen in procent van het bbp zou in 2021 op 5,2 % uitkomen, net als in 2015 (zie figuur 10).

1. Gedefinieerd als de bedrijfsinvesteringen in procent van het bbp uitgedrukt in lopende prijzen. De investeringsquote bedroeg gemiddeld 14,2 % in de jaren 90 en 15 % in de jaren 2000 en de eerste helft van de jaren 2010.

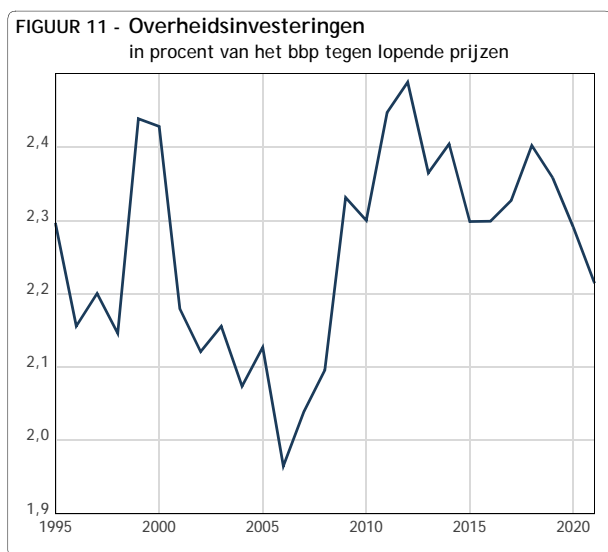
2.2.7. Overheidsinvesteringen

De overheidsinvesteringen worden in 2016 geschaagd door de gewesten en gemeenschappen, vervolgens door de lagere overheid met het oog op de gemeenteraadsverkiezingen van 2018 en daarna door de federale overheid.

De overheidsinvesteringen stegen in volume met 4 % in 2014, vooral onder impuls van de gewesten en gemeenschappen, maar werden vervolgens met 1,6 % teruggeschroefd in 2015, wat vooral het gevolg was van maatregelen door de federale en de lagere overheden.¹ De gewesten en gemeenschappen zetten daarentegen hun investeringsinspanningen in 2015 voort, en dat zou ook nog het geval zijn in 2016. Die regionale dynamiek is in belangrijke mate toe te schrijven aan de scholenbouw in het Vlaams Gewest in het kader van een publiek-privaat partnerschap ('Scholen van morgen'). Daardoor zou de volumegroei van de totale overheidsinvesteringen dit jaar 2,5 % bedragen.

In de aanloop van de gemeenteraadsverkiezingen van 2018 en in overeenstemming met wat in het verleden werd waargenomen, zou de lagere overheid haar investeringen fors opdrijven in 2017 en 2018. Dat zou in beide jaren de belangrijkste groeimotor vormen voor de totale overheidsinvesteringen, die in reële termen met resp. 2,8 % en 4,7 % zouden toenemen, al zouden ook de investeringen van de gewesten en gemeenschappen over beide jaren samen nog een positieve bijdrage leveren.

De investeringen van de lagere overheid zouden sterk terugvallen in 2019, het jaar na de gemeenteraadsverkiezingen, maar de volumedaling van de totale overheidsinvesteringen blijft beperkt (-0,5 %) als gevolg van belangrijke investeringen in defensie door de federale overheid. Nadien vallen ook die investeringen terug, waardoor de totale overheidsinvesteringen met 1,1 % dalen in 2020 en met 2 % in 2021.

Tijdens de periode 2012-2014 bedroeg het Belgisch nominaal aandeel van de overheidsinvesteringen in het bbp gemiddeld 2,4 %, of 0,4 procentpunt minder dan het gemiddelde in de eurozone. De Belgische overheidsinvesteringsquote zou hernemen van 2,3 % in 2016 tot 2,4 % in 2018, maar daarna afbrokkelen tot 2,2 % in 2021 (zie figuur 11).

1. Merk ook op dat deze Vooruitzichten voor het jaar 2015 rekening houden met de overheidsrekeningen die op 20 april 2016 gepubliceerd werden door het INR (publicatie op NBB.Stat van de tabellen die worden opgesteld voor de notificatie van het overheidstekort en de overheidsschuld aan de Europese Commissie in het kader van de procedure bij buitensporige tekorten). Voor de vroegere jaren zijn onze Vooruitzichten echter coherent met de gedetailleerde nationale rekeningen die gepubliceerd werden in oktober 2015 (INR, Nationale Rekeningen 2014 Deel 2 - Gedetailleerde rekeningen en tabellen, oktober 2015). Daardoor kan er een breuk ontstaan tussen de niveaus van 2014 en die van 2015.

2.2.8. Overheidsconsumptie

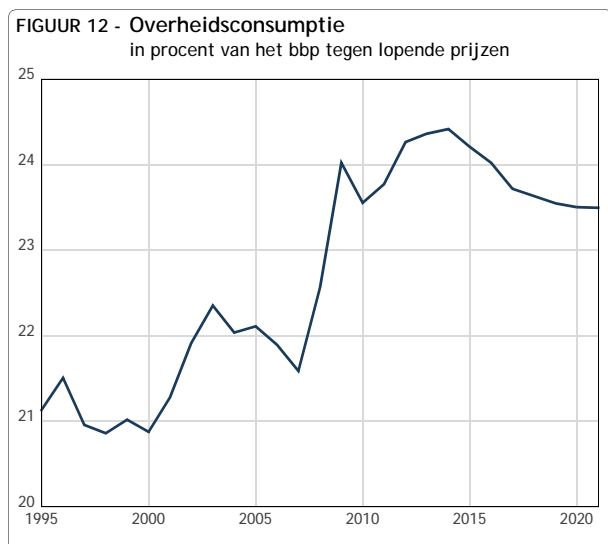
Historisch zwakke groei van de overheidsconsumptie tijdens de projectieperiode.

Rekening houdend met de beslissingen die gekend waren bij het afsluiten van deze vooruitzichten, zou de volumegroei van de overheidsconsumptie over de projectieperiode 2016-2021 gemiddeld slechts 0,6 % per jaar bedragen, wat historisch laag is. In de periode 2000-2014 was dat nog 1,4 %. Die groeivertraging tijdens de projectieperiode is het gevolg van de talrijke geplande besparingsmaatregelen op alle beleidsniveaus. In 2016 en 2017 zou de reële groei van de overheidsconsumptie resp. 0,3 % en 0,5 % bedragen, om vervolgens aan te trekken tot gemiddeld 0,8 % per jaar.

De groei van de overheidsconsumptie zou vrijwel uitsluitend gedragen worden door de overheidsuitgaven voor gezondheidszorg¹, die in 2014 een derde van de totale overheidsconsumptie vormden. Het volume van de overheidsuitgaven voor gezondheidszorg zou jaarlijks met gemiddeld 2,2 % stijgen tijdens de projectieperiode, net als in de periode 2000-2014.

De loonmassa van de overheidssector², die in 2014 ruim de helft van de totale overheidsconsumptie vertegenwoordigde, zou in reële termen stagneren in de projectieperiode, terwijl ze tijdens de periode 2000-2014 nog toenam met 1,3 %. Die duidelijke vertraging is gelijklopend met die van de overheidstewerkstelling, die in de projectieperiode met gemiddeld 0,1 % per jaar zou afnemen (zie hoofdstuk 3), na een gemiddelde toename van 1 % in de periode 2000-2014.

Het volume van de netto-aankoop van goederen en diensten, dat reeds afnam sinds 2010, zou verder krimpen tijdens de periode 2016-2021 (gemiddeld -2,5 % per jaar tegenover -0,4 % tijdens de periode 2000-2014). Vooral op korte termijn is de daling bijzonder uitgesproken als gevolg van de invoering van de kilometerheffing voor vrachtwagens in 2016.³

Gemiddeld over de periode 2012-2014 bereikte het nominaal aandeel van de overheidsconsumptie in het bbp 24,3 %, of 3,3 procentpunt meer dan het gemiddelde in de eurozone. Dat Belgisch aandeel zou vooral in het begin van de projectieperiode dalen, nl. van 24,2 % in 2015 tot 23,7 % in 2017 en nog 23,5 % bedragen in 2021. De componenten van de overheidsconsumptie worden geanalyseerd in hoofdstuk 4.

1. Het gaat meer bepaald om de sociale uitkeringen in natura, die vooral bestaan uit gezondheidszorguitgaven.
2. De term 'loonmassa van de overheidssector' dient hier in ruime zin te worden begrepen (met inbegrip van de fictieve bijdragen die vooral de ambtenarenpensioenen bevatten).
3. Die heffing wordt geboekt als een verkoop van diensten, waardoor de netto-aankoop van goederen en diensten afneemt.

2.2.9. Bruto toegevoegde waarden per bedrijfstak

Steeds groter aandeel van de marktdiensten in de toegevoegde waarde.

Het in 2014-2015 waargenomen herstel leidde tot een toename van het volume van de toegevoegde waarde van alle bedrijfstakken van de Belgische economie met respectievelijk 1,3 % en 1,4 % (na twee jaren van stagnatie). De toegevoegde waarde in volume zou gemiddeld over die twee jaar gestegen zijn in alle bedrijfstakken, met uitzondering van de bedrijfstakken 'Vervoer en communicatie' en 'Uitrustingsgoederen'. De groei zou bijzonder sterk geweest zijn in de bedrijfstakken 'Bouwnijverheid', 'Krediet en verzekeringen', 'Intermediaire goederen' en 'Overige marktdiensten'.

Dit jaar zou de groeivertraging van de totale toegevoegde waarde (1,1 %) vrij algemeen zijn. Dat zou zich zowel in de verwerkende nijverheid (waar de groei 0,7 % zou bedragen) als in de marktdiensten laten voelen (1,4 %). De bruto toegevoegde waarde in volume van de niet-verhandelbare diensten zou licht afnemen (-0,2 %) als gevolg van de restrictieve budgettaire maatregelen.

Tijdens de periode 2017-2021 zou de gemiddelde groei van de voornaamste bestedingscomponenten van het bbp (met uitzondering van de overheidsconsumptie) vergelijkbaar zijn met die van de periode 2000-2014. De reële toegevoegde waarde van de totale economie zou gemiddeld met 1,5 % per jaar stijgen (zie tabel 4), wat 0,1 procentpunt minder is dan tijdens de periode 2000-2014.

De industriële bedrijfstakken zouden in een gelijkaardig of trager tempo groeien, met uitzondering van de 'Uitrustingsgoederen' (1,7 %)¹ en de 'Bouwnijverheid' (1,6 %). De groei van de diensten zou gelijkaardig of hoger zijn dan het gemiddelde van de totale economie, behalve voor de bedrijfstakken 'Vervoer en communicatie' (1,3 %) en 'Niet-verhandelbare diensten' (0,5 %). Die laatste zouden, in een context van begrotingssanering, duidelijk trager groeien dan in het recente verleden (gemiddeld 1,1 % over de periode 2000-2014).

De evolutie van de volumes en van de deflatoren van de toegevoegde waarden van de bedrijfstakken bepalen uiteraard de structuur van de Belgische economie. Tijdens de afgelopen twintig jaar is het economisch gewicht van de marktdiensten in de nominale toegevoegde waarde sterk toegenomen, nl. van 55,6 % in 1995 tot 62 % in 2014. De tertiërisering gaat verder op middellange termijn, waarbij het gewicht van de marktdiensten zou oplopen tot 64,1 % in 2021 (zie tabel 4). Het nominale aandeel van de verwerkende nijverheid is aanzienlijk gekrompen tussen 1995 en 2014, nl. van 20,2 % in 1995 tot 13,6 % in 2014. Voor de projectieperiode wordt een minder uitgesproken daling verwacht, tot 12,8 % in 2021. Tot slot nam het aandeel van de niet-verhandelbare diensten toe van 14 % in 1995 tot 15,2 % in 2014, maar zou het in de projectieperiode terugvallen tot 14,6 % in 2021.

De evolutie van de werkgelegenheid per bedrijfstak wordt in hoofdstuk 3 toegelicht.

---

1. De daling met 25 % van de toegevoegde waarde van die bedrijfstak in 2009 weegt evenwel zwaar op het gemiddelde voor 2000-2014.

TABEL 4 - Structuur en groei van de bruto toegevoegde waarde tegen basisprijzen
in procent

	Structuur in lopende prijzen				Jaarlijkse gemiddelde groei (in volume)		
	1995	2005	2014	2021	2000- 2014	2014- 2016	2017- 2021
Landbouw	1,4	0,9	0,7	0,4	0,4	0,8	1,5
Energie	3,5	3,1	2,9	2,6	2,5	1,6	1,2
Verwerkende nijverheid	20,2	17,1	13,6	12,8	0,9	1,0	1,2
- Intermediaire goederen	9,4	8,6	6,8	6,2	1,4	1,9	0,8
- Uitrustingsgoederen	4,8	3,6	2,7	2,5	-0,9	-0,6	1,7
- Verbruiksgoederen	6,0	4,8	4,1	4,1	1,4	0,7	1,5
Bouw	5,3	4,9	5,7	5,4	2,7	2,5	1,6
Marktdiensten	55,6	59,9	62,0	64,1	1,7	1,5	1,8
- Vervoer en communicatie	7,9	8,0	6,8	6,6	1,0	-0,2	1,3
. Vervoer over land	2,7	2,1	1,9	1,9	-0,4	-0,2	1,0
. Vervoer over water en luchtvaart	0,5	0,5	0,2	0,2	1,0	-2,5	1,9
. Vervoersondersteunende activiteiten en communicatie	4,7	5,5	4,7	4,5	1,8	-0,1	1,5
- Handel en horeca	13,6	15,2	14,3	14,9	1,2	1,4	1,6
- Krediet en verzekeringen	6,1	5,6	6,2	5,9	1,5	2,1	2,4
- Gezondheidszorg en maatschappelijke dienstverlening (exclusief dienstencheques)	6,0	6,5	7,5	7,8	1,2	0,9	1,8
- Overige marktdiensten (exclusief dienstencheques)	22,0	24,5	26,8	28,6	2,3	1,9	1,9
- Dienstencheques	0,0	0,0	0,3	0,3	-	3,4	1,2
Niet-verhandelbare diensten	14,0	14,1	15,2	14,6	1,1	0,3	0,5
Totaal	100,0	100,0	100,0	100,0	1,6	1,3	1,5

2.3. Prijzen en kosten

Tijdens de voorbije twee jaar bereikte de Belgische inflatie een zeer laag niveau (0,3 % in 2014 en 0,6 % in 2015) dankzij de daling van de olieprijsen en de beperkte onderliggende inflatie. De groei van het nationaal indexcijfer van de consumptieprijzen zou in 2016 oplopen tot 1,9 % als gevolg van enkele maatregelen en een hogere onderliggende inflatie. De Belgische inflatie zou in 2017 vertragen tot 1,6 % en nadien een nagenoeg stabiel verloop kennen.

Inflatie bedraagt slechts 0,6 % in 2015...

Dat de inflatie beperkt bleef in 2015 was in de eerste plaats te danken aan de verdere daling van de olieprijsen. Voor een vat Brentolie werd vorig jaar gemiddeld 52 dollar betaald, tegenover 99 dollar in 2014. Uitgedrukt in euro was de daling van de olieprijs minder uitgesproken als gevolg van de depreciatie van de euro tegenover de dollar. De olieprijsdaling leidde tot een uitgesproken afname van de consumptieprijzen voor benzine, diesel en huisbrandolie.

Terwijl ook de prijsnoteringen voor aardgas in de CWE-regio¹ op de internationale markten terugvielen, was dat voor elektriciteit minder het geval omdat het stilleggen van een aantal Belgische kernreactoren de vrees voor stroomtekorten deed ontstaan. Bovendien werden een aantal belastingen en heffingen op elektriciteit geïntroduceerd of verhoogd (in juli 2015 werd het prosumententarief² ingevoerd, in september 2015 werd het btw-tarief verhoogd tot 21 %). Bijgevolg liet de consumptieprijs voor elektriciteit een toename van ruim 10 % optekenen.

De onderliggende inflatie bleef beperkt in 2015, maar ze kende in de loop van het jaar een stijgend verloop. Hoewel enkele maatregelen (zoals de toename van het inschrijvingsgeld voor universiteiten en hogescholen in Vlaanderen) daartoe bijdroegen, kan een deel van de stijging ook verklaard worden door ruimere winstmarges van de bedrijven.

...maar trekt aan tot 1,9 % in 2016 ondanks een verdere daling van de olieprijsen.

Sinds begin 2016 nemen de olieprijsen geleidelijk toe en op basis van termijnmarktnoteringen wordt verondersteld dat die stijging zich zal verderzetten. Door de sterke daling in de loop van vorig jaar zouden de olieprijsen in 2016 gemiddeld lager uitkomen dan in 2015. Ook de noteringen voor aardgas en elektriciteit zouden in 2016 een stuk lager liggen.

Hoewel de energieprijzen dit jaar duidelijk dalen, zou de consumptieprijs van elektriciteit toch sterk toenemen door verhogingen van de niet-energiegebonden componenten van de prijs. Zo werden de gratis kWh waar elk gezin in Vlaanderen recht op had afgeschaft en werd de 'bijdrage Energiefonds' in het Vlaams Gewest in maart 2016 opgetrokken van 3 euro tot 100 euro of meer per jaar per afnamepunt. Al bij al zou de negatieve bijdrage van de prijs voor aardgas en olieproducten³ tot de inflatie volledig teniet gedaan worden door de positieve bijdrage van de elektriciteitsprijs.

Dankzij de maatregelen die gericht zijn op het beperken van de loonkosten, zou de onderliggende inflatie geleidelijk afnemen in de loop van dit jaar. Als gevolg van het hoge startpunt, zou de onderliggende inflatie in 2016 evenwel gemiddeld hoger liggen dan in 2015 en daardoor bijdragen tot de versnelling van de inflatie.

-
1. 'CWE' staat voor 'Central West Europe' en komt overeen met het gebied dat gevormd wordt door België, Nederland, Duitsland en Frankrijk.
  2. Hiermee laat men consumenten in het Vlaams Gewest die elektriciteit produceren meebetalen voor het gebruik van het net.
  3. Merk evenwel op dat de daling van de prijzen van olieproducten enigszins getemperd wordt door de verhoging van de accijns op diesel. Die invloed van die verhoging op de inflatie wordt slechts gedeeltelijk gecompenseerd door een verlaging van de accijns op benzine.

De inflatie zou vertragen in 2017...

De inflatie zou in 2017 terugvallen tot 1,6 %. Dat is het gevolg van enkele factoren die elkaar gedeeltelijk compenseren. Enerzijds zou de prijs voor ruwe olie voor het eerst sinds 2012 toenemen, wat de inflatie omhoogduwt. Anderzijds zou de onderliggende inflatie afkoelen ten opzichte van 2016 en zou de opwaartse druk op de inflatie van de maatregelen m.b.t. de elektriciteitsprijs grotendeels verdwijnen.

...en zich nadien stabiliseren rond 1,7 %.

Tijdens de periode 2018-2021 zou de groei van het nationaal indexcijfer van de consumptieprijzen (net als de groei van de deflator van de particuliere consumptie) uitkomen op gemiddeld 1,7 % per jaar. Terwijl de groei van de consumptieprijzen voor energie op middellange termijn licht zou vertragen, zou de onderliggende inflatie aantrekken onder invloed van de groeiversnelling van de loonkosten per eenheid product. Na enkele jaren van loonmatiging wordt immers verondersteld dat de lonen vanaf 2017 meer in lijn met hun economische determinanten evolueren (zie ook hoofdstuk 3).

Evolutie van de deflator van de finale vraag wordt vooral bepaald door de groei van de invoerprijzen.

De opsplitsing van de deflator van de finale vraag maakt duidelijk dat de gemiddelde groei van de deflator van de finale bestedingen tijdens de afgelopen vijf jaar duidelijk vertraagd is ten opzichte van het voorgaand decennium. Dat wordt vooral verklaard door een beperktere bijdrage van de invoerprijzen, maar ook door een zwakkere groei van de loonkosten en het exploitatieoverschot. Dit jaar en volgend jaar zou de gemiddelde groei van de deflator van de finale vraag zich stabiliseren. Hoewel de bijdrage van de binnenlandse kosten in de projectieperiode ongeveer even groot blijft als de afgelopen vijf jaar, vindt een verschuiving plaats waarbij de loonkosten een beperktere bijdrage leveren, maar de bijdrage van het bruto-exploitatieoverschot toeneemt. Tijdens de periode 2018-2021 zou de gemiddelde groei van de deflator van de finale vraag versnellen onder druk van de invoerprijzen. De gemiddelde bijdrage van de binnenlandse kosten zou stabiel blijven. De snellere loongroei zou leiden tot een hogere bijdrage van de loonkosten, wat ten koste gaat van de bijdrage van het bruto-exploitatieoverschot.

TABEL 5 - Bijdrage tot de groei van de deflator van de finale vraag in procentpunt

	2001-2010	2011-2015	2016-2017	2018-2021
Binnenlandse kosten	1,1	0,8	0,8	0,8
a. Loonkosten	0,6	0,4	0,1	0,4
b. Netto indirecte belastingen	0,0	0,1	0,1	0,0
c. Bruto-exploitatieoverschot	0,5	0,3	0,5	0,3
Invoerkosten	0,7	0,2	0,1	1,0
Deflator finale vraag	1,8	0,9	0,9	1,8

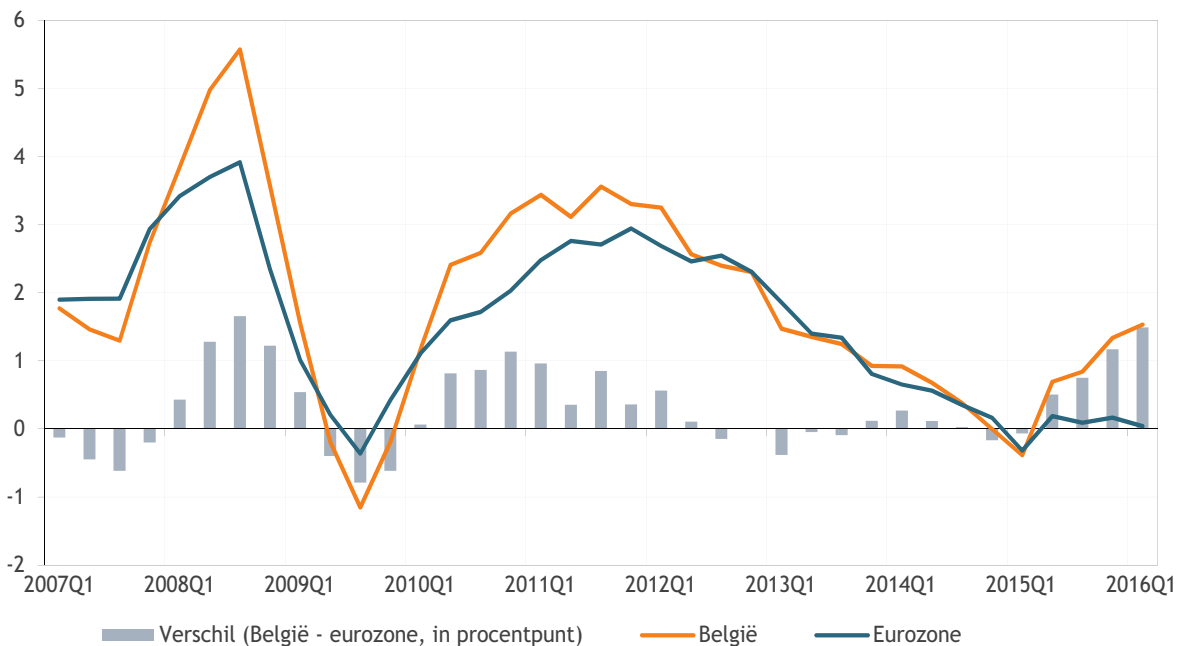
KADER 3 - Inflatieverschil tussen België en de eurozone

De inflatie vervult een belangrijke rol in het economisch beleid. Op het niveau van de eurozone is de (verwachte) inflatie richtinggevend voor het monetair beleid van de Europese Centrale Bank. Voor België zelf hangt het belang van de inflatie nauw samen met de automatische indexerings die van toepassing is op bijna alle lonen en sociale uitkeringen. België en Luxemburg zijn immers de enige Europese landen waar de automatische indexerings vrij algemeen is. De koppeling van de lonen aan de consumptieprijsen maakt deze landen gevoelig voor inflatieverschillen met andere landen omdat die de competitiviteit kunnen aantasten.

In onderstaande figuur wordt de inflatie in België vergeleken met die in de eurozone. De Belgische inflatie was zowel in 2008 als tijdens de jaren 2010 en 2011 een stuk hoger dan in de eurozone, maar vanaf 2012 verdween dat verschil. Sinds het tweede kwartaal van 2015 ligt de inflatie opnieuw hoger dan in de eurozone en het verschil is enkel groter geworden.

FIGUUR 3A - Inflatie in België en in de eurozone

Jaar-op-jaargroei van de geharmoniseerde consumptieprijsindex in procent

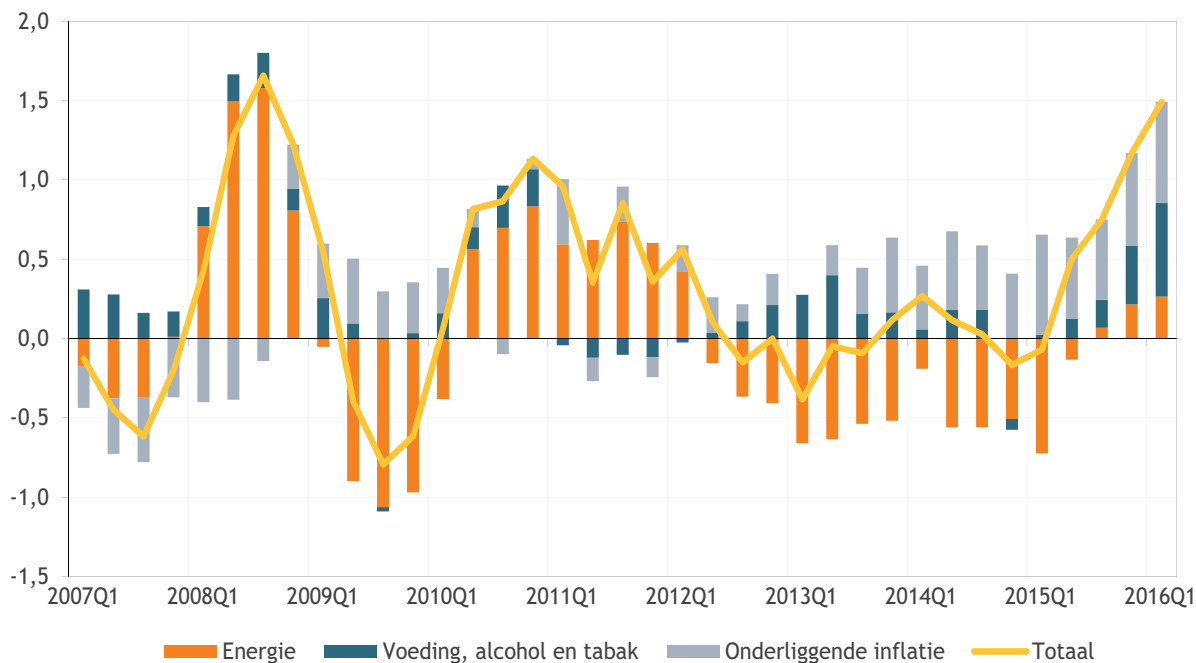
Bron: Eurostat, FPB

Een opsplitsing van het inflatieverschil in enkele grote categorieën (zie figuur 3b) maakt duidelijk dat de energieprijzen altijd een bepalende rol gespeeld hebben. Een positief inflatieverschil ging bijna altijd gepaard met een relatief hogere inflatie voor energieproducten in België. De energieprijzen in België blijken immers relatief sterker te reageren op olieprijswijzigingen. Het feit dat er in België geen accijnzen geheven worden op huisbrandolie, speelt daar zeker een rol in. De tarieven van de meeste leveranciers van aardgas en elektriciteit waren tot en met 2012 sterk gelinkt aan de evolutie van de olieprijsen, maar dat is sinds 2013 minder het geval door een wetgevend initiatief. Sinds eind 2012 werd de concurrentie op de gas- en elektriciteitsmarkt aangewakkerd en in april 2014 werd de btw-voet op elektriciteit voor huishoudelijk gebruik verlaagd van 21 tot 6%. Die factoren hadden een matigende invloed op de Belgische consumptieprijsen voor energie.

Van 2013 tot begin 2015 compenseerde het negatieve inflatieverschil voor energie het positieve verschil voor de onderliggende inflatie en voor voeding, alcohol en tabak. Meer recent dragen alle productcategorieën bij tot een oplopend inflatieverschil.

Vervolg kader 3

FIGUUR 3B - Opsplitsing inflatieverschil tussen België en de eurozone
Bijdragen tot het inflatieverschil in procentpunt

Bron: Eurostat, FPB

Een deel van het toenemend inflatieverschil kan gelinkt worden aan maatregelen. Zo werd het btw-tarief op elektriciteit in september 2015 opnieuw opgetrokken tot 21 % en werd in het kader van de taxshift beslist om de accijnzen op alcoholische dranken, tabak en diesel te verhogen en om een zogenaamde 'suikertaks' in te voeren. Bovendien werd de consumptieprijs van elektriciteit in het Vlaams Gewest verder verhoogd door de invoering van het prosummententarium in juli 2015 en de forse verhoging van de 'bijdrage Energiefonds' in maart 2016. De invloed van die maatregelen op het inflatieverschil kan makkelijk geïllustreerd worden door een vergelijking van de geharmoniseerde consumptieprijsindex (HICP) en de HICP bij constante belastingsvoeten (beide worden door Eurostat gepubliceerd). Terwijl belastingswijzigingen nog een neerwaartse invloed hadden op het inflatieverschil tussen België en de eurozone in de eerste helft van 2015, leverden ze in het eerste kwartaal van 2016 een bijdrage van 0,6 procentpunt tot het inflatieverschil. In maart 2016 bedroeg de opwaartse invloed van de fiscale maatregelen zelfs al 0,8 procentpunt.

In principe zouden de fiscale maatregelen de competitiviteit van de Belgische economie slechts in beperkte mate mogen aantasten. Een deel van die maatregelen heeft immers betrekking op producten die geen deel uitmaken van de gezondheidsindex (zoals alcoholische dranken en tabak) en heeft dus geen rechtstreekse invloed op de lonen. Onderzoek heeft echter aangetoond dat heel wat prijzen in België (vooral van diensten) geïndexeerd worden op de inflatie uit het verleden. Op die manier kan een hogere inflatie voor bijvoorbeeld tabak en alcoholische dranken toch leiden tot een hogere onderliggende inflatie en dus tot een sterkere toename van de lonen. Het feit dat de onderliggende inflatie sinds 2012 hoger is in België dan in de eurozone zou de competitiviteit van de Belgische economie op termijn kunnen aantasten. Hoewel het loonmatigingsbeleid van de laatste jaren (o.a. via de indexsprong) daar enige bescherming tegen biedt, kan de gunstige invloed ervan snel uitdoven als het verschil in de onderliggende inflatie ten nadele van België aanhoudt.

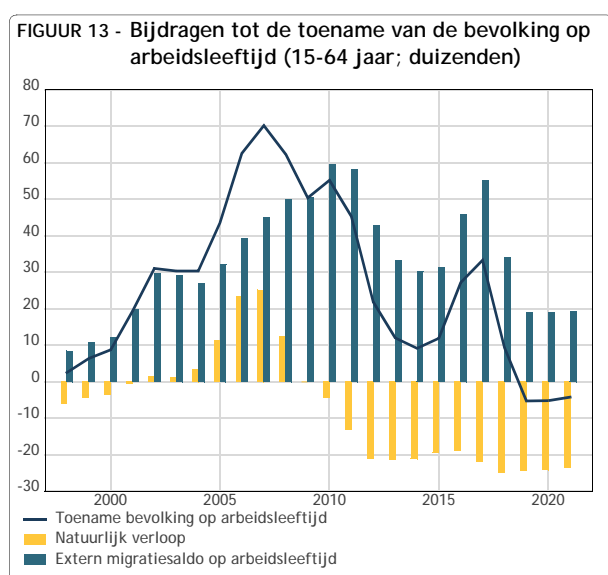

3. De arbeidsmarkt

3.1. Demografie en arbeidsaanbod

De demografische bijdrage aan de groei van het arbeidsaanbod kalft verder af, tijdelijk onderbroken weliswaar door de impact van de vluchtelingencrisis...

De toename van de bevolking op arbeidsleeftijd viel sterk terug in de eerste helft van dit decennium, van +55 300 personen in 2010 tot +12 000 personen in 2015 (figuur 13).

Eenzijds werd haar natuurlijk verloop¹ negatief in die periode, voornamelijk omdat de omvang van de bevolkingscohorten die 65 jaar werden, sterk toenam. Anderzijds werd het extern migratiesaldo op arbeidsleeftijd minder positief, vooral omdat de immigratie uit niet-EU-landen gevoelig afnam. Op middellange termijn wordt het natuurlijk verloop van de bevolking op arbeidsleeftijd nog negatiever, naarmate sterker bevolkte cohorten 65 jaar worden. Het externe migratiesaldo zou volgens de jongste Demografische vooruitzichten² onder invloed van de vluchtelingencrisis (zie kader) tijdens dit en volgend jaar verhogen tot een niveau dat vergelijkbaar is met de piekwaarden uit het begin van dit decennium. Daardoor versnelt de groei van de bevolking op arbeidsleeftijd fors in het begin van de projectie-

periode (van 0,16 % in 2015 tot 0,37 % in 2016 en 0,46 % in 2017). Die toename vertraagt tot 0,13 % in 2018 en wordt daarna zelfs negatief (gemiddeld -0,07 % tijdens de periode 2019-2021). Vanaf 2019 zou het externe migratiesaldo immers sterk terugvallen. Het weegt dan niet langer op tegen de neerwaartse druk op de bevolking op arbeidsleeftijd die voortvloeit uit de vergrijzing van de babyboomcohorten.

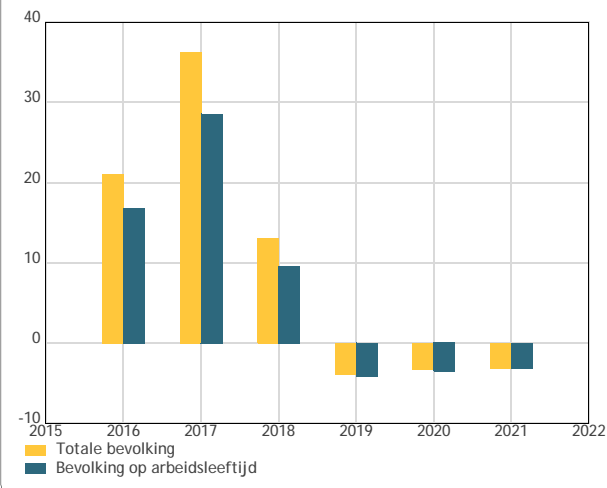
Over de gehele periode 2016-2021 (zie tabel 7 aan het einde van de afdeling) bedraagt de toename van de bevolking op arbeidsleeftijd 55 400 personen. Ondanks de tijdelijke impuls in de periode 2016-2018 blijft die toename ver verwijderd van de stijging tijdens de afgelopen zes jaar (+155 700 personen), verder nog van de stijging tijdens de zes jaar daarvoor (+319 700 personen). Bovendien neemt het aandeel van de oudste leeftijdsklassen (55-64 jaar) sterk toe, net de groep waar de activiteitsgraden (ondanks de forse verhoging tijdens het jongste decennium) nog steeds gevoelig onder de gemiddelde activiteitsgraad op arbeidsleeftijd liggen. Dat drukt de groei van de macro-economische activiteitsgraad³ (tabel 6, lijn 2A: gemiddeld met 0,11 ppt per jaar), méér bovendien naarmate de periode vordert. De demografische bijdrage aan de groei van het arbeidsaanbod klimt tijdens de periode 2016-2017 onder invloed van de vluchtelingencrisis, maar valt scherp terug in 2018, wordt negatief vanaf 2019 en bedraagt -0,23 ppt op het einde van de periode (figuur 14). Gemiddeld over de periode is de bijdrage van de demografie ternauwernood positief (tabel 6, lijn 3A: 0,02 ppt per jaar), terwijl zij de jongste zes jaar nog 0,34 ppt per jaar bedroeg.

1. Voor de totale bevolking wordt het natuurlijk saldo gedefinieerd als het verschil tussen het aantal geboorten en het aantal sterfgevallen. Dat saldo geeft het 'natuurlijk verloop' van de bevolking, de wijziging in afwezigheid van externe migratiestromen. Voor de bevolking op arbeidsleeftijd kan naar analogie een natuurlijk verloop (toename in afwezigheid van migratie) berekend worden als het verschil tussen enerzijds de instroom op arbeidsleeftijd (cohort die 15 jaar bereikt) en anderzijds de uitstroom uit arbeidsleeftijd (cohort die 65 jaar wordt) plus de sterfgevallen op arbeidsleeftijd.
2. Demografische vooruitzichten 2015-2060. Bevolking, huishoudens en prospectieve sterftecóëfficiënten. FPB-ADS, maart 2016.
3. Verhouding tussen totale beroepsbevolking (15 jaar en meer) en bevolking op arbeidsleeftijd (15 tot 64 jaar).

KADER 4 - De gevolgen van de vluchtelingencrisis voor demografie en arbeidsaanbod

De projectie 2016-2021 integreert de jongste Demografische Vooruitzichten, die dateren van maart. Die vooruitzichten bevatten een projectie van de toename in het aantal erkende vluchtelingen (of personen die subsidiaire bescherming genieten) ten gevolge van de asielcrisis. De projectie stoelt op drie hypothesen. Eén, de instroom van asielzoekers blijft gedurende het volledige jaar 2016 op het niveau van eind 2015, maar zwakt dan terug af, en valt tegen midden 2017 terug op het niveau van vóór de asielcrisis. Twee, de gemiddelde verwerkingstijd per dossier met een aanvraag tot erkenning als vluchteling bedraagt zes maanden. Drie, de erkenningsgraad bedraagt 75 %.

FIGUUR 4A - Impact vluchtelingencrisis op jaarlijkse toename bevolking in duizenden

Op basis van die hypothesen zou - in vergelijking met een situatie zonder vluchtelingencrisis - de totale Belgische bevolking (in jaargemiddelden) met 21 000 personen extra toenemen in 2016, met 36 200 personen in 2017 en met 13 100 personen in 2018 (zie figuur 4a). Voor de bevolking op arbeidsleeftijd bedragen die extra toenames respectievelijk 16 700 personen in 2016, 28 500 personen in 2017 en 9 600 personen in 2018. De impact op de bevolking van arbeidsleeftijd is relatief sterker dan voor de totale bevolking, omdat de leeftijdsstructuur van erkende vluchtelingen jonger is dan die van de Belgische bevolking in zijn geheel. Na 2018 is de impact op de evolutie van de Belgische bevolking negatief, omdat een gedeelte van de populatie erkende asielzoekers terug emigreert.

De meest recente statistieken lijken aan te geven dat het aantal personen dat asiel zoekt in België sterk is teruggevallen. Die terugval heeft o.a. te maken met

de winterperiode, die de reisomstandigheden bemoeilijkt, met de blokkering door sommige landen van de migratieroutes die het meest frequent gebruikt werden tussen juli en december 2015 en met het akkoord dat midden maart gesloten werd tussen de Europese Unie en Turkije. Met die laatste twee elementen werd geen rekening gehouden in de Demografische Vooruitzichten (die afgesloten werden in januari 2016). We wijzen er op dat de impact op korte en middellange termijn van het afsluiten van migratieroutes uiterst moeilijk in te schatten is. De ervaring uit het verleden leert dat nieuwe routes geopend kunnen worden ter omzeiling van momenteel geblokkeerde routes.

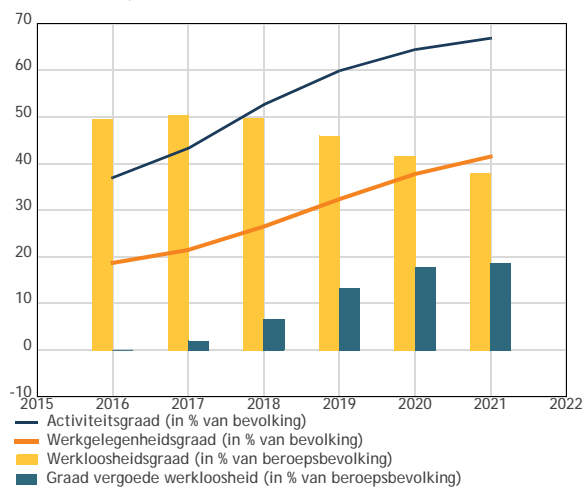
Voor de hypothesen over de toekomstige arbeidsmarktsituatie van deze populatie baseerden we ons op twee bronnen. De 'socio-economische monitoring 2015'¹ van FOD WASO / UNIA geeft cijfers over activiteitsgraden (weliswaar exclusief werkzoekenden zonder RVA-uitkering) voor personen met origine uit het Nabije/Midden-Oosten na minimaal vijf jaar verblijf in België. Die lagen in 2012 (laatst beschikbare informatie op basis van KSZ-data) substantieel lager dan gemiddeld voor de gehele Belgische bevolking op arbeidsleeftijd, meer nog bij vrouwen dan bij mannen. We gaan er van uit dat zulks op middellange termijn ook het geval zou zijn voor de huidige cohorten instromende erkende vluchtelingen. Voor het vastleggen van het pad naar die hypothese op middellange termijn deden we een beroep op een studie door ULB en KULEUVEN in opdracht van BELSPO², die de arbeidsmarkttrajecten van voorbije generaties instromende asielzoekers (zonder onderscheid naar origine) in kaart brengt. Op basis van diezelfde studie splitsten we de 'actieve' populatie verder op in werkenden en werkzoekenden met RVA-uitkering en de 'inactieve' populatie in leefloners (zie ook hoofdstuk 4) en een restcategorie. Al die hypothesen zijn louter gebaseerd op observaties uit het verleden, en houden geen rekening met eventuele kwalitatieve verschillen (naar opleidingsniveau bv.) tussen de huidige generatie asielzoekers en eerdere populaties of met veranderingen qua doelgroepenbeleid of arbeidsmarktbegeleiding t.o.v. het recente verleden. Ten slotte veronderstelden we dat in het jaar van instroom 30 % en nadien de helft van de gerechtigden op een leefloon ook geregistreerd wordt als werkzoekend zonder RVA-uitkering door de gewestelijke diensten voor arbeidsbemiddeling. Ook die personen behoren immers - in tegenstelling tot wat het geval is in de twee eerder vernoemde bronnen - tot de gebruikelijke definities van het arbeidsaanbod volgens administratieve ramingen.

1. Socio-economische monitoring 2015. Arbeidsmarkt en origine. FOD Werkgelegenheid, Arbeid en Sociaal Overleg en Interfederaal Gelijkekansencentrum, november 2015.
2. The long and winding road to employment. An analysis of the labour market careers of asylum seekers and refugees in Belgium. Johan WETS en Andrea REA eds. Gent, Academia Press, 2014.

Vervolg kader 4

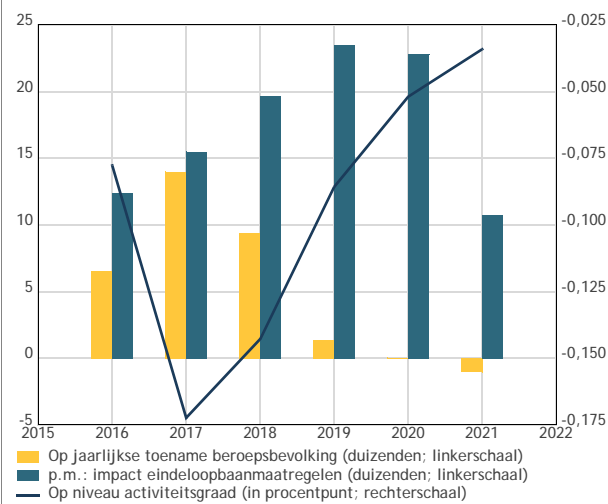
FIGUUR 4B - Hypothesen arbeidsmarktgraden erkende vluchtelingen in procent

Figuur 4b vat de hypothesen over de populatie nieuw instromende erkende vluchtelingen samen. In 2016 zou 37 % van de erkende vluchtelingen actief zijn op de arbeidsmarkt. De helft daarvan zou werken, de andere helft is werkzoekend (met leefloon, maar zonder RVA-uitkering). De werkgelegenheidsgraad bedraagt dus 19 %, de werkloosheidsgraad 50 %. In de jaren nadien neemt de activiteitsgraad fors toe (tot 68 % op middellange termijn), naarmate meer leefloners zich inschrijven als werkzoekende, werk vinden of, na een periode van werk, RVA-uitkeringsgerechtigd worden. Toch blijft ook dan nog de activiteitsgraad zo'n 5 procentpunten verwijderd van het landelijk gemiddelde (2 ppt voor mannen, 13 ppt voor vrouwen). De werkgelegenheidsgraad klimt op middellange termijn slechts tot 42 %, omdat de werkloosheidsgraad tijdens die periode slechts langzaam zakt (tot 38 % in 2021). Binnen de groep werkzoekenden neemt de proportie RVA-uitkeringsgerechtigden sterk toe (tot nagenoeg 50 % in 2021).

Figuur 4c geeft de macro-economische impact van de vluchtelingencrisis op de evolutie van het arbeidsaanbod (beroepsbevolking volgens FPB-definitie) en op het niveau van de globale activiteitsgraad. Ter vergelijking bevat de grafiek ook een raming van de impact op de evolutie van het arbeidsaanbod van het geheel van eindeloopbaanmaatregelen die de jongste twee regeringen namen.

FIGUUR 4C - Impact vluchtelingencrisis op arbeidsaanbod

Blijkt dat vooral aan het begin van de periode een belangrijk gedeelte van de demografische impuls die de asielcrisis a priori geeft aan de toename van het arbeidsaanbod, wegsijpelt via lagere activiteitsgraden. Het negatief effect op de activiteitsgraden is veruit het grootst in de leeftijdsklassen onder 40 jaar, maar loopt ook voor de macro-economische activiteitsgraad op tot 0,17 procentpunt in 2017. Nadien vermindert de impact op de macro-economische activiteitsgraad (tot 0,03 procentpunt in 2021), conform met de hypothesen op de evolutie van het aanbodgedrag van erkende vluchtelingen die hierboven werden uiteengezet.

Door de asielcrisis zou het arbeidsaanbod dit jaar met 6 500 personen extra toenemen (steeds gerekend in jaargemiddelden), volgend jaar met 14 000 personen extra (dezelfde orde van grootte als de impact van de eindeloopbaanmaatregelen dat jaar) en in 2018 met 9 400 personen extra. Tijdens het verdere verloop van

de projectieperiode is de impact op de evolutie van het arbeidsaanbod vrijwel neutraal, omdat het slinkende aantal personen in de cohorte gecompenseerd wordt door stijgende activiteitsgraden bij blijvers.

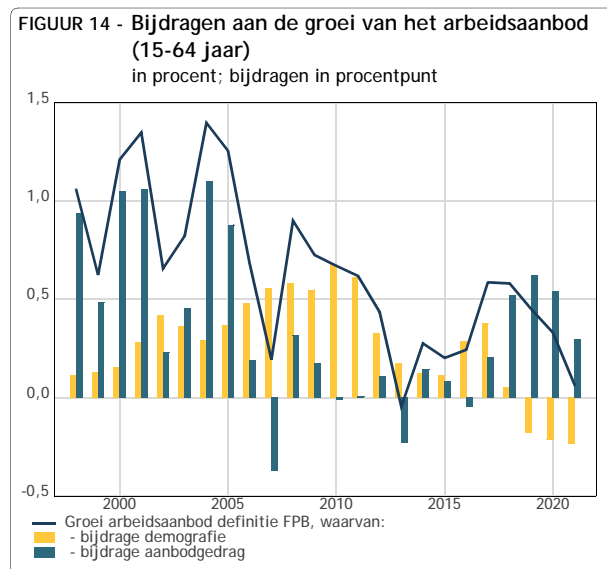
Wat de macro-economische impact op de werkgelegenheid betreft, in de HERMES-modellering drukken arbeidsaanbodverruimende maatregelen of gebeurtenissen de evolutie van de loonkosten (zie ook afdeling 2). Een schok op het arbeidsaanbod wordt op middellange termijn via dat kanaal voor ongeveer één derde vertaald in extra werkgelegenheid. Daarbij wordt geen rekening gehouden met kwalitatieve aspecten van de aanbodschok, zoals bv. een lager dan gemiddelde scholingsgraad in het geval van erkende vluchtelingen of eventuele problemen qua effectieve inzetbaarheid bij oudere werkkrachten.

TABEL 6 - Determinanten van het arbeidsaanbod (15 tot 64 jaar)¹
jaarlijkse groei in procent, bijdragen aan de jaarlijkse groei in procentpunt (ppt)

	2004-2009	2010-2015	2013	2014	2015	2016	2017-2020	2021	2016-2021
1. Groei bevolking op arbeidsleeftijd	0,77	0,36	0,17	0,13	0,16	0,37	0,11	-0,06	0,13
2. Groei activiteitsgraad	0,09	0,00	-0,21	0,15	0,04	-0,13	0,38	0,12	0,25
2A. Bijdrage demografie	-0,30	-0,02	0,01	0,00	-0,05	-0,09	-0,10	-0,18	-0,11
2B. Bijdrage aanbodgedrag	0,38	0,02	-0,23	0,15	0,08	-0,05	0,47	0,30	0,36
15-24 jaar	-0,16	-0,24	-0,33	-0,23	-0,22	-0,25	-0,04	-0,01	-0,07
25-49 jaar; vrouwen	0,13	0,00	-0,10	0,05	-0,01	-0,04	0,02	0,02	0,01
25-49 jaar; mannen	-0,04	-0,10	-0,11	-0,04	-0,11	-0,13	-0,01	0,01	-0,03
50-64 jaar; vrouwen	0,34	0,26	0,21	0,25	0,30	0,26	0,28	0,16	0,26
50-64 jaar; mannen	0,11	0,09	0,09	0,11	0,13	0,12	0,23	0,12	0,19
3. Groei arbeidsaanbod (=1+2)	0,86	0,36	-0,05	0,28	0,20	0,24	0,49	0,07	0,38
3A. Bijdrage demografie (=1+2A)	0,47	0,34	0,18	0,12	0,11	0,28	0,01	-0,23	0,02
3B. Bijdrage aanbodgedrag (=2B)	0,38	0,02	-0,23	0,15	0,08	-0,05	0,47	0,30	0,36

1. Arbeidsaanbod gedefinieerd als beroepsbevolking volgens concept FPB (inclusief niet-werkzoekende uitkeringsgerechtigde volledig werklozen).

...maar waar wijzigingen in het aanbodgedrag in het recente verleden globaal nauwelijks bijdroegen...

De bijdrage van wijzigingen in het aanbodgedrag¹ aan de groei van het arbeidsaanbod is sinds het midden van het voorbije decennium weggevallen (figuur 14). Positieve bijdragen in de leeftijdsklasse 50-64 jaar (verlies aan relatief belang van het brugpensioen; stijgende participatie van opeenvolgende vrouwelijke cohorten) werden in die periode volledig gecompenseerd door negatieve of teruglopende bijdragen in de overige leeftijdsklassen (tabel 6; figuur 15). Zo hebben de hervormingen in het hoger onderwijs zowel geleid tot een verlenging van de gemiddelde studieduur als tot een toename van het aantal personen dat zich aanbiedt voor hogere studies, wat mee de structurele daling van de activiteitsgraden in de jongste leeftijdsklassen verklaart. In de klasse 25-49 jaar dooft de positieve cohortgerelateerde dynamiek in de evolutie van de vrouwelijke activiteitsgraden dan weer langzaam uit. Daarnaast hebben de verstrengde controles op actief zoekgedrag van uitkeringsgerechtigde werklozen gewogen op de evolutie van de (via administratieve cijfers gemeten) activiteitsgraden. Ten slotte observeert men sinds het midden van het vorige decennium ook een toename van de invaliditeitsgraden in die leeftijdsklasse.

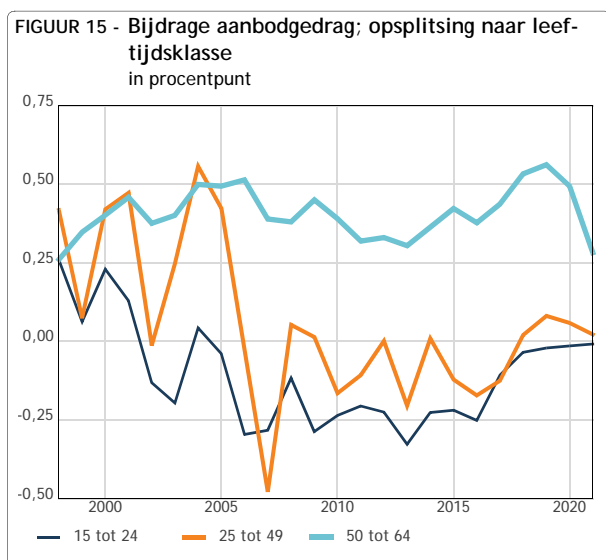
In 2014 zwakte de neerwaartse dynamiek in de evolutie van de activiteitsgraden onder 50 jaar af, vooral bij jongeren en bij vrouwen in de klasse 25-49 jaar. Terzelfdertijd versnelde de toename van de activiteitsgraden in de oudere leeftijdsklassen, zij het minder dan we eerder verwachtten op basis van een raming van de effecten van de eindeloopbaanmaatregelen die nog genomen werden door de vorige regering (hervorming van het TBS-stelsel in het onderwijs en van de SWT-regeling in de privé-sector; verstrenging van de voorwaarden om op vervroegd pensioen te gaan). Globaal droegen wijzigingen in de activiteitsgraden positief bij (0,15 ppt) tot de groei van het arbeidsaanbod dat jaar. Ondanks een lichte terugval in de demografische bijdrage, versnelde de groei van het arbeidsaanbod van -0,05 % tot 0,28 % in dat jaar.

1. Gedefinieerd als het geheel van wijzigingen in de activiteitsgraden per leeftijd, geslacht en regio van woonplaats.

Vorig jaar werd de bijdrage van wijzigingen in de activiteitsgraden in de klasse 25-49 echter terug beduidend negatief, terwijl de activiteitsgraden bij jongeren ook onverminderd bleven dalen. Die evolutie werd in de hand gewerkt door de hervormingen in het stelsel van inschakelingsuitkeringen voor werkloze schoolverlaters (invoering van een maximale duur in het stelsel; strengere controles op actief zoekgedrag bij zowel uitkeringstrekkers als personen in de beroepsinschakelingsperiode; verlaging van de maximale leeftijd voor de aanvraag van een inschakelingsuitkering; diplomaveerste voor aanvragen door jongeren beneden de 21 jaar). Vooral het feit dat meer dan 20 000 personen sinds begin 2015 hun uitkering verloren omdat zij op dat moment de maximale duur van drie jaar in het stelsel overschreden, is gepaard gegaan met aanzienlijke negatieve effecten op het administratief gemeten arbeidsaanbod, omdat een significant gedeelte van deze groep minstens op korte termijn zonder werk bleef, maar ook niet heringeschreven werd als (niet-uitkeringsgerechtigde) werkzoekende.

De bijdrage aan de groei van het arbeidsaanbod van wijzigingen in de activiteitsgraden in de oudere leeftijdsclassen steeg vorig jaar tot 0,43 ppt. Opnieuw blijft die toename onder de verwachtingen, en blijkt dat (minstens op korte termijn) de effecten van een aantal eindeloopbaanhervormingen te ruim werden ingeschat. Zo heeft de hervorming in de regelgeving m.b.t. het vervroegd pensioen tot dusver minder personen extra aan de slag gehouden vanaf 60 jaar dan oorspronkelijk geraamd. Dat is vooral het geval in het ambtenarenstelsel, waar veruit de grootste impact werd verwacht. Daarnaast is bij de nieuw instromende SWT'ers het aandeel van personen die 'aangepast beschikbaar' blijven voor de arbeidsmarkt ook veel minder snel gestegen dan oorspronkelijk ingeschat. Beide fenomenen drukken de toename van de activiteitsgraden in de hogere leeftijdsclassen in vergelijking met onze eerdere ramingen. Bij vrijwel gelijkblijvende demografische bijdrage, verzwakte de groei van de beroepsbevolking vorig jaar bijgevolg tot 0,20 %.

...en ook op korte termijn nog gedrukt worden omdat erkende vluchtelingen slechts met vertraging hun weg naar de arbeidsmarkt vinden...

Ook dit jaar blijven de hervormingen van de inschakelingsuitkeringen (via een verdere toename van het aantal personen dat de maximale duur van drie jaar inschakelingsuitkeringen bereikt, strengere controles op actief zoekgedrag, de diplomaveerste en de daling van de maximale leeftijd) negatief doorwegen op de evolutie van de activiteitsgraden in de jongere leeftijdsklassen, zij het in mindere mate dan vorig jaar het geval was. Daarnaast gaat vooral dit en volgend jaar de sterke toename van het aantal erkende vluchtelingen gepaard met negatieve effecten op de activiteitsgraden (zie kader), vrijwel exclusief die bij personen onder 40 jaar. Die elementen verklaren dat de bijdrage van wijzigingen in de activiteitsgraden in de klasse 15-49 jaar nog negatiever wordt. Vanaf

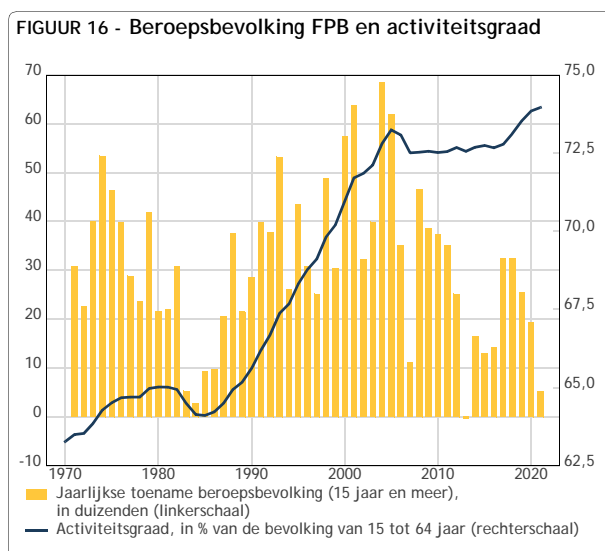
2018 zou de daling van de arbeidsmarktparticipatie bij jongeren echter vrijwel stilvallen, terwijl de bijdrage in de klasse 25-49 jaar terug licht positief wordt, omdat cohorthe-effecten bij vrouwen nog een beperkte rol spelen in die klasse en omdat de terugval van de activiteitsgraden ten gevolge van de opname in de bevolking van de erkende vluchtelingen op middellange termijn grotendeels ongedaan wordt gemaakt (zie kader). Het laatste fenomeen speelt vooral bij mannen, die oververtegenwoordigd zijn in de groep erkende vluchtelingen.

...worden zij - dank zij de invloed van de eindeloopbaanmaatregelen - op middellange termijn de drijvende kracht achter de toename van het arbeidsaanbod...

De bijdrage van wijzigingen in de activiteitsgraden in de oudere leeftijdsklassen neemt licht maar stelselmatig verder toe tijdens de periode 2016-2019 (tot 0,56 ppt in 2019), onder invloed van de eindeloopbaanmaatregelen op het vlak van vervroegd pensioen en van SWT-regeling, maar plafonneert in 2020 (0,49 ppt) en valt drastisch terug in 2021 (0,28 ppt), wanneer die maatregelen naar kruissnelheid neigen. In het stelsel van werkloosheid met bedrijfstoeslag (SWT, het voormalige brugpensioen) worden zowel de instapleeftijd verhoogd als de loopbaanvoorwaarden voor instroom verder verstrengd en moeten nieuwe instromers in principe 'aangepast beschikbaar' blijven voor de arbeidsmarkt, waardoor ze beschouwd worden als niet-werkende werkzoekenden en op die manier de administratief gemeten werkloosheid en beroepsbevolking verhogen. In vergelijking met onze projectie van vorig jaar is de regelgeving op dat vlak weliswaar versoepeld, en blijft het onder bepaalde voorwaarden qua leeftijd en anciënniteit ook voor nieuwe instromers mogelijk om vrijgesteld te worden van de 'aangepaste beschikbaarheid'. Het effect van de maatregel op de activiteitsgraden is nu dus kleiner. Het aantal SWT'ers daalde al fors tijdens de afgelopen vier jaar (-17 400 personen in totaal), maar zou onder impuls van de genomen maatregelen op middellange termijn nog eens halveren en tegen het einde van de periode terugvallen tot 53 700 personen, waarvan ongeveer één derde 'aangepast beschikbaar' voor de arbeidsmarkt zou zijn en dus deel uitmaken van het arbeidsaanbod¹.

De totale bijdrage van alle veranderingen in activiteitsgraden aan de groei van het arbeidsaanbod is nog licht negatief dit jaar (-0,05 ppt), maar klimt tot een maximum van 0,62 ppt in 2019, om vervolgens terug te vallen tot 0,30 ppt op het einde van de projectieperiode. Gemiddeld over de periode bedraagt de bijdrage van gedragsveranderingen 0,36 ppt per jaar. Dat compenseert het wegvallen van de demografische bijdrage, zodat de gemiddelde groei van de beroepsbevolking nu (0,38 % per jaar) vrijwel even hoog ligt als toen (0,36 % per jaar), maar deze keer vrijwel uitsluitend gedragen wordt door wijzigingen in de activiteitsgraden.

...zodat de globale activiteitsgraad fors klimt en de groei van de beroepsbevolking substantieel blijft.

De toename van de beroepsbevolking is dit jaar vergelijkbaar met die van vorig jaar (+14 300 personen; figuur 16), maar versnelt in de periode 2017-2018 (+32 400 personen per jaar). Onder invloed van het verlies aan demografische impulsen, kalft de toename van de beroepsbevolking vervolgens geleidelijk af, tot +19 400 personen in 2020. In 2021 bedraagt de toename nog slechts 5 300 personen, omdat dan ook het stuwende effect vanuit de eindeloopbaanmaatregelen sterk aan kracht inboet. De macro-economische activiteitsgraad, die nauwelijks toenam sinds het midden van het vorige decennium, zou op middellange termijn fors stijgen (van 72,7 % in 2015 tot 74,0 % in 2021), en dat ondanks het feit dat veranderingen in de leeftijds-

structuur van de bevolking op arbeidsleeftijd negatief wegen op zijn evolutie tijdens de gehele projectieperiode. De toename van de macro-economische activiteitsgraad wordt dit en volgend jaar nog sterk afgeremd door het feit dat erkende vluchtelingen slechts met vertraging in de beroepsbevolking worden opgenomen,

1. Op te merken dat ook het stelsel van oudere werkloosheid verder afgebouwd wordt (beperking van de nieuwe instroom in het statuut), zodat binnen de beroepsbevolking volgens definitie FPB een verschuiving plaatsvindt van niet-werkzoekenden naar personen die minstens 'aangepast beschikbaar' moeten blijven voor de arbeidsmarkt (zie verder afdeling 4).

maar versnelt in de periode 2018-2020 (gemiddeld +0,35 ppt per jaar), om echter drastisch aan momentum te verliezen op het einde van de periode.

TABEL 7 - Bevolking op arbeidsleeftijd (15-64 jaar) en beroepsbevolking FPB (15 jaar en meer)
jaargemiddelden; verschillen in duizenden

	Bevolking op arbeidsleeftijd			Beroepsbevolking FPB		
	09-03	15-09	21-15	09-03	15-09	21-15
15-24 jaar	55	9	-9	-37	-53	-37
25-49 jaar	5	-27	-4	24	-61	-12
50 jaar en meer	260	174	69	275	240	179
Mannen	155	75	27	80	27	49
Vrouwen	165	81	29	182	100	80
Totaal	320	156	55	262	127	129

De gecumuleerde toename van de beroepsbevolking over de gehele projectieperiode bedraagt 129 300 personen (tabel 7), vergelijkbaar met de toename tijdens de afgelopen zes jaar (126 600 personen). Het arbeidsaanbod neemt opnieuw sterker toe bij vrouwen dan bij mannen en blijft verder verouderen, onder de dubbele impuls van een vergrijzende bevolking op arbeidsleeftijd en toenemende activiteitsgraden in de hogere leeftijdsklassen. Het aandeel van vrouwen in de totale beroepsbevolking stijgt van 46,7 % in 2015 tot 47,1 % in 2021, dat van de klasse 50 jaar en meer van 29,6 % tot 32,2 %. De gemiddelde leeftijd van de beroepsbevolking was al geklommen van 38,4 jaar in 1997 tot 41,7 jaar in 2015 en stijgt verder tot 42,3 jaar in 2021.

3.2. Arbeidskosten en loonaandeel in de sector der ondernemingen

Daling van de reële arbeidskosten in 2015-2016 als gevolg van het federale arbeidskostenbeleid...

In 2015 stegen de nominale arbeidskosten¹ per uur met 0,3 % in de sector van de ondernemingen en zouden in 2016 dalen met 0,4 % (tabel 8). Rekening houdend met de toegevoegdewaardeprijzen zouden de reële arbeidskosten gedaald zijn met 0,5 % in 2015 en zouden ze dalen met 1,5 % in 2016.

In 2015 was dat het gevolg van de tijdelijke opheffing van de automatische koppeling van de brutolonen aan de gezondheidsindex (de "indexsprong")², beperkingen op de stijging van de brutolonen vóór indexerings (de "loonblokkering")³, de daling van de ontslagpremies, en de daling van de bijdragevoeten voor het Fonds voor Sluiting van Ondernemingen.

In 2016 wordt daarenboven een pakket loonlastenverlagingen in het kader van de taxshift toegekend in de vorm van algemene en federale doelgroepgerichte werkgeversbijdrageverminderingen, sociaalmaribelsubsidies en nacht- en ploegenarbeidsubsidies. Een deel van die lastenverlagingen wordt gefinancierd door de afschaffing van de algemene loonsubsidie voor de ondernemingen die niet onder de sociale maribel vallen. Op regionaal vlak werden verschuivingen binnen de loonlastenverlagingen maar geen belangrijke bijkomende loonlastenverlagingen aangekondigd (zie Kader 5).

...gevolgd door een gematigde groei van de nominale arbeidskosten op middellange termijn...

Het algemeen methodologisch kader van de 'Economische vooruitzichten' veronderstelt dat rekening wordt gehouden met de bestaande regels en genomen maatregelen. Tot op heden bestaat er nog geen nieuw IPA 2017-2018: er werd met name nog niet onderhandeld over de loonnorm die in het kader van de wet van 26 juli 1996 ter bevordering van de werkgelegenheid en tot preventieve vrijwaring van het concurrentievermogen moet worden vastgelegd. Bovendien is er momenteel geen informatie beschikbaar over de toekomstige evolutie van de nominale uurloonkosten op middellange termijn in de drie referentielanden uit deze wet. Alleen de meest recente vooruitzichten van de Europese Commissie maken het mogelijk om bij benadering en slechts tot 2017 de verwachte stijging van de nominale uurloonkosten voor die drie landen te ramen; een stijging waarvan het gewogen gemiddelde 2,3 % zou bedragen in 2017⁴. Bijgevolg is de evolutie van de lonen gebaseerd op een modellering die rekening houdt met de traditionele determinanten uit de economische theorie. In een scenario waarin de overheid niet ingrijpt in de loononderhandelingen en in de veronderstelling dat de mechanismen en motieven die de gemiddelde loonvorming in het verleden bepaald hebben, richtinggevend blijven voor de toekomst, zouden de nominale brutolonen vanaf 2017 gaandeweg evolueren in lijn met de nominale arbeidsproductiviteit, de werkloosheidsgraad en de loonwage.

-
1. De arbeidskosten zijn gedefinieerd als de brutolonen vermeerderd met de werkgeversbijdragen waarvan de algemene en doelgroepgerichte bijdrageverminderingen en andere loonlastenverlagingen ten gunste van de werkgevers in mindering worden gebracht. Dit arbeidskostenconcept, relevant voor de economische calculus door de bedrijven, komt niet noodzakelijk overeen met het loonkostenconcept bij de toepassing van de loonnormwet van 1996 - zie verder.
  2. De indexerings van de lonen in de privésector wordt pas opnieuw geactiveerd als de relevante index met 2 % toegenomen is, d.w.z. nadat de indexsprong geleid heeft tot een loonlevering van 2 %.
  3. Het interprofessioneel overleg voor 2015-2016 mondde uit in een ontwerp van interprofessioneel akkoord (IPA) dat slechts door acht van de tien onderhandelaars werd goedgekeurd. De onderdelen van dat ontwerp van IPA die betrekking hebben op de lonen, werden ingebracht in de Wet van 28 april 2015 die de maximaal toegestane stijging van de loonkosten in 2015-2016 vastlegt.
  4. Hoewel niet als dusdanig opgelegd door de loonnormwet van 1996, werd door de sociale partners en de regering in de praktijk het begrip loonkosten geïnterpreteerd als de loonkosten in de nationale rekeningen van toen, d.w.z. brutolonen plus alle werkgeversbijdragen min alle werkgeversbijdrageverminderingen, waarbij loonlastenverlagingen in de vorm van loonsubsidies niet in rekening werden gebracht. Aangezien de huidige methodologie van de nationale rekeningen (ESR2010) de loonkosten definieert als de brutolonen plus werkgeversbijdragen min algemene werkgeversbijdrageverminderingen, zou de toepassing van die regel impliceren dat de loonsubsidies in de vorm van doelgroepgerichte werkgeversbijdrageverminderingen, niet meer in rekening zou gebracht worden. Hoewel het regeringsakkoord dit stipuleerde, is nog niet vastgelegd welke loonsubsidies in aanmerking komen voor de bepaling van het verschil in arbeidskosten met het buitenland.

Vanaf 2017 zullen de nominale arbeidskosten per uur groeien aan gemiddeld 2,1 % per jaar, een tempo dat iets hoger is dan in de periode van loonnormen in de jaren daarvoor (1997-2016), nl. gemiddeld 2,0 % per jaar. De reële arbeidskosten per uur zullen met gemiddeld 0,8 % per jaar toenemen, sneller dan de reële productiviteitsgroei (0,7 % per jaar). Voor de brutolonen vóór indexering impliceert dit een groei van gemiddeld 0,9 % per jaar. De gemiddelde groei van de nominale arbeidskosten en brutolonen vóór indexering in 2017-2020 is het resultaat van versnellingen in het begin van de periode, gevolgd door vertragingen naar het einde van de periode toe (zie verder).

KADER 5 - Maatregelen m.b.t. de arbeidskosten

Algemene werkgeversbijdrageverminderingen

Vanaf het tweede kwartaal van 2016 wordt de structurele werkgeversbijdrageverminderingen in de profitsector (categorie 1) trapsgewijs over verschillende jaren hervormd via verlagingen van de faciale werkgeversbijdragevoeten (met 2,4 procentpunt in 2016, met bijkomend 5 procentpunt in 2018), de verlaging (2016) en uiteindelijk de afschaffing (2018) van de algemeen-forfaitaire vermindering, de afschaffing van de specifieke verminderingen voor de hoogverloonden (2018), en de versterking van de specifieke verminderingen voor de laagverloonden (geleidelijk in 2016-2019). Er zijn ook algemene werkgeversbijdrageverminderingen voor de jobs die vallen onder de regelingen van de sociale maribel (categorie 2, invoering van een forfaitaire vermindering, versterking van de lageloonvermindering, behoud van de hogeloonvermindering) en de beschutte werkplaatsen (categorie 3) voor personen zonder handicap (gelijkaardige maar genereuzere regeling als voor categorie 1) en personen met handicap (behoud van de forfaitaire vermindering, versterking van de lageloonvermindering). Bovenop de lastenverlagingen van de taxshift zal in 2020 een extra schijf werkgeversbijdrageverminderingen van 700 miljoen euro worden toegekend, waarvan 605 miljoen voor de bouwsector. In het kader van de taxshift worden de doelgroepverminderingen voor de profitsector in 2016 ook versterkt via het luik 'eerste aanwervingen'.

Gemutualiseerde werkgeversbijdrageverminderingen (sociale maribelsubsidie):

Verhoging van de forfaitaire inhouding per rechtgevende werknemer begin 2016.

Kortingen op de door te storten bedrijfsvoorheffing

Vanaf het tweede kwartaal van 2016 worden de nacht- en ploegenarbeidssubsidievoeten verhoogd voor gewone activiteiten (van 15,6 tot 22,8 % van de betrokken brutolonen) en volcontinu arbeid (van 17,8 tot 25 %) en nog meer voor hoogtechnologische activiteiten (van 15,6 tot 25 %).

Vanaf het tweede kwartaal van 2016 wordt de algemene loonsubsidie via de niet-doorstorting van de bedrijfsvoorheffing (1 % van de brutolonen) voor de meeste werknemers in de profitsector afgeschaft. De voor de kmo's specifieke en genereuzere versie van die algemene subsidie (in 2014 ingevoerd) wordt echter behouden en in het geval van startende micro-ondernemingen (in 2015 ingevoerd) versterkt. De non-profitsectorversie van de algemene loonsubsidie (0,25 % van de brutolonen rechtstreeks, 0,75 % gemutualiseerd) wordt behouden.

Werkgeversbijdrageverminderingen voor doelgroepen

Alle gewesten hebben hervormingen van hun doelgroepenbeleid t.a.v. de werkgelegenheid in de ondernemingen aangekondigd. Alleen het Vlaams Gewest heeft een concreet ontwerp van decreet klaar: de hervorming zou in 2016 vooral zorgen voor verschuivingen binnen het Vlaamse budget voor de doelgroepverminderingen. Dat budget wordt licht verhoogd om de volledige vrijstelling van de wettelijke werkgeversbijdragen in de sector van de koopvaardij en de zeesleepvaart door het Vlaamse Gewest te financieren. Bij gebrek aan concrete informatie wordt verondersteld dat de andere gewesten de modaliteiten van de werkgeversbijdrageverminderingen en de loonsubsidies waarvoor ze bevoegd zijn geworden, niet zullen wijzigen.

TABEL 8 - Ontwikkeling van de arbeidskosten, hun samenstelling en hun macro-economische determinanten - sector der ondernemingen incl. dienstenchequebedrijven en PWA-agentschappen
gemiddelde jaarlijkse groeivoeten in procent, tenzij anders vermeld

	1986-2021	1986-1996 Vóór wet loonnorm	1997-2016 Opgelegd door IPA's of regering	2017-2021 Onder- handelde lonen	2015	2016	2017	2021
Nominale arbeidskosten per uur	2,77	4,48	2,00	2,07	0,33	-0,38	1,75	2,11
Verandering toe te schrijven aan^a:								
- indexering	1,76	2,07	1,66	1,49	0,16	0,32	1,09	1,69
- brutolonen per uur vóór indexering	1,07	2,16	0,53	0,87	0,34	0,49	1,01	0,47
- netto parafiscale voet	-0,09	0,20	-0,19	-0,30	-0,16	-1,18	-0,36	-0,06
* waarvan totaal werkgeversbijdragen sociale zekerheid ^b	0,05	0,29	0,01	-0,34	-0,10	-1,31	-0,45	-0,11
* waarvan loonsubsidies ^c	-0,13	-0,10	-0,20	0,04	-0,07	0,13	0,09	0,05
Evolutie van de langetermijndeterminanten^d								
- Reële arbeidsproductiviteit per uur	1,32	2,19	1,01	0,68	0,78	0,25	0,62	0,59
- Toegevoegde waardeprizen	1,66	2,30	1,41	1,28	0,81	1,09	1,05	1,52
- Werkloosheidsgraad FPB (niveau in %)	12,45	12,50	12,86	10,73	11,85	11,38	11,24	9,72
- Loonwig ^e	0,07	-0,05	0,19	-0,14	-1,05	-1,50	0,27	0,24
Samenstelling van de veranderingen in de loonwig								
- interne ruilvoet ^f	0,17	-0,33	0,38	0,38	-0,33	0,78	0,56	0,19
- belastingen vraagzijde arbeidsmarkt ^g	-0,09	0,20	-0,19	-0,30	-0,16	-1,18	-0,36	-0,06
- belastingen aanbodzijde arbeidsmarkt ^h	-0,02	0,07	-0,01	-0,22	-0,57	-1,11	0,08	0,11
Reële arbeidskosten per uurⁱ	1,09	2,13	0,59	0,79	-0,47	-1,45	0,70	0,59

a. De som van de componenten is niet exact gelijk aan de totale evolutie vanwege de effecten van de tweede orde.

b. Wettelijke, extralegale, aanvullende pensioen- en fictieve bijdragen. De wettelijke bijdragen zijn na aftrek van de algemene werkgeversbijdrageverminderingen terwijl de doelgroepgerichte werkgeversbijdrageverminderingen als loonsubsidies worden behandeld, dit in overeenstemming met de richtlijnen van ESR 2010. De algemene verminderingen zijn inclusief de impact van de dalingen in de faciale voeten in het kader van de taxshift 2016-2021.

c. De loonsubsidies zijn van allerlei aard en worden door verschillende entiteiten van de overheid gefinancierd (zie elektronische statistische annex).

d. Volgens modellen van collectieve loononderhandelingen tussen werkgevers en werknemers worden de nominale arbeidskosten bepaald door de nominale arbeidsproductiviteit en de loonwig (positieve correlatie) en de werkloosheidsgraad (negatieve correlatie).

e. Verhouding tussen arbeidskosten (na aftrek van loonsubsidies) tot nettolonen, gecorrigeerd voor de verschillende evolutie van de toegevoegde waarde deflator en de consumptieprijsindex.

f. Verhouding van de consumptieprijsindex tot de toegevoegde waarde deflator.

g. Werkgeversbijdragen (na werkgeversbijdrageverminderingen) minus loonsubsidies.

h. Werknemersbijdragen (na werknemersbijdrageverminderingen) en bedrijfsvoorheffing.

i. Gedefleerd met toegevoegdewaarde deflator.

... vooral onder impuls van de arbeidsproductiviteit.

De herneming van de nominale arbeidsproductiviteitsgroei (1,7 % in 2017, meer dan 2 % vanaf 2019) zou de facto de belangrijkste en ook wel de stabielste drijvende kracht achter de brutoloonvoetgroei zijn. De inbreng van de andere langetermijndeterminanten zou meer wisselvallig en tijdelijk zijn. Pas tegen het einde van de projectiehorizon, wanneer de stijging van het arbeidsaanbod verzwakt, zou de daling van de werkloosheidsgraad bijdragen tot de brutoloonvoetgroei. De daling van de loonwig op middellange termijn, een gevolg van de taxshift die de belastingdruk op zowel de vraagzijde als op de aanbodzijde van de arbeidsmarkt verlicht, zou per saldo een bron van vertraagde arbeidskostengroei zijn, maar een deel van de lastenverlagingen voor de bedrijven zou worden gerecupereerd door de werknemers via hogere brutolonen.

Ook het feit dat de brutolonen in het verleden achterop zijn gebleven bij de evolutie die door de nominale arbeidsproductiviteit, de werkloosheidsgraad en de loonwig op lange termijn opgelegd wordt, zou de groei van de brutolonen doen versnellen, een proces dat tegen 2020 uitgewerkt zou zijn. De gezondheidsindex zou, onder invloed van de verslechterende internationale ruilvoet, tijdelijk sneller stijgen dan de toegevoegde waardeprizen, vooral in 2018. Tot slot beïnvloedt de daling van de verschillende aanslagvoeten op arbeid de loonvorming op een complexe manier. De lastenverlagingen voor de werknemers (via de werknemersbijdragen en de personenbelastingen) zullen de groei van de brutolonen eerder doen vertragen terwijl de lastenver-

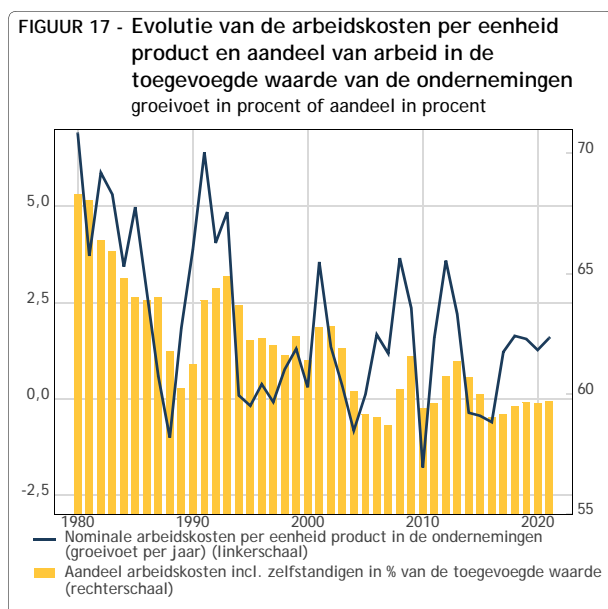

lagingen voor de bedrijven (werkgeversbijdrageverminderingen en loonsubsidies) de groei van de brutolonen eerder doen stijgen. Het effect van de loonlastenverlagingen voor de bedrijven domineert – vooral in het begin van de projectiehorizon – gezien hun relatief grote omvang in vergelijking met de lastenverlagingen voor de werknemers.

De nominale arbeidskosten per eenheid product drukken de inflatie beneden de ECB-norm van 2 %.

In 2016-2021 zouden de nominale arbeidskosten per eenheid product in de sector van de ondernemingen met gemiddeld 1,1 % per jaar stijgen (figuur 17), beduidend trager dan de ECB-inflatiedoelstelling van ‘minder dan maar dicht in de buurt’ van 2 %. Aanvankelijk zouden de nominale arbeidskosten per eenheid product dalen (-0,6 % in 2016), maar achteraf opnieuw en versneld stijgen (1,2 % in 2017, gemiddeld 1,5 % in 2017-21), uitgezonderd in 2020 (1,3 %).

Gemiddeld een stabilisatie van het loonaandeel gedurende de projectiehorizon.

Na een tijdelijke en – in historisch perspectief – bescheiden opstoot naar 61,3 % in 2013 was het aandeel van de arbeidskosten in de toegevoegde waarde van de ondernemingen verder afgebrokkeld naar 60,0 % in 2015. Ter vergelijking, het loonaandeel daalde van gemiddeld 64,0 % in de jaren tachtig over gemiddeld 62,9 % in de jaren negentig naar gemiddeld 60,6 % in de jaren 2000.

Op lange termijn weerspiegelt het loonaandeel de mate waarin arbeid en andere productiefactoren met elkaar vervangbaar zijn in functie van de relatieve kosten van arbeid en andere productiefactoren. Ook de relatieve onderhandelingsmacht van de werknemersorganisaties is een determinerende factor voor het loonaandeel op lange termijn in de mate dat lonen collectief onderhandeld worden en

de arbeidsmarkt geen perfect-competitieve structuur heeft. Arbeidslastenverlagingen daarentegen, via werkgeversbijdrageverminderingen of loonsubsidies, hebben door de band een onmiddellijke, tijdelijke, daling van het loonaandeel tot gevolg, een effect dat speelt in de periode dat de loonlastenverlagingen in het kader van de taxshift geleidelijk worden ingevoerd. Inderdaad, het loonaandeel zal weliswaar in eerste instantie verder dalen (59,0 % in 2016), maar nadien wel degelijk licht terug stijgen (59,7 % in 2021).

3.3. Werkgelegenheid

De conjuncturele verbetering uitte zich eerst in een sterke herneming van de interimarbeid,...

In 2014 ging de herneming van de activiteit in de marktbedrijfstakken (+1,4 %) nog gepaard met een lichte toename van de arbeidsduur (+0,15 %) en een forse versnelling van de productiviteitsgroei per uur (van 0,3 % in 2013 tot 0,9 % in 2014), zodat de groei van de marktwerkgelegenheid beperkt bleef tot 0,3 %, nauwelijks voldoende om het verlies aan jobs dat de marktsector in 2013 leed, ongedaan te maken (tabel 9). De groei van de marktwerkgelegenheid versterkte in de loop van 2014, maar werd toen nog vooral ondersteund door een gevoelige toename van de interimarbeid. In de bouwnijverheid en in de verwerkende nijverheid bleef de werkgelegenheid vrijwel onverminderd krimpen (tabel 10).

...maar heeft nu ook positieve gevolgen voor de werkgelegenheid in de meeste markt takken.

Vorig jaar sterkte de groei van de activiteit nog licht aan (+1,6 %), bleef de groei van de productiviteit per uur op peil (+0,9 %), maar nam de gemiddelde arbeidsduur gevoelig af (-0,25 %), wat uitzonderlijk is in een periode van conjuncturele herneming. Een tijdelijke versnelling in het aantal aanvragen voor deeltijds tijdskrediet droeg bij tot die forse afname. Een belangrijke groep werknemers nam einde 2014 op de valreep nog zijn toevlucht tot deeltijds tijdskrediet vooraleer de strengere regelgeving (zie verder) van kracht zou worden. De groei van de marktwerkgelegenheid versnelde tot 1,1 %, waarbij nu zowat alle markt takken de gunstige invloed van de conjuncturele verbetering ondervonden (tabel 10). Ook de interimwerkgelegenheid bleef sterk groeien; het aantal interimjobs lag einde vorig jaar zelfs beduidend hoger dan ooit voorheen. In de verwerkende nijverheid werd de sluiting van Ford Genk nog gedeeltelijk verwerkt in de cijfers voor het eerste kwartaal, maar sindsdien is de terugval van het aantal arbeidsplaatsen er vrijwel gestopt.

TABEL 9 - Arbeidsvolume en werkgelegenheid in de marktbedrijfstakken
gemiddelde jaarlijkse groeivoeten in procent

	1981- 2008	2009- 2015	2016- 2021	2014	2015	2016	2017	2018- 2020	2021
Reële toegevoegde waarde	2,3	0,8	1,6	1,4	1,6	1,4	1,7	1,7	1,7
Arbeidsproductiviteit per uur	2,0	0,4	0,6	0,9	0,8	0,3	0,6	0,7	0,6
Arbeidsvolume	0,4	0,3	1,0	0,4	0,8	1,1	1,0	1,0	1,1
Gemiddelde arbeidsduur	-0,3	-0,1	0,0	0,1	-0,2	0,1	0,0	0,0	-0,1
Hoofdelijke werkgelegenheid	0,7	0,5	1,0	0,3	1,1	1,0	1,0	1,0	1,1
p.m. Arbeidsproductiviteit per hoofd	1,7	0,3	0,6	1,1	0,5	0,4	0,7	0,7	0,5

In de bouwnijverheid daarentegen daalde de werkgelegenheid nog altijd fors, hoewel de jongste kwartalen het dalingsritme gevoelig terugvalt. De loontrekkende werkgelegenheid staat in die tak sinds een aantal jaren onder druk omdat steeds meer beroep wordt gedaan op gedetacheerde arbeidskrachten (die in de nationale rekeningen niet beschouwd worden als werkgelegenheid, maar als invoer van intermediaire diensten). Sinds 2012 slonk het aantal loontrekkenden in de bouwnijverheid met 14 800 personen, terwijl het aantal zelfstandigen verder bleef stijgen (+4 100 personen).

De groei van de zelfstandige werkgelegenheid versnelde.

De zelfstandige werkgelegenheid in zijn geheel groeide trouwens vorig jaar opnieuw sterker dan de loontrekkende werkgelegenheid (+1,4 % tegen +1 %), uitzonderlijk voor een jaar van conjuncturele herneming. De groei van de zelfstandige werkgelegenheid houdt sinds het begin van de jaren 2000 gelijke tred met de groei van de loontrekkende werkgelegenheid in de marktsector, abstractie makend van de conjuncturele cycli, die traditioneel veel sterker spelen bij loontrekkenden. Die groei werd in de hand gewerkt door het feit dat de restricties aan de vrije toegang tot de Belgische arbeidsmarkt voor personen uit de nieuw toegetreden Europese lidstaten enkel golden voor loontrekkenden, niet voor zelfstandigen. Met de geleidelijke opheffing van

de restricties (midden 2009 voor het merendeel van de nieuwe lidstaten; begin 2014 voor Bulgaren en Roemenen; midden 2015 voor Kroaten), werd het echter duidelijk dat de recente groei van de zelfstandige werkgelegenheid ook beïnvloed wordt door meer structurele factoren, zoals de sterke toename van het aantal zelfstandigen in de gezondheidszorg (paramedische beroepen) en van het aantal werkenden in de zakelijke en persoonlijke dienstverlening dat opteert voor een vrij beroep. De groei van de zelfstandige werkgelegenheid in de bouwnijverheid en in de takken 'gezondheidszorg' en 'overige marktdiensten' compenseert ruimschoots de verder afname van het aantal zelfstandigen in de takken landbouw en handel/horeca.

De bedrijfstakevolutie van het aantal zelfstandigen werd de voorbije decennia overigens sterk vertekend door de toename van het aantal zelfstandigen met het statuut van 'beheerder van vennootschap'. In de nationale rekeningen worden beheerders (net zoals interimwerkers bij loontrekkenden) niet gerekend tot de bedrijfstak waarin zij hun diensten aanbieden, maar wel tot een specifieke subtak van de zakelijke dienstverlening. Dat heeft er toe geleid dat de bedrijfstak 'overige marktdiensten' vorig jaar instond voor 54,1 % van de zelfstandige werkgelegenheid, waarvan 31,7 ppt toe te schrijven aan de beheerders. Hun aantal steeg van rond de 50 000 personen in het begin van de jaren '80 tot 203 900 personen in 2008 en tot 239 800 personen in 2014. Indien men de beheerders toewijst aan de bedrijfstak van gebruik, dan blijkt dat vooral de dalende tendens van het aantal zelfstandigen in de tak handel en horeca overschat en de stijgende tendens in de bouwnijverheid onderschat werd in die periode, ten gunste van de werkgelegenheidsgroei bij de 'overige marktdiensten'.

Bij een gelijkmatige groei van de activiteit...

Dit jaar vertraagt de groei van de activiteit in de marktsector enigszins (1,4 %), maar vanaf 2017 verstevigt hij terug tot 1,7 %, groeiritme dat aangehouden zou worden tijdens de gehele projectieperiode (tabel 9). Gemiddeld groeit de toegevoegde waarde in de marktsector op middellange termijn met 1,6 % per jaar, gevoelig meer dan tijdens de afgelopen zeven jaar – die dan ook twee recessies bevatten – maar minder sterk dan tijdens de drie decennia die aan de financiële crisis voorafgingen.

...en een vrijwel stabiele gemiddelde arbeidsduur...

In de evolutie van de gemiddelde arbeidsduur spelen zowel conjuncturele, structurele (deeltijdarbeid) als compositie-effecten (de verdeling van de werkgelegenheid naar arbeidsstatuut en bedrijfstak) een rol. De conjunctuur beïnvloedt in de eerste plaats de evolutie van het aantal gewerkte uren per voltijdsequivalente loontrekkende job. Die zouden in de loop van dit jaar terug opklimmen tot een conjunctureel neutraal niveau, na de inzinking tijdens de eerste jaarhelft, die het gevolg was van de plotse vraaguitval waarmee bepaalde bedrijfstakken te kampen kregen na de aanslagen in maart. We gaan er van uit dat die vraaguitval voornamelijk werd opgevangen door een tijdelijke krimp van de productiviteit per uur en van de arbeidsduur, en slechts beperkte effecten heeft gehad op de werkgelegenheid.

Dat het bedrijven mogelijk werd gemaakt tijdelijke werkloosheid 'wegens overmacht' in te roepen in de nasleep van de terreuraanslagen, heeft die aanpassing via de arbeidstijd vergemakkelijkt. Los daarvan, werden tijdens de jongste begrotingscontrole structurele maatregelen aangekondigd die de toegang tot het systeem van tijdelijke werkloosheid stringenter maken. Die maatregelen zorgen voor een duurzaam opwaarts effect op zowel de gemiddelde arbeidsduur als het arbeidsvolume (gemeten – zoals in de nationale rekeningen – in betaalde uren), gecompenseerd door een negatief effect op de productiviteit per uur. Dit jaar zou de daarmee gepaard gaande besparing vrijwel opwegen tegen de eenmalige meeruitgaven voor tijdelijke werkloosheid 'wegens overmacht'; vanaf volgend jaar komt de maatregel op kruissnelheid.

De impact van deeltijdarbeid komt tot uiting in de evolutie van het aantal voltijdse equivalenten per hoofd van de loontrekkende werkgelegenheid (de 'VTE-factor'). De historische neerwaartse trend in de VTE-factor was de jongste jaren weggevallen, omdat de toename van het aandeel deeltijdse jobs vertraagde (naarmate ook het groeiritme van de dienstenchequewerkgelegenheid sterk afnam) en tegelijk ook de relatieve duur van

een deeltijdse t.o.v. een voltijdse job bleef toenemen. In de loop van vorig jaar werd ook het effect voelbaar van de verstrenging in de toegang tot deeltijds tijdscrediet (geen RVA-uitkering meer voor nieuwe aanvragen zonder motief; verder optrekken van de instapleeftijd voor de landingsbanen; verstrengde controles op de motivering van het tijdscrediet). Nochtans steeg vorig jaar – door het sterk overloopeffect na de massale toeloop einde 2014 – in jaargemiddelden het aantal personen dat beroep deed op deeltijds tijdscrediet of op een thematisch verlof nog met 10 500 eenheden. Dit jaar zou hun aantal dan fors dalen (-12 000 eenheden), vooral omdat de beperking tot aanvragen met motief op korte termijn zwaar doorweegt. Ook tijdens het vervolg van de projectieperiode blijft hun aantal verder slinken (-4 200 personen per jaar tijdens de periode 2017-2021), vooral door de meer geleidelijke impact die uitgaat van het optrekken van de instapleeftijd voor de landingsbanen. Terwijl vorig jaar nog 200 400 personen beroep deden op deze gesubsidieerde stelsels van arbeidsduurvermindering, zou hun aantal zakken tot net boven 167 000 personen in 2021. Door de maatregelen inzake tijdscrediet en rekening houdend met de verdere vertraging in de groei van de dienstenchequewerkgelegenheid, zou de VTE-factor licht toenemen gedurende de projectieperiode.

Compositie-effecten zorgen daarentegen voor neerwaartse effecten op de gemiddelde arbeidsduur gedurende de gehele periode. Enerzijds verandert de samenstelling van de zelfstandige werkgelegenheid ten nadele van de bedrijfstakken met de hoogste arbeidsduur (met name de landbouw). Daarnaast zou – vooral naar het einde van de periode – het aandeel van de zelfstandige werkgelegenheid in de totale marktwerkgelegenheid terug afnemen (zie verder). Aangezien zelfstandigen gemiddeld een hoger aantal uren werken, zorgt dat ook voor een negatief effect op de gemiddelde arbeidsduur.

Die laatste zou nog licht toenemen in 2016, vrijwel stabiliseren in de periode 2017-2019 en licht afnemen tijdens de periode 2020-2021 (0,05 % per jaar). Over de gehele periode gemeten blijft de arbeidsduur dus vrijwel stabiel, terwijl in de periode na de financiële crisis nog een negatieve groei van 0,15 % per jaar werd opgetekend.

... wordt het profiel van de werkgelegenheidsgroei in de marktsector op middellange termijn bepaald door de dynamiek in de reële loonkosten- en productiviteitsgroei.

Het valt op hoe zwak de productiviteitsgroei in de marktsector is geweest sinds 2008. Terwijl de gemiddelde groei van de toegevoegde waarde fors lager lag dan tijdens de drie decennia daarvoor (tabel 9: +0,78 % tegen +2,33 %), groeide het arbeidsvolume aan vrijwel een vergelijkbaar ritme (+0,33 % tegen +0,37 %). De gemiddelde groei van de arbeidsproductiviteit per uur bedroeg dus slechts 0,45 % per jaar, zowel omdat de periodes van neergaande conjunctuur (2009; 2012-2013) gepaard gingen met forse inzinkingen van de productiviteit als omdat in de periode van herneming (2010-2011) de groei uitzonderlijk arbeidsintensief was.

Ook tijdens de projectieperiode blijft de gemiddelde groei van de productiviteit per uur in historisch opzicht laag (+0,6 % per jaar). Zijn evolutie kent een uitgesproken profiel, dat sterk beïnvloed wordt door het profiel van de loonkostenevolutie (zie afdeling 2) en dat – bij een stabiele groei van de activiteit en een vrijwel constante arbeidsduur – de bepalende factor is achter de dynamiek van de werkgelegenheidsgroei in de marktsector. Arbeidskostenverlagende maatregelen drukken de groei van de productiviteit per uur in de periode 2016-2017 (0,45 % groei per jaar) en ondersteunen de evolutie van de marktwerkgelegenheid (+37 900 personen per jaar). In de periode 2018-2019 vertraagt de groei van de marktwerkgelegenheid enigszins (+34 500 personen per jaar), naarmate de brutolonen voor indexering een inhaalbeweging maken en de productiviteitsgroei versnelt (0,8 % groei per jaar). Nadien valt de groei van de brutolonen voor indexering terug en volgt ook een nieuwe ronde van werkgeversbijdrageverminderingen, zodat de groei in de marktsector terug arbeidsintensiever wordt (0,6 % productiviteitsgroei per jaar) en de toename van de marktwerkgelegenheid terug versnelt (+45 100 personen per jaar). Gemiddeld over de projectieperiode groeit de marktwerkgelegenheid met 1,0 % per jaar, het dubbele van de gemiddelde groei sinds 2008 en ook gevoelig hoger dan het gemiddelde uit de drie decennia die de financiële crisis voorafgingen.

Bij de marktdiensten ligt de toename van de werkgelegenheid hoger dan die sinds 2008, wordt hij nog steeds getrokken door de takken 'overige marktdiensten' en 'gezondheidszorg',...

Over de gehele periode 2016-2021 neemt de werkgelegenheid in de markt takken toe met 235 100 personen, gevoelig meer dan in de jaren sinds het uitbreken van de financiële crisis (periode 2009-2015: +121 800 personen; tabel 10). In de marktdiensten (+242 500 personen) worden op middellange termijn meer jobs gecreëerd dan in de periode sinds 2008 (+214 100 personen). Ook nu wordt die toename voornamelijk gevoed door aanzienlijke jobcreatie in de takken 'gezondheidszorg en maatschappelijke dienstverlening' en 'overige marktdiensten' (+200 000 personen voor beide takken samen tegenover +190 600 personen sinds 2008). Die takken zien hun aandeel in de binnenlandse werkgelegenheid stijgen van respectievelijk 12,4 % en 22,6 % in 2015 tot 13,5 % en 24,1 % in 2021.

TABEL 10 - Binnenlandse werkgelegenheid per bedrijfstak en werkende bevolking
jaargemiddelden, in duizenden personen, tenzij anders vermeld

	Jaarlijkse groeivoeten					Verschillen		Niveau	
	2009-2015	2014	2015	2016	2016-2021	15-08	21-15	1980	2021
Landbouw	-2,0	-0,8	1,3	-0,6	-0,8	-9	-3	113	57
Industrie	-1,4	-1,9	-1,3	-0,7	-0,1	-83	-4	1279	817
- Energie	2,5	-0,7	-0,8	0,1	0,0	9	0	79	55
- Verwerkende nijverheid	-2,3	-2,2	-1,6	-0,9	-0,6	-89	-18	908	484
- Bouw	-0,2	-1,7	-1,0	-0,4	0,8	-3	14	292	279
Verhandelbare diensten	1,1	1,0	1,8	1,5	1,4	214	242	1636	3106
- Vervoer en communicatie	-0,7	-1,5	0,4	0,5	0,2	-14	4	295	276
- Handel en horeca	-0,3	-0,1	0,5	0,6	0,8	-15	34	670	764
- Krediet en verzekeringen	-1,0	-1,3	-0,3	-1,0	-0,5	-9	-3	130	122
- Gezondheidszorg en maatsch. dienstverlening ^a	2,2	1,6	2,6	2,1	2,2	79	78	209	649
- Overige marktdiensten ^b	1,6	2,1	2,8	2,3	1,9	111	122	332	1162
- Dienstencheques en PWA-jobs	10,4	3,9	2,6	2,1	1,1	62	8	0	133
Niet-verhandelbare diensten	0,3	0,5	0,2	0,0	-0,1	16	-5	744	840
- Overheidsadm. en onderwijs	0,6	0,7	0,1	0,1	-0,1	32	-5	676	807
- Huishoudelijke diensten ^c	-5,3	-3,7	2,1	-3,7	-0,4	-16	-1	68	34
Binnenlandse werkgelegenheid	0,4	0,3	0,9	0,8	0,8	138	230	3772	4820
Marktbedrijfstakken ^d , waarvan:	0,5	0,3	1,1	1,0	1,0	122	235	3028	3980
- Loontrekkenden	0,4	0,2	1,0	1,0	1,1	74	202	2424	3187
- Zelfstandigen	0,9	0,9	1,4	1,2	0,7	47	33	604	793
Werkende bevolking	0,4	0,3	0,9	0,8	0,8	138	230	3832	4898
Werkgelegenheidsgraad (% bev. 15-64 jaar)	0,0	0,2	0,7	0,4	0,7	0,1	2,6	59,4	66,8

a. Exclusief dienstenchequewerkgelegenheid.

b. Exclusief dienstenchequewerkgelegenheid en PWA-jobs.

c. Voor eigen rekening bij gezinnen.

d. Ruime definitie: alle takken, behoudens de niet-verhandelbare diensten in strikte zin.

...terwijl de minder sterke groei in de dienstenchequetak opgevangen wordt door betere vooruitzichten in de takken transport en handel/horeca.

In de dienstenchequetak blijft – ondanks de vermindering van de fiscale aftrekbaarheid van dienstencheques met twee derde in het Waals Gewest (2015) en met de helft in Brussel Hoofdstedelijk Gewest (2016) – de vraag naar door de overheid gesubsidieerde huishoudelijke diensten verder stijgen, maar wel in veel mindere mate dan in het recente verleden, zodat de werkgelegenheidstoename beperkt blijft tot 9 400 personen (tegen +67 500 personen sinds 2008).

Het verlies aan dynamiek in de dienstensector wordt gecompenseerd door betere werkgelegenheidsvooruitzichten in de takken 'vervoer en communicatie' en 'handel en horeca' (respectievelijk +3 600 en +33 800 personen tegenover -14 500 en -15 400 personen sinds 2008). In de handel en horeca neemt de groei van de activiteit nu immers veel sterker toe (+1,6 % per jaar tegen -0,2 % per jaar sinds 2008), vooral op basis van een sterkere groei van de private consumptie. De werkgelegenheid in de conjunctuurgevoelige segmenten van de transporttak (goederenvervoer over de weg; opslag en vervoerondersteunende activiteiten) werd dan weer hard getroffen door de recessie van 2012-2013, maar knoopte vorig jaar terug aan bij een voorzichtige groei, die ook op middellange termijn zou aanhouden. De werkgelegenheidsgroei in deze tak wordt afgeremd door het verlies aan werkgelegenheid in de overheidsbedrijven, dat tijdens het voorbije decennium geconcentreerd was bij BPOST, maar op middellange termijn zou kunnen verschuiven naar NMBS/ INFRABEL. Daar ligt in de komende jaren immers een uitzonderlijk sterke natuurlijke uitstroom van oudere werknemers in het verschiet, wat mogelijkheden biedt om de werkgelegenheid versneld af te bouwen en productiviteitswinsten te boeken.

In de verwerkende nijverheid gaan er nu veel minder arbeidsplaatsen verloren dan sinds 2008...

Veruit het grootste verschil met de werkgelegenheidsevolutie in het recente verleden ligt in de verwerkende nijverheid, die het zwaarst getroffen werd door de dubbele recessie tijdens de jongste zeven jaar en waar 88 600 arbeidsplaatsen verloren gingen sinds 2008. Op middellange termijn zou het verlies beperkt blijven tot 17 900 arbeidsplaatsen. Enerzijds trekt de groei van de activiteit in de verwerkende nijverheid terug aan (tot gemiddeld +1,1 % per jaar), terwijl de gematigde evolutie van de reële loonkosten er toe bijdraagt dat de productiviteitswinsten beperkt blijven tot 1,5 % per jaar. Desondanks blijft het gewicht van de verwerkende nijverheid in de binnenlandse werkgelegenheid krimpen van 10,9 % in 2015 tot 10,0 % in 2021, terwijl dat van de marktdiensten zou toenemen van 62,4 % tot 64,4 %.

...terwijl de werkgelegenheid in de bouwnijverheid eerst nog onder druk staat van toenemende detachering, maar nadien profiteert van gerichte lastenverlagingen.

In de bouwnijverheid zakte de werkgelegenheid met 3 100 personen in de periode 2009-2015, omdat de werkgelegenheidswinsten die nog geboekt werden in de jaren 2010-2012 volledig uitgewist werden door het sterke jobverlies in de periode 2013-2015. Met name onder invloed van het stijgend beroep dat gedaan wordt op gedetacheerde arbeidskrachten, zou in de periode 2016-2018 het aantal loontrekkenden in de tak verder blijven dalen (-3 400 arbeidsplaatsen op drie jaar tijd) en zou ook in 2019 (+600 arbeidsplaatsen) nog nauwelijks sprake zijn van een kentering. Naar het einde van de periode krijgt de loontrekkende werkgelegenheid echter een stevige impuls van specifiek op de bouwnijverheid gerichte loonlastenverlagingen (+12 500 arbeidsplaatsen in de periode 2020-2021). Bovendien blijft ook het aantal zelfstandigen in de tak verder toenemen gedurende de gehele projectieperiode (+3 900 personen gecumuleerd over de gehele periode), zodat op middellange termijn de werkgelegenheid in de bouwnijverheid stijgt met 13 600 personen.

Het aantal zelfstandigen blijft sterk oplopen; de evolutie naar bedrijfstak weerspiegelt nu beter de onderliggende realiteit.

Het aandeel van de zelfstandigen in de marktwerkgelegenheid was gestegen sinds 2008, maar zou op middellange termijn licht zakken, vooral naar het einde van de periode, wanneer de groei van de loontrekkende werkgelegenheid versnelt onder impuls van loonkostenverminderende maatregelen. Dat neemt niet weg dat in absolute cijfers het aantal zelfstandigen fors blijft oplopen (met 32 900 personen)¹. De zelfstandige werkgelegenheid blijft dalen in de takken landbouw en handel/horeca, alhoewel in die laatste het dalingsritme vertraagt omdat de verschuiving naar het statuut van 'beheerder van vennootschap' inmiddels op kruissnelheid

1. Zelfs met 33 800 personen, indien ook de zelfstandige werkgelegenheid in de tak 'onderwijs' meegerekend wordt.

is gekomen. De projectie naar bedrijfstak geeft nu dus niet langer een vertekend beeld van de reële onderliggende evolutie. De groei van het aantal zelfstandigen wordt nog steeds getrokken door de takken bouw, gezondheidszorg en – vooral – overige marktdiensten. In die laatste tak halveert het groeiritme in vergelijking met de periode sinds 2008, louter omdat de kunstmatige verhoging via de verschuiving naar het statuut van beheerder nu wegvalt. Paradoxaal is het net die tak die de meest dynamisch evoluerende zelfstandige beroepsgroepen bevat.

Daling van de werkgelegenheid in de overheidsadministratie en bij landsverdediging; stijging in het onderwijs.

In de tak 'overheidsadministratie en onderwijs' steeg de werkgelegenheid tussen 2009 en 2015 met 25 200 personen, onder impuls van de sterke toename in het onderwijs (+29 700 personen). Bij de federale overheid gingen er arbeidsplaatsen verloren in die periode, zowel in de administratie (-8 800 personen) als bij landsverdediging (-7 400 personen). In 2015 is de werkgelegenheid in de tak globaal constant gebleven. In het onderwijs steeg het aantal arbeidsplaatsen verder, terwijl de werkgelegenheid kromp in de administraties bij de federale overheid en bij de gemeenschappen en gewesten (door de beperkingen op de vervanging van natuurlijke afvloeiingen) en bij landsverdediging.

In 2016 zou de werkgelegenheid in de tak stijgen met 1 100 personen. De saneringsmaatregelen blijven doorwerken, maar er worden ook nieuwe middelen vrijgemaakt voor bijkomende aanwervingen (vooral op federaal niveau) in het kader van de asiel- en migratiepolitiek en van de strijd tegen het terrorisme. Tijdens de periode 2017-2019 zou de werkgelegenheid afnemen, gemiddeld met 2 500 personen per jaar. In de overheidsadministraties daalt de werkgelegenheid verder, het gevolg van maatregelen die al genomen werden op de verscheidene beleidsniveaus met horizon 2019, terwijl de toename in het onderwijs nu vertraagt (rekening houdend met een minder sterke groei van de schoolbevolking en in de veronderstelling dat de omkaderingsgraad constant blijft). Vanaf 2020 stijgt de werkgelegenheid in de tak echter, met gemiddeld 900 personen per jaar, in afwezigheid van verdere maatregelen in de overheidsadministratie.

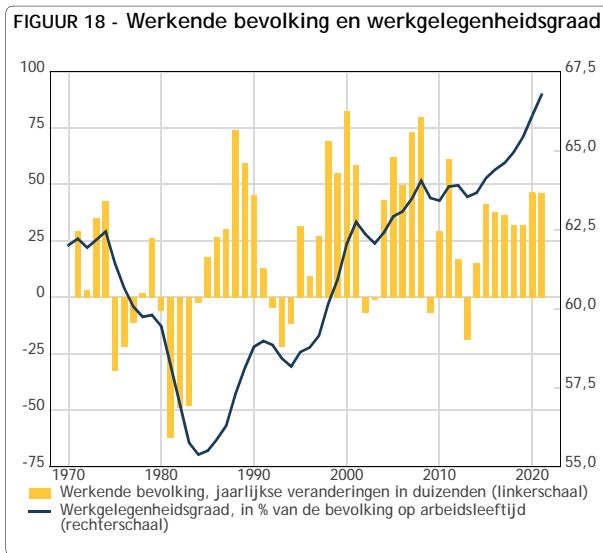
Over de gehele projectieperiode zou de werkgelegenheid in de tak 'overheidsadministratie en onderwijs' dus dalen met 4 700 eenheden (-12 700 personen in de overheidsadministratie in strikte zin, -4 100 personen bij landsverdediging, +12 200 personen in het onderwijs). Daardoor krimpt de werkgelegenheid bij de niet-verhandelbare diensten (-5 500 personen), terwijl sinds 2008 nog een verhoging werd opgetekend (+16 000 personen).

De toename van de werkgelegenheidsgraad versnelt naar het einde van de periode, maar blijft beduidend onder het Europees afgesproken streefcijfer.

Ondanks de dubbele recessie van 2009 en 2010-2011, waren er vorig jaar 138 000 personen méér aan de slag dan in 2008. Aangezien terzelfdertijd de bevolking op arbeidsleeftijd sterk toenam, lag de macro-economische werkgelegenheidsgraad¹ vorig jaar echter nauwelijks hoger dan in 2008 (64,1 % tegen 64 %; figuur 18).

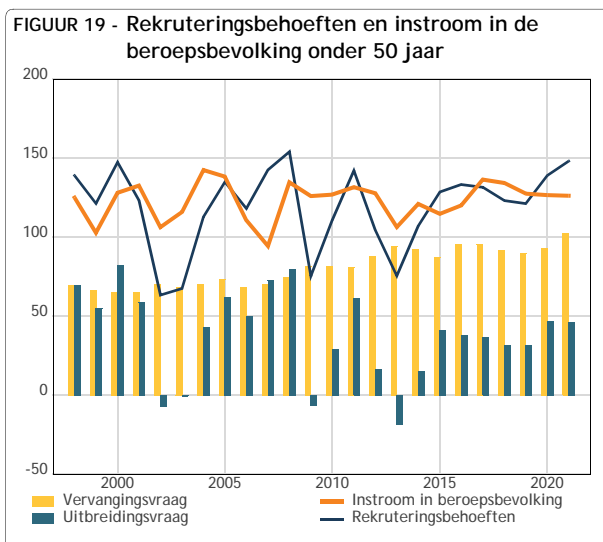
1. Verhouding van totale werkzame bevolking en bevolking van 15 tot 64 jaar; administratieve cijfers.

De toename van de werkzame bevolking is dit jaar (+37 700 personen) en volgend jaar (+36 400 personen) van dezelfde orde van grootte, en wordt exclusief gevoed door de marktbedrijfstakingen. In de periode 2018-2019 neemt de werkende bevolking echter iets minder sterk toe (gemiddeld met 31 700 personen per jaar) naarmate de productiviteitsgroei in de marktsector aantrekt en het jobverlies in de niet-markttakken licht aan belang wint. Naar het einde van de periode trekt de groei van de marktwerkgelegenheid terug aan en krimpt de werkgelegenheid bij de overheid niet langer, zodat de toename van de werkende bevolking versnelt (tot gemiddeld 46 100 personen per jaar). Op middellange termijn zou de werkzame bevolking stijgen met 229 700 personen, gemiddeld 38 300 personen per jaar.

De macro-economische werkgelegenheidsgraad stijgt van 64,1 % in 2015 tot 65,0 % in 2018. Zijn groei wordt tijdens die periode afgeremd door de demografische impact van de asielcrisis. Tijdens de tweede helft van de periode verdubbelt het stijgingsritme, naarmate zowel de groei van de bevolking op arbeidsleeftijd negatief wordt als de werkgelegenheidstoename versnelt. In 2021 zou hij uitkomen op 66,8 %. Ook de werkgelegenheidsgraad zoals gedefinieerd in het kader van de EU2020-strategie¹ zou op middellange termijn gevoelig toenemen: van 67,2 % in 2015 tot 69,2 % in 2020 – beduidend lager weliswaar dan de doelstelling van 73,2 % die België voor dat jaar vooropstelde – en tot 70,0 % in 2021.

De rekruteringsbehoeften in de jongere leeftijdsklassen volgen de dynamiek van de werkgelegenheidsgroei, maar worden naar het einde van de periode ondersteund door oplopende vervangingsnoden.

De toekomstige rekruteringsbehoeften (RB) gericht naar netto-instroomers onder 50 jaar worden niet alleen bepaald door de toename van de werkgelegenheid (de 'uitbreidingsvraag' of UV), maar ook door de vervangingsnoden die ontstaan door de netto-uitstroom van werkenden in de oudere leeftijdsklassen (de 'vervangingsvraag' of VV).²

In figuur 19 worden voor de klasse 15-49 jaar de RB opgesplitst naar determinanten (UV en VV) en vergeleken met de jaarlijkse netto-instroom in de beroepsbevolking. De VV nam toe van 68 400 personen in 2006 tot 94 000 personen in 2013, omdat steeds sterker bevolkte cohorten de uitstapleeftijden bereikten. Hij zakte de voorbije twee jaar echter, en zou – onder impuls van de eindeloopbaanmaatregelen – tot en met 2020 blijven schommelen rond het peil van de afgelopen drie jaar. In 2021 – wanneer de eindeloopbaanmaatregelen naar kruissnelheid neigen –

1. Enkel leeftijdscategorie 20-64 jaar; gemeten op basis van de EAK, de 'enquête naar de arbeidskrachten'.

2. Voor een meer gedetailleerde definitie van die begrippen verwijzen we naar de Economische Vooruitzichten 2012-2017 van mei 2012 (hoofdstuk 4, afdeling 5).

klimmen de VV echter tot 102 300 personen. Gemiddeld bedragen ze 94 500 personen per jaar tijdens de projectieperiode.

De eindeloopbaanmaatregelen houden meer 50-plussers aan de slag, zodat ex ante de vervangingsnoden (en dus de RB) minder snel stijgen dan bij ongewijzigd beleid. Maatregelen die het arbeidsaanbod verruimen geven echter ook een stimulans aan de globale werkgelegenheidsgroei (zie kader afdeling 1), zodat de UV sterker toeneemt dan bij ongewijzigd beleid en het effect op de RB ex post gemilderd wordt. De UV bedraagt tijdens de projectieperiode 38 300 personen per jaar, waardoor de RB nu oplopen tot 132 800 personen per jaar (796 700 personen gecumuleerd over 6 jaar). De RB zijn voornamelijk gericht naar jongeren onder 30 jaar, gegeven de traditioneel beperkte netto-instroom in de werkende bevolking in de leeftijdsklasse 30-49 jaar.

Het profiel van de RB volgt grotendeels dat van de UV (zie figuur 19): toename in het begin van de periode, terugval in 2018-2019, versterkte toename vanaf 2020, die op het einde van de periode wordt geaccentueerd door de toename in de VV. De netto-instroom in de beroepsbevolking in de klasse 15-49 jaar werd de jongste jaren gedrukt door de daling van de activiteitsgraad in die leeftijdsklasse (zie afdeling 1), maar zou vanaf 2017 op een hoger peil komen te liggen. Zowel tijdens de periode 2015-2016 als vanaf 2020 liggen de RB iets hoger dan de netto-instroom in de beroepsbevolking. Dat betekent dat tijdens die jaren in de klasse 15-49 jaar een netto-uitstroom uit de werkloosheid plaatsvindt, wat zich de jongste decennia enkel voordeed in periodes van hoogconjunctuur (einde jaren '90; periode 2006-2008) en gepaard gaat met een gevoelige afname van de werkloosheidsgraad in de klasse 15-49 jaar (zie afdeling 4).

3.4. Werkloosheid en arbeidsreserve

Vorig jaar daalde de werkloosheid fors, mee onder invloed van de hervormingen in het stelsel van inschakelingsuitkeringen,...

De daling van de werkloosheid, die ingezet werd in het tweede kwartaal van 2014, versnelde opmerkelijk in de loop van 2015. In jaargemiddelden daalde de werkloosheid volgens de definitie van het FPB (werkzoekenden volgens administratieve cijfers plus 'oudere werklozen') vorig jaar met 28 300 personen (tabel 11). De werkloosheidsgraad slonk van 12,4 % tot 11,9 % (figuur 20). Dat die afname zo sterk was, is mee het gevolg van de hervormingen in het stelsel van inschakelingsuitkeringen (zie afdeling 1). Vooral het feit dat meer dan 20 000 personen begin 2015 hun uitkering verloren omdat zij op dat moment de maximale duur van drie jaar in het stelsel overschreden, heeft vorig jaar sterk bijgedragen tot de daling van het aantal uitkeringsgerechtigde werklozen, die geconcentreerd was in de groep die een werkloosheidsuitkering ontvangt 'op basis van studies' en niet 'op basis van tewerkstelling'. De opeenvolgende hervormingen in het stelsel – gekoppeld aan de hernemende conjunctuur – hebben er toe geleid dat het aantal personen met een inschakelingsuitkering vrijwel halveerde op twee jaar tijd (in jaargemiddelden: van net over de 100 000 personen in 2013 tot 58 500 personen vorig jaar).

TABEL 11 - Arbeidsreserve en werkloosheid¹
jaargemiddelden, in duizenden; graden in procent

	Verschillen						Niveau	
	15-08	15-14	16-15	17-16	21-17	21-15	2015	2021
Potentieel arbeidsaanbod (1)	142	6	5	22	38	66	5414	5480
- Voltijdse loopbaanonderbreking (2)	-5	-1	-2	-1	-1	-3	22	19
- SWT - niet werkzoekend (3)	-18	-6	-7	-10	-44	-61	96	36
Beroepsbevolking definitie FPB (4)	165	13	14	32	83	129	5296	5425
- Werkende bevolking	138	41	38	36	156	230	4668	4898
- Administratieve werkzoekenden (5)	79	-19	-18	4	-49	-63	579	516
* waarvan: 15 tot 49 jaar	36	-25	-22	-5	-56	-82	429	346
* waarvan: 50 jaar en meer	43	6	3	9	7	19	150	169
** waarvan: SWT (5bis)	4	1	1	2	10	12	6	18
- 'Oudere werklozen' (6)	-52	-9	-5	-8	-24	-37	49	12
Werkloosheid definitie FPB (7)=(5)+(6)	27	-28	-23	-4	-73	-100	628	527
- waarvan: met werkloosheidsuitkering	-56	-50	-27	-10	-52	-90	445	355
- waarvan: zonder werkloosheidsuitkering	83	22	4	6	-21	-11	183	173
Arbeidsreserve (8)=(7)+(2)+(3)	4	-35	-33	-14	-117	-164	746	582
p.m. SWT - totaal (3)+(5bis)	-13	-5	-6	-8	-34	-48	102	54
Graad van arbeidsreserve (8)/(1)	-0,3	-0,7	-0,6	-0,3	-2,2	-3,2	13,8	10,6
Werkloosheidsgraad definitie FPB (7)/(4)	0,1	-0,6	-0,5	-0,1	-1,5	-2,1	11,9	9,7

1. Potentieel arbeidsaanbod, beroepsbevolking en werkende bevolking: inclusief personen van 65 jaar en meer.

... terwijl het aandeel van RVA-uitkeringsgerechtigden in de arbeidsreserve verder afnam,...

Van de personen die hun inschakelingsuitkering verloren vond allicht een gedeelte werk, verliet een gedeelte de arbeidsmarkt (zie de negatieve evolutie van de activiteitsgraden in de betrokken leeftijdsklassen; afdeling 1), terwijl een derde groep na verloop van tijd opnieuw in de werkzoekendencijfers terechtkomt (hetzij via een vrijwillige herinschrijving, hetzij op last van de OCMW's in het geval van gerechtigden op een leefloon). Daardoor kantelt de samenstelling van de werkloosheid verder ten nadele van RVA-uitkeringsgerechtigden. Het aantal werklozen met een RVA-uitkering daalde vorig jaar dan ook bijzonder sterk (-50 200 personen), in lijn met de steeds stringenter voorwaarden die opgelegd worden voor het verkrijgen of behouden van werkloosheidsgebonden uitkeringen.

... tendens die zich ook verder doorzet op middellange termijn.

Diezelfde tendens komt ook tot uiting via de verstrengde toegang tot het stelsel van werkloosheid met bedrijfstoeslag (SWT). Het aantal personen in het stelsel daalde vorig jaar opnieuw aanzienlijk (-5 300 personen), ondanks de – wellicht tijdelijke – toename in de regelingen voor bedrijven in herstructurering/moeilijkheden. Sinds 2010, toen het aantal personen in de SWT-stelsels piekte op 120 300 eenheden, verminderde het aantal SWT'ers met 18 500 personen. Die forse afname mag weliswaar niet alleen op het conto geschreven worden van de verminderde instroom in het stelsel na de opeenvolgende verstrengingen in de toegangsvoorwaarden (Generatiepact; maatregelen regeringen Di Rupo). Minstens van zo groot belang was dat de uitstroom vanaf de jaren 2011-2012 op een veel hoger peil kwam te liggen, omdat sterker bevolkte cohorten SWT'ers de officiële pensioenleeftijd bereikten.

Tijdens de volgende zes jaar blijft de jaarlijkse uitstroom van SWT naar pensioen op nagenoeg hetzelfde peil. De beleidsmaatregelen zorgen – na de verdere verstening in de regelgeving door de huidige regering – echter voor een gevoelige verdere daling van de instroom in het stelsel, ondanks het feit dat de instroombasis (de loontrekkende werkgelegenheid in de leeftijdsklasse 55-64 jaar) verder toeneemt tijdens de projectieperiode. Op middellange termijn zou het aantal personen in het stelsel vrijwel halveren (van 101 900 personen in 2015 tot 53 700 personen in 2021).

Daarnaast neemt het aandeel van werkzoekenden in de arbeidsreserve sterk toe, gezien de verdere afbouw van het statuut van 'oudere werkloze'...

Een tweede tendens die zich aftekent in de samenstelling van de administratieve arbeidsreserve¹, is de toename van de proportie werkzoekenden. Dat is het gevolg van de strengere eisen die aan uitkeringsgerechtigden gesteld worden op het vlak van beschikbaarheid voor de arbeidsmarkt. Tijdens de voorbije jaren kwam die tendens vooral tot uiting via de stelselmatige verhoging van de instapleeftijd voor het verkrijgen van het statuut van 'oudere werkloze' (UVW's die vrijgesteld worden van zoekplicht via de zogenaamde 'maxi-vrijstelling'). Daardoor vond een sterke verschuiving plaats naar werkzoekende UVW's in de oudere leeftijdsklassen.

De geplande uitbreiding van de 'aangepaste beschikbaarheid' naar – oorspronkelijk – alle oudere UVW's heeft een aantal personen die nog geen gebruik maakten van de maxi-vrijstelling, maar daar wel recht toe hadden, er toe aangezet alsnog in te stappen in het stelsel. Het dalingsritme van het aantal personen in het stelsel is daardoor sterk afgezwakt vanaf midden vorig jaar, wat vooral dit jaar zal wegen op de jaargemiddelde daling (die beperkt zou blijven tot -4 900 personen). Nadien zou het dalingsritme echter hernemen, om terug af te zwakken naar het einde van de projectieperiode, wanneer de hervorming op kruissnelheid komt. Tijdens de periode 2017-2021 daalt het aantal 'oudere werklozen' met 32 400 personen, zodat er in 2021 nog 11 700 UVW's beroep zouden doen op de maxi-vrijstelling. In tegenstelling tot de vorige editie van deze Vooruitzichten dooft het stelsel dus niet volledig uit, omdat ook op langere termijn uitzonderingen voor lange loopbanen mogelijk blijven.

...en de strengere eisen op het vlak van beschikbaarheid voor de arbeidsmarkt aan nieuw instromende SWT'ers.

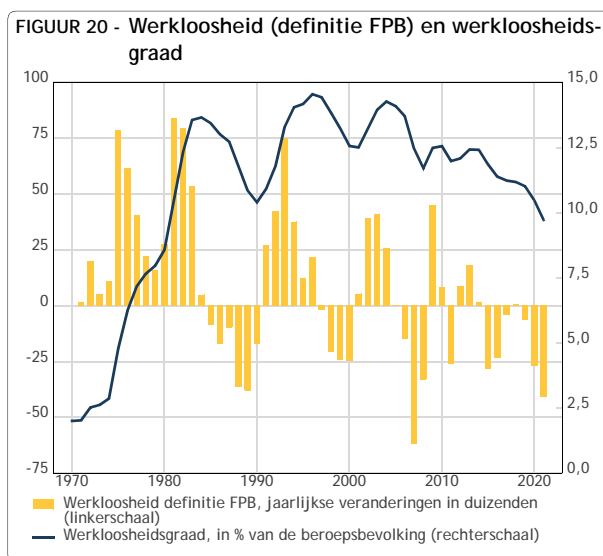
Ook aan nieuw instromende SWT'ers zouden strengere eisen worden gesteld op het vlak van de beschikbaarheid voor de arbeidsmarkt, maar die verschuiving is voorlopig – gezien de ruime overgangsbepalingen – nog dode letter gebleven. Dat het aantal werkzoekende ('aangepast beschikbare') SWT'ers vorig jaar licht toenam (met 900 personen) had meer te maken met een tijdelijke toename van nieuw instromende SWT'ers in de regelingen voor bedrijven in herstructurering/moeilijkheden. In de overige SWT-regelingen bleef de toename

1. Arbeidsreserve: werkloosheid definitie FPB plus niet-werkzoekende SWT'ers en voltijdse loopbaanonderbrekers.

van het aantal werkzoekenden nog nauwelijks merkbaar. Op middellange termijn zou hun aantal echter stijgen van 5 700 personen tot 18 100 personen, waardoor zij op het einde van de projectieperiode een derde zouden uitmaken van het – inmiddels fel geslonken – totale aantal SWT'ers.

De daling van de werkloosheidsgraad vertraagt tijdens de eerste helft van de projectieperiode, maar versnelt aanzienlijk naar het einde van de periode.

Ook dit jaar hebben de hervormingen van de inschakelingsuitkeringen nog negatieve effecten op de evolutie van zowel de werkloosheid als de beroepsbevolking (zie afdeling 1), maar die zijn minder sterk dan vorig jaar. Bovendien ondergaat de werkgelegenheids groei in de marktsector de gevolgen van het licht verlies aan dynamiek in de economische groei, zodat de daling van de werkloosheid vertraagt in de loop van dit jaar. Dank zij het gunstige overloopeffect daalt het aantal werklozen in jaargemiddelden echter nog aanzienlijk dit jaar (-23 400 personen). Opnieuw is die daling beduidend forser voor uitkeringsgerechtigde werklozen (-27 200 personen), zowel door de hervorming van de inschakelingsuitkeringen als door het feit dat werkzoekende erkende vluchtelingen op korte termijn niet in aanmerking komen voor een werkloosheidsuitkering. De werkloosheidsgraad valt terug tot 11,4 %.

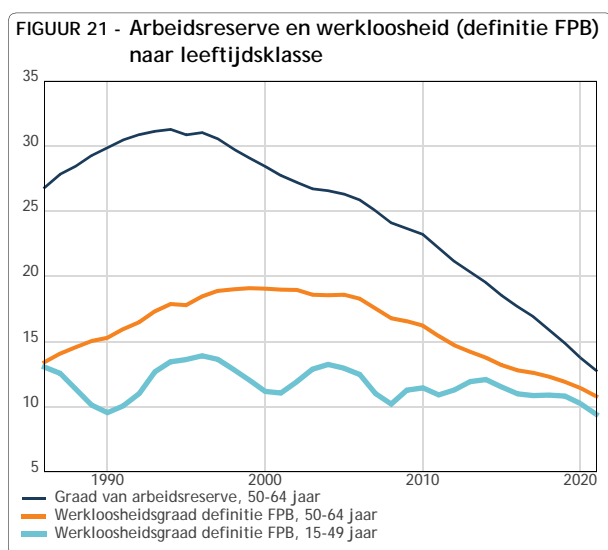

De daling van de werkloosheid zou sterk afzwakken tijdens de periode 2017-2019 (-9 500 personen op drie jaar tijd), naarmate het arbeidsaanbod sterker begint toe te nemen en de werkgelegenheids groei vertraagt (zie afdelingen 1 en 3). De werkloosheidsgraad daalt in die periode tot 11,0 %. Naar het einde van de periode zou de werkloosheid echter fors zakken (met 67 500 personen op twee jaar tijd), omdat de werkgelegenheids groei terug aantrekt en de groei van het arbeidsaanbod nagenoeg tot stilstand komt. De werkloosheidsgraad valt dan terug tot 9,7 % in 2021, ongezien sinds het begin van de jaren tachtig, maar er moet ook rekening mee gehouden worden dat het begrip ‘administratieve werkloosheid’ sindsdien een striktere invulling heeft gekregen op het vlak van effectieve beschikbaarheid voor de arbeidsmarkt.

Op zes jaar tijd daalt de werkloosheid in de FPB-definitie met 100 400 personen. Omdat ook het aantal niet-werkzoekende SWT'ers drastisch terugvalt, daalt de arbeidsreserve nog veel sterker (tabel 11: - 164 100 personen) en zakt de graad van arbeidsreserve¹ veel meer (van 13,8 % tot 10,6 %). Terzelfdertijd klimt – na de drastische inperking van het stelsel van oudere werkloosheid en gezien de groeiende beschikbaarheid van SWT'ers – het aandeel van werkzoekenden in de totale arbeidsreserve van 77,6 % in 2015 tot 88,7 % in 2021.

1. Verhouding tussen arbeidsreserve en potentieel arbeidsaanbod (arbeidsreserve plus werkende bevolking).

De graad van arbeidsreserve in de leeftijdsklasse 50-64 jaar blijft onverminderd afnemen...

In de leeftijdsklasse van 50 tot 64 jaar daalt het aantal oudere werklozen in verhouding tot het potentieel arbeidsaanbod van 3,1 % in 2015 tot 0,7 % in 2021; het aantal SWT'ers van 6,3 % tot 3,1 %. Dat laatste is het gevolg van de striktere toegangsvoorwaarden, maar ook van de invoering van de 'aangepaste beschikbaarheid' voor een gedeelte van de nieuwe instromers. Die zou voor een bijkomend ontradend effect op de instroom maar ook voor hertewerkstelling van SWT'ers moeten zorgen. Ondanks het feit dat de eindeloopbaanstatuten met RVA-uitkering stelselmatig afgebouwd worden, zou de toename van administratief werkzoekenden in de oudere leeftijdsklassen dan ook beperkt blijven: hun aandeel in het potentieel arbeidsaanbod

stijgt van 9,3 % in 2015 tot 9,9 % in 2021. De graad van arbeidsreserve blijft in die leeftijdsklasse dus sterk verder dalen (figuur 21), terwijl de afname van de werkloosheidsgraad in de FPB-definitie enigszins geremd wordt door de geleidelijke opname van SWT'ers bij de werkzoekenden. De werkgelegenheidsgraad in de oudere leeftijdsklassen blijft ook op middellange termijn sterker stijgen dan de graad van potentieel arbeidsaanbod (die zelf omhoog gestuwd wordt door cohorte-effecten bij vrouwen en door de verstrenging van de toegang tot vervroegd pensioen). Hij klimt in de klasse 50-64 jaar van 58,4 % in 2015 tot 64,8 % in 2021 (komend van 50,8 % in 2008), in de klasse 55-64 jaar (waar de eindeloopbaanmaatregelen zich op concentreren) zelfs van 47,8 % tot 57,7 % (komend van 38,3 %).

...terwijl de werkloosheidsgraad in de klasse onder 50 jaar sterk zakt aan het begin en aan het einde van de periode, en onder zijn bodemniveau van de jongste decennia uitkomt.

Ex ante zet die toename van de werkgelegenheid in de oudere leeftijdsklassen opwaartse druk op de werkloosheidsgraad in de overige leeftijdsklassen. Ex post hebben arbeidsaanbodverruimende maatregelen – via de neerwaartse druk op de evolutie van de loonkosten die zij genereren – echter ook een positieve invloed op de globale werkgelegenheid en wordt het effect op de werkloosheidsgraad in de klasse 15-49 jaar gemilderd. De werkloosheidsgraad in die klasse wordt zoals gebruikelijk sterk beïnvloed door de dynamiek in de globale werkgelegenheids-groei. Hij neemt dit jaar nog sterk af (van 11,5 % tot 11,0 %), blijft relatief stabiel tijdens de periode 2017-2019, maar zakt dan terug fors op het einde van de periode, wanneer de werkgelegenheids-groei aantrekt en bovendien in stijgende mate moet voorzien worden in de vervanging van uitstromende oudere werknemers (zie afdeling 3). In 2021 komt hij uit op 9,4 %, lager nog dan de bodemniveaus die geobserveerd werden in conjunctureel gunstige periodes tijdens de laatste decennia.

4. Overheidsfinanciën

4.1. Gezamenlijke overheid

4.1.1. Rekening van de gezamenlijke overheid

Na een verbetering in 2015¹, benadert het nominaal overheidstekort in 2016 opnieuw de grens van 3 % van het bbp. Het tekort vermindert aanzienlijk in 2017, herneemt licht in de periode 2017-2019 en brokkelt vervolgens af in de periode 2020-2021. Op het einde van de projectieperiode bedraagt het tekort nog steeds meer dan 2 % van het bbp. De daling van de ontvangsten, die begon in 2014, zet zich door tot in 2019. Daarna blijven de ontvangsten vrijwel stabiel in procent van het bbp. De daling van de primaire uitgaven, die begon in 2013 wordt onderbroken in 2016. In 2017 lopen de primaire uitgaven sterk terug en dalen nadien verder in een trager tempo. De daling van de rentelasten, die nog aanzienlijk is in het begin van de periode, dooft uit op het einde van de periode.

TABEL 12 - Rekening van de gezamenlijke overheid
in procent van het bbp

	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021
Ontvangsten	52,0	51,4	50,9	50,7	50,5	50,2	50,2	50,2
Fiscale en parafiscale ontvangsten	44,8	44,7	44,1	43,9	43,7	43,4	43,4	43,6
Niet-fiscale ontvangsten	4,7	4,4	4,5	4,5	4,5	4,5	4,4	4,4
Toegerekende sociale premies	2,4	2,3	2,3	2,3	2,3	2,3	2,4	2,3
Uitgaven	55,1	53,9	53,8	52,9	52,8	52,6	52,5	52,4
Primaire uitgaven zonder toegerekende bijdragen	49,5	48,7	48,8	48,2	48,2	48,1	47,9	47,9
Werkingskosten en investeringen	17,0	16,7	16,8	16,5	16,4	16,2	16,0	15,9
Niet-sociale overdrachten	7,2	6,7	6,6	6,3	6,2	6,1	6,0	5,9
Sociale uitkeringen (definitie SCvV)	25,3	25,3	25,4	25,3	25,5	25,7	25,9	26,1
Rentelasten	3,1	2,9	2,7	2,4	2,3	2,2	2,2	2,2
Toegerekende sociale premies	2,4	2,3	2,3	2,3	2,3	2,3	2,4	2,3
Primair saldo	0,0	0,4	-0,2	0,3	-0,0	-0,2	-0,1	0,0
Vorderingensaldo	-3,1	-2,5	-2,8	-2,2	-2,3	-2,4	-2,3	-2,2
Entiteit I	-2,6	-1,1	-2,6	-2,1	-1,6	-2,2	-2,2	-2,2
Entiteit II	-0,5	-1,4	-0,3	-0,1	-0,7	-0,2	-0,1	-0,1

4.1.2. Structurele evoluties

Het structureel vorderingensaldo, berekend volgens de conventionele methode van de EC, verbetert licht in 2016 terwijl het nominaal saldo verslechtert. Die achteruitgang kan grotendeels toegeschreven worden aan de weerslag van de eenmalige maatregelen en verschuivingen in 2015. In 2017 is de verbetering van het structureel saldo aanzienlijk en nauwelijks lager dan de verbetering van het nominaal saldo. Over de periode 2018-2021 daarentegen, daalt het structureel saldo in tegenstelling tot het nominaal saldo, waarvan de negatieve cyclische component kleiner wordt door het dichteren van de output gap.

De ontvangsten kennen een structurele daling tot in 2020. Tot in 2016 wordt die terugval in de hand gewerkt door nominale effecten. Enerzijds groeien de binnenlandse prijzen, die de evolutie beïnvloeden van de belastbare basis van de sociale bijdragen, de personenbelasting of de btw, trager dan de bbp-deflator en weegt de rentedaling op de aanslagbasis van de roerende voorheffing. Anderzijds vermindert de loonmatigingscontext

1. De evolutie van de overheidsfinanciën tussen 2014 en 2015 moet met enige omzichtigheid beschouwd worden, gezien de gegevens voor 2014 in deze Vooruitzichten overeenstemmen met de in september 2015 door het INR gepubliceerde rekeningen en de eventuele herzieningen van de voorlopige vooruitzichten van de overheidsrekeningen 1995-2015, gepubliceerd in april 2016, niet integreren.

de ontvangsten uit heffingen op arbeidsinkomens zonder dat de ontvangsten uit de belasting op vennootschapsinkomens op een gelijkaardige manier toenemen.

Daarnaast leiden de voor de periode 2015-2020 geplande maatregelen om de personenbelasting en de sociale bijdragen te verlagen, tot een aanzienlijke daling van die heffingen, die gedeeltelijk gecompenseerd wordt door een stijging van de productgebonden belastingen, de belastingen op de productie, op kapitaal of op kapitaalinkomsten, een toename van de verkoop van goederen en diensten (door de kilometerheffing) en op het einde van de periode door de afgeleide effecten van de herneming van de loonstijging op de ontvangsten. De daling van de ontvangsten is zeer beperkt in 2017, een jaar zonder bijkomende vermindering van de personenbelasting via de bedrijfsvoorheffing.

TABEL 13 - Koers van het begrotingsbeleid (methode EC)
in procent van het bbp

	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	Variatie		
									2016	2017	2018-2021
Primair saldo	0,0	0,4	-0,2	0,3	-0,0	-0,2	-0,1	0,0	-0,5	0,4	-0,2
Cyclische component	-0,9	-0,7	-0,8	-0,7	-0,6	-0,4	-0,2	-0,1	-0,1	0,0	0,6
Eenmalige maatregelen en verschuivingen	0,3	0,3	-0,0	0,1	0,1	0,1	0,0	0,0	-0,4	0,1	-0,1
Structurele component	0,6	0,7	0,6	0,9	0,5	0,2	0,1	0,1	-0,1	0,3	-0,8
Ontvangsten	51,6	51,0	50,8	50,6	50,4	50,2	50,1	50,2	-0,2	-0,2	-0,4
Uitgaven	51,0	50,3	50,2	49,7	49,9	50,0	50,1	50,1	-0,1	-0,5	0,4
Rentelasten	3,1	2,9	2,7	2,4	2,3	2,2	2,2	2,2	-0,2	-0,2	-0,2
Structureel vorderingensaldo	-2,6	-2,2	-2,1	-1,5	-1,8	-2,0	-2,1	-2,1	0,1	0,5	-0,6

TABEL 14 - Structurele evolutie van de primaire uitgaven
in procent van het bbp

	Variatie			
	2015	2016	2017	2018-2021
Structurele primaire uitgaven (methode EC)	-0,7	-0,1	-0,5	0,4
Weerslag van de relatieve prijzen	-0,3	-0,1	-0,1	0,5
Weerslag van de electorale investeringscyclus	0,0	-0,0	0,1	-0,0
Zonder de weerslag van de relatieve prijzen en de investeringscyclus	-0,4	-0,1	-0,4	-0,1
Sociale uitkeringen	0,2	0,2	0,1	0,8
Overige uitgaven	-0,6	-0,2	-0,4	-0,9

De structurele daling van de primaire uitgaven in het begin van de periode is voor een groot deel – en wellicht nog meer dan die van de ontvangsten – toe te schrijven aan nominale effecten gerelateerd aan de spectaculaire daling van de energieprijzen: de binnenlandse prijzen en de indexeringsfactoren die de evolutie van de meeste begrotingsposten (zonder de rentelasten) beïnvloeden, zijn systematisch lager dan de groei van de bbp-deflator sinds 2014. In termen van zichtbare structurele evolutie, versterken ze de restrictieve koers die de laatste jaren werd gevoerd door de verschillende beleidsniveaus. De daling van de primaire uitgaven is bijzonder sterk in 2017 ten gevolge van de terugval van de uitgaven van de federale overheid in het kader van de migratiecrisis en de versterking van de veiligheid en rekening houdend met de geraamde evolutie van de uitgaven van de verschillende beleidsniveaus.

Na 2017, gegeven het dichten van de output gap, stijgen de structurele uitgaven opnieuw, in tegenstelling tot de nominale uitgaven. Tijdens de periode 2018-2021 verklaart die structurele toename van de primaire uitgaven een groot deel van de daling van het structureel vorderingensaldo. Zoals blijkt uit de opsplitsing van de structurele evolutie van de uitgaven in tabel 14 zouden de primaire uitgaven echter bijna stabiel zijn wanneer het effect van de relatieve prijzen, thans ongunstig in de projectiehypothese, in mindering wordt gebracht. Zonder de prijseffecten zou de structurele stijging van de sociale uitkeringen, ondersteund door evolutie van de pensioen- en gezondheidszorguitgaven, de daling van de niet-sociale primaire uitgaven bijna compenseren.

TABEL 15 - Eenmalige maatregelen en verschuivingen
Impact op het begrotingsaldo, in miljoen euro

Sector	Titel	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021
S1311	Wijzigingen in de barema's van de bedrijfsvoorheffing	14							
S13	Fiscale regularisatie	973	242						
S1311	Maatregel 'liquidatiereserve'	665	298	174					
S1311	Vervroegde heffing pensioensparen		198	355	355	355	355	157	
S1311	Boete opgelegd door de Belgische Mededingingsautoriteit		174						
S1311	Voorfinanciering van het gemeenschappelijk afwikkelingsmechanisme		235	-235					
S1311	Bijdrage van de energiesector			100					
S13	Kohiering personenbelasting (verschil tot volledig jaar)	173	282						
S1311	Uitgaven na gerechtelijke beslissingen (vennootschapsbelasting)	-569		-94					
S1311	Uitgaven na gerechtelijke beslissingen (roerende voorheffing)	-100	-150						
S1311	Uitgaven na gerechtelijke beslissingen (bankentaks)		-60						
S1311	Uitgaven na gerechtelijke beslissingen (taks op de omzetting van effecten aan toonder)		-12						
S1311	Inwerkingtreding van het nieuwe BEM en herberekening van de bijdragen	158		-405					
S1311	Verkoop van licenties voor mobiel telefonie		200			34			
S1312	Wijziging inkohieringstempo Waalse verkeersbelasting (verschil tot volledig jaar)	-73							
S1313	Totaal	1240	1407	-104	355	389	355	157	0

4.1.3. Overheidsschuld

Voor het eerst sinds 2007 is de schuldgraad van de overheid gedaald in 2015. Die daling is enkel toe te schrijven aan exogene factoren en, in het bijzonder, aan de terugbetaling door KBC van het restant van de tijdens de financiële crisis toegekende steun. De endogene dynamiek was immers ongunstig in 2015 en het licht primair overschot volstond niet om het negatief effect van het rente-groeiverschil te compenseren.

In 2016 leiden de kredietverleningen en -participaties en andere financiële verrichtingen van de verschillende beleidsniveaus en de achteruitgang van het primair saldo tot een stijging van de ratio van de overheidsschuld, en dit ondanks de daling van de rentelasten en de toename van de nominale bbp-groei. Vanaf 2017 zou de schuldgraad van de overheid evenwel afnemen door sterkere gunstige effecten gekoppeld aan de lage rentevoeten en aan het herstel van de nominale bbp-groei.

Over de gehele periode zou de waargenomen verandering in de schuldgraad bij ongewijzigd beleid niet volstaan om te voldoen aan het schuld criterium van het Groei- en Stabiliteitspact. Dat laatste vereist immers een jaarlijkse verlaging van de schuldgraad van ongeveer 2 % van het bbp.

TABEL 16 - Schuld van de gezamenlijke overheid
in procent van het bbp, tenzij anders vermeld

	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021
Geconsolideerde brutoschuld	106,5	106,1	107,1	106,5	106,1	105,8	105,4	104,8
Impliciete rente (in %)	3,0	2,8	2,6	2,3	2,2	2,1	2,1	2,2
Nominale bbp-groei (in %)	2,0	2,2	2,6	3,1	3,0	3,0	3,0	3,0
Verandering in de schuldgraad	1,3	-0,5	1,1	-0,6	-0,4	-0,3	-0,4	-0,5
Endogene verandering	1,0	0,3	0,2	-1,0	-0,8	-0,7	-0,8	-0,9
Primair saldo	0,0	0,4	-0,2	0,3	-0,0	-0,2	-0,1	0,0
Rente-groedynamiek ^a	1,1	0,6	0,0	-0,7	-0,9	-0,9	-0,9	-0,9
Rentelasten	3,1	2,9	2,7	2,4	2,3	2,2	2,2	2,2
Bijdrage van de bbp-groei	-2,1	-2,3	-2,7	-3,2	-3,1	-3,1	-3,1	-3,1
Exogene verandering (tekort-schuldaanpassing)	0,3	-0,7	0,9	0,4	0,4	0,4	0,4	0,3

a. Stemt overeen met het primair saldo dat nodig is om de schuld te stabiliseren in procent van het bbp zonder exogene verandering.

4.2. Federale overheid

We merken vooreerst op dat het vorderingensaldo van de federale overheid sterk, maar tijdelijk, verbetert in 2015 en 2018 door niet-recurrente effecten die verband houden met de invoering van de regionale personenbelasting overeenkomstig de staatshervorming. Rekening houdend met de invoering ervan in 2015, dekt de regionale personenbelasting dat jaar maar een gedeeltelijk jaar van geïnkohierde ontvangsten. In 2018 impliceert de overgang naar het definitief stelsel waarin de Bijzondere Financieringswet (BFW) voorziet, in de hypothesen van de projectie, een structurele daling van de regionale autonomiefactor en van bepaalde dotaties, alsook een correctie voor de te veel betaalde bedragen aan de gewesten in 2015-2017.

Het tekort van de federale overheid bedraagt 2,5 % van het bbp in 2016, en bereikt zo een niveau dat identiek is aan dat van 2014. Afgezien van de weerslag van het voornoemde eenmalige effect zou het tekort slechts licht toenemen tussen 2015 en 2016, vooral door de stijging van de primaire uitgaven, terwijl de rentelasten blijven dalen. Vanaf 2017 en abstractie makend van het hierboven beschreven eenmalige effect in 2018 verbetert het vorderingensaldo opnieuw, enkel door de daling van de rentelasten, en stabiliseert het zich vervolgens op -2,1 % van het bbp aan het einde van de periode. Het primair saldo gaat licht achteruit tussen 2016 en 2021 door de toename van de overdrachten aan de sociale zekerheid. De dynamiek van die overdrachten leidt er toe dat de verslechtering van het saldo van de interne verrichtingen van de sociale zekerheid een impact heeft op de rekening van de federale overheid.

TABEL 17 - Rekening van de federale overheid
in procent van het bbp

	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	Variatie		
									2015	2016	2017-2021
Ontvangsten	28,1	26,3	25,1	25,1	25,0	24,8	24,9	25,0	-1,8	-1,2	-0,2
Fiscale en parafiscale ontvangsten	26,0	24,5	23,4	23,4	23,3	23,1	23,2	23,3	-1,4	-1,2	-0,1
Niet fiscale ontvangsten	1,4	1,1	1,1	1,1	1,1	1,1	1,0	1,0	-0,3	-0,0	-0,1
Overdrachten van de overheid	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,0	0,0	-0,0
Toegerekende sociale premies	0,6	0,6	0,6	0,6	0,6	0,6	0,6	0,6	-0,1	-0,0	-0,0
Uitgaven	30,6	27,5	27,6	27,2	26,5	27,0	27,1	27,1	-3,1	0,1	-0,5
Primaire finale uitgaven (zonder toegerekende sociale premies)	8,6	7,9	8,0	7,5	7,4	7,3	7,2	7,1	-0,7	0,1	-0,9
Overdrachten aan de overheid	18,5	16,4	16,6	16,9	16,6	17,1	17,4	17,5	-2,1	0,2	0,8
Rentelasten	2,9	2,6	2,4	2,2	2,0	2,0	1,9	2,0	-0,3	-0,2	-0,4
Toegerekende sociale premies	0,6	0,6	0,6	0,6	0,6	0,6	0,6	0,6	-0,1	-0,0	-0,0
Primair saldo	0,3	1,4	-0,1	0,1	0,5	-0,2	-0,3	-0,2	1,0	-1,5	-0,1
Vorderingensaldo	-2,5	-1,2	-2,5	-2,1	-1,6	-2,2	-2,2	-2,1	1,3	-1,2	0,3

Forse daling van de rentelasten aan het begin van de periode

Aan het begin van de periode laten de rentelasten in procent van het bbp nog een forse daling optekenen, die structureel bijdraagt tot de verbetering van het vorderingensaldo van de federale overheid. De daling neemt echter geleidelijk af tegen het einde van de projectieperiode.

De impliciete rente op de schuld daalt tussen 2015 en 2016 als gevolg van de daling van de lange- en de kortetermijnrente en blijft vervolgens dalen ondanks de stijging van de marktrente. Rekening houdend met het aflossingstempo van het uitstaande schuldbedrag leidt de stijging van de rentevoeten pas op het einde van de periode tot een stijging van de impliciete rente. De rentelasten worden ook beïnvloed, maar in mindere mate, door de evolutie van de schuldgraad van de federale overheid die vanaf 2017 daalt.

Fiscale en parafiscale ontvangsten

De projectie van de fiscale ontvangsten vanaf 2016 houdt rekening met de besliste maatregelen voor 2016 en op middellange termijn – op voorwaarde dat de uitvoeringsmodaliteiten met voldoende precisie gedefinieerd zijn-, alsook met de vertraagde effecten van eerder genomen maatregelen. De projectie veronderstelt dat de inspanningen op het vlak van fiscale fraudebestrijding worden voortgezet. De voornaamste in aanmerking genomen maatregelen zijn de volgende:

- Belasting op het inkomen van natuurlijke personen¹: niet-indexering van de niet-arbeidsgerelateerde fiscale uitgaven voor de personenbelasting (tot aanslagjaar 2018), stijging van de forfaitaire beroepskosten (aanslagjaren 2016, 2017 en 2019), herzieningen van het barema (aanslagjaren 2017, 2019 en 2020), herzieningen van de belastingvrije som (aanslagjaren 2019 en 2020), bronheffing op de inkomens van de deel-economie (2016), stijging van het tarief van de roerende voorheffing (2016), invoering van een meerwaardebelasting (2016), vertraging van het inkohieringstempo tijdens het aanslagjaar 2015 (nadien constant gehouden).
- Vennootschapsbelasting: onderwerping van de intercommunales aan de vennootschapsbelasting (2015), maatregel inzake de aftrek voor risicokapitaal voor een deel van het prudentieel eigen vermogen van de banken (enkel voor de aanslagjaren 2015 en 2016), bijzondere regeling voor de roerende voorheffing op de gereserveerde winsten (geldig tot 2016), hogere aftrek voor investeringen van kmo's en de hoogtechnologische sector (2016), nieuw stelsel voor de vastgoedvehikels en voor de diamantairs (2016).
- Btw: verruiming van de belastbare grondslag tot het normaal tarief (elektriciteit, esthetische chirurgie en renovatie van woningen van 5 tot 10 jaar oud, 2015) en kansspelen (2016), verlaagd tarief voor de scholenbouw (2016).
- Accijnzen: verhoging van de accijnzen op alcohol (2015), meerjaarlijkse verhogingen van de accijnzen op brandstoffen (met een weerslag tot 2018), tabak (tot 2019) en gesuikerde dranken (tot 2020) en indexering van bepaalde accijnzen tot 2018.
- Vermogensheffingen: vervroegde inning (2015 tot 2019) van de belasting op pensioensparen, 'doorkijkbelasting' (2016) – waarvoor een voorzichtige raming wordt gebruikt – nieuwe fiscale regularisatie (2016).
- Overige federale belastingen: belasting op ongebruikte elektriciteitscentrales (2016, eenmalig), stijging van de monopolierente van de Nationale Loterij (2016), nieuwe 'bankentaks' die de bestaande 'bankentaksen' vervangt.

De totale fiscale en parafiscale ontvangsten in procent van het bbp dalen tot 2019, afgezien van een stagnatie in 2017, en stijgen vervolgens licht in 2020-2021. Dat profiel weerspiegelt voornamelijk dat van de ontvangsten uit de belasting op het inkomen van natuurlijke personen.

De daling van de ontvangsten uit de belasting op het inkomen van natuurlijke personen tot 2019 is enerzijds te wijten aan de rechtstreekse impact op de ontvangsten uit de bedrijfsvoorheffing van het meerjarenplan voor de vermindering van de personenbelasting tegen het aanslagjaar 2020. Dat leidt elk jaar tot 2019, behalve in 2017, tot een bijkomende weerslag op de voorheffing. Anderzijds worden de ontvangsten uit de bedrijfsvoorheffing beïnvloed door de zwakke loongroei in een context van loonblokkering tot 2016 en door een terugloop van de overheidstewerkstelling tot 2019. Tot slot begint de federale overheid in 2015 de opcentiemen op de personenbelasting over te hevelen naar de gewesten. Aangezien het gaat om geïnkohieerde bedragen, hebben die doorstortingen pas vanaf 2016 betrekking op een volledig jaar. Bovendien wordt de roerende voorheffing voor de gezinnen beïnvloed door de daling van de rentevoeten aan het begin van de periode.

Op middellange termijn neemt de belasting op het inkomen van natuurlijke personen toe als gevolg van herneming van de loongroei en de stijging van de belastbare vervangingsinkomens. Bovendien haalt de federale overheid voordeel uit het feit dat de impact van de toename van de belastbare inkomens op de opcentiemen

1. Er werd eveneens rekening gehouden met de verhogingen van de 'fiscale werkbonus' (2015, 2016 en 2019). In het ESR gaat het om uitgaven (en geen negatieve ontvangsten).

op de personenbelasting ten gunste van de lagere overheid en de gewesten zich pas één of twee jaar na de voorheffing laat voelen. Tot slot dalen de kohieren van de opcentiemen van de gewesten vanaf 2018 door de overgang naar het definitief stelsel zoals voorzien in de BFW, en die, in de hypothesen van de projectie, een neerwaartse herziening van de regionale autonomiefactor impliceert.

TABEL 18 - Fiscale en parafiscale ontvangsten van de federale overheid
in procent van het bbp

	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021
Fiscale en parafiscale ontvangsten	26,0	24,5	23,4	23,4	23,3	23,1	23,2	23,3
Belasting op het inkomen van natuurlijke personen (zonder roerende voorheffing)	10,8	9,4	7,9	8,0	7,8	7,7	7,8	7,9
Bedrijfsvoorheffing en voorafbetalingen	11,7	11,5	11,2	11,1	10,9	10,7	10,8	10,8
Kohieren en overige	-1,0	-2,1	-3,3	-3,2	-3,1	-3,0	-2,9	-2,9
Bevrijdende roerende voorheffing	1,1	1,0	0,9	0,8	0,8	0,8	0,8	0,9
Sociale werkgeversbijdragen	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2
Overige sociale bijdragen	0,4	0,4	0,4	0,4	0,4	0,4	0,4	0,4
Vennootschapsbelasting	3,2	3,3	3,5	3,5	3,6	3,6	3,6	3,6
Btw	6,9	6,7	6,9	6,9	6,9	6,9	6,9	6,9
Accijnzen	2,1	2,1	2,2	2,2	2,3	2,2	2,2	2,1
Overige belastingen	1,4	1,4	1,4	1,4	1,4	1,4	1,3	1,3

De ontvangsten uit de vennootschapsbelasting nemen in het begin van de periode toe door de maatregelen op dat vlak en door de gunstige context voor de winstgevendheid van de bedrijven. De jaren 2014 en 2015 (die nog steeds de kohieren van 2016 en 2017 beïnvloeden) worden immers gekenmerkt door een herneming van de uitvoer, een daling van de energieprijzen, een ruilvoetverbetering. Bijkomend spelen ook de indexsprong en de loonblokkering tot 2016 en nieuwe socialebijdrageverminderingen in 2016 een rol. Er moet evenwel opgemerkt worden dat de loonmatigingscontext de ontvangsten uit de belasting op vennootschapsinkomens niet in dezelfde mate verhoogt als dat die de ontvangsten uit de heffingen op arbeidsinkomens (waarvan het belastingpercentage hoger ligt) verlaagt. De ontvangsten uit de vennootschapsbelasting blijven stabiel op middellange termijn door de verschillende determinanten van de bedrijfsopbrengsten, zoals de sterkere loondynamiek, maar ook de tegen 2020 geplande socialebijdrageverminderingen.

De ontvangsten uit de productgebonden belastingen nemen sterk toe in 2016 als gevolg van de maatregelen die beslist werden op het vlak van de verruiming van de belastbare grondslag tot het normale btw-tarief en door de verhoging van de accijnzen. In 2015 hadden de btw-ontvangsten nog te lijden onder de daling van de energieprijzen, maar dat fenomeen is grotendeels getemperd in 2016. In de projectie evolueert hun macro-economische belastbare basis nagenoeg in hetzelfde tempo als het bbp. De ontvangsten uit de accijnzen dalen op het einde van de periode door het uitblijven van bijkomende verhogingen van het accijnstarief op diesel na 2018 (2019 voor tabak) en omdat de jaarlijkse indexeringsmaatregel van de accijnzen verondersteld wordt van kracht te zijn tot 2018. De ontvangsten uit de accijnzen evolueren dus enkel nog in lijn met de aanslagbasis in volume, waarvan de groei weinig dynamisch is. Het dieselverbruik daalt tot 2018 en stagneert vervolgens op het einde van de periode, terwijl het tabaksverbruik over de hele periode daalt.

De 'overige belastingen' zijn algemeen genomen stabiel in het begin van de periode, aangezien de opdroging van bepaalde eenmalige inkomens (zoals de ontvangsten van de regularisaties bis en ter) gecompenseerd wordt door de opbrengst van nieuwe maatregelen zoals een nieuwe fiscale regularisatie en de 'doorkijkbelasting'. Hun lichte daling in 2020 is te wijten aan het einde van de periode van vervroegde heffing voor pensioensparen.

Stabilisering van de niet-fiscale ontvangsten op middellange termijn.

TABEL 19 - Niet-fiscale ontvangsten van de federale overheid
in procent van het bbp

	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	Variatie		
									2015	2016	2017-2021
Totaal	1,4	1,1	1,1	1,1	1,1	1,1	1,0	1,0	-0,3	-0,0	-0,1
Verkoop van goederen en diensten	0,5	0,5	0,5	0,5	0,5	0,5	0,5	0,5	-0,1	0,0	-0,0
Externe overdrachten en subsidies	0,4	0,3	0,2	0,3	0,3	0,3	0,2	0,2	-0,1	-0,1	-0,1
Inkomen uit vermogen	0,5	0,4	0,4	0,4	0,4	0,4	0,4	0,4	-0,1	0,0	-0,0

De niet-fiscale ontvangsten van de federale overheid stegen aanzienlijk na de financiële crisis als gevolg van de ontvangen overdrachten van de financiële instellingen ter compensatie van de verleende garanties en interesten en dividenden voor de leningen en participaties voor het redden van de banken. De verlaging van de verleende garanties en de wederverkoop van een deel van de participaties tussen 2013 en 2015 hebben geleid tot een geleidelijke daling van de niet-fiscale ontvangsten tot een niveau dat dicht aanleunt bij dat van vóór de economische en financiële crisis.

Bovenop die factoren komt in 2015 de daling van het winstaandeel van de NBB dat toekomt aan de overheid, een daling van het Proximus-dividend en de terugval van de verkeersboetes als gevolg van de bevoegdheids-overdracht op dat vlak aan de gewesten. De inning van een boete van 174 miljoen euro die door de Mededingingsautoriteit werd opgelegd, compenseert gedeeltelijk de ongunstige evolutie die in 2015 werd waargenomen.

Vanaf 2016 zouden de niet-fiscale ontvangsten zich gedeeltelijk stabiliseren dankzij de storting van een eerste Belfius-dividend in 2016, dat verondersteld wordt constant te zijn over de projectieperiode.

Trendmatige daling van de finale primaire uitgaven.

TABEL 20 - Primaire finale uitgaven van de federale overheid (zonder toegerekende sociale premies)
in procent van het bbp

	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	Variatie		
									2015	2016	2017-2021
Totaal	8,6	7,9	8,0	7,5	7,4	7,3	7,2	7,1	-0,7	0,1	-0,9
Werkingskosten en investeringen	2,9	2,6	2,6	2,5	2,4	2,4	2,4	2,3	-0,2	0,0	-0,3
Bezoldigingen	1,7	1,7	1,7	1,6	1,5	1,5	1,4	1,4	-0,1	0,0	-0,2
Aankopen van goederen en diensten, belastingen	0,9	0,8	0,8	0,7	0,7	0,7	0,7	0,7	-0,1	-0,0	-0,1
Investeringen	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2	0,3	0,3	0,2	-0,1	0,1	-0,0
Niet-sociale overdrachten	3,4	3,1	3,1	2,8	2,7	2,7	2,6	2,5	-0,2	-0,0	-0,6
Loonsubsidies	0,8	0,8	0,7	0,6	0,6	0,6	0,6	0,6	0,0	-0,1	-0,0
Overige overdrachten aan bedrijven	1,0	0,9	0,8	0,8	0,7	0,7	0,6	0,6	-0,1	-0,1	-0,2
Niet-sociale overdrachten aan gezinnen en izw's	0,3	0,2	0,2	0,2	0,2	0,1	0,1	0,1	-0,1	0,0	-0,1
Overdrachten aan het buitenland	1,3	1,3	1,4	1,2	1,2	1,2	1,2	1,2	-0,0	0,1	-0,3
Sociale uitkeringen	2,4	2,2	2,3	2,2	2,2	2,2	2,2	2,2	-0,2	0,1	-0,0
Pensioenen	1,7	1,7	1,6	1,6	1,6	1,6	1,6	1,6	-0,0	-0,0	-0,0
Kinderbijslag	0,1	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	-0,1	0,0	0,0
Overige	0,7	0,5	0,6	0,6	0,6	0,6	0,6	0,6	-0,1	0,1	-0,0

Naast de impact van het macro-economisch kader steunt de projectie van de primaire uitgaven van de federale overheid (zonder bezoldigingen) voornamelijk op hypothesen uit de initiële begrotingen van 2016¹ en op de meerjarenprojecties per basisallocatie bij die begrotingen. Ze houden ook rekening, voor zover ze voldoende uitgewerkt zijn, met de aanpassingen die aangekondigd werden tijdens het conclaaf van april 2016² en hun impact op middellange termijn.

De totale finale primaire uitgaven dalen met 0,7 % van het bbp in 2015 en stijgen vervolgens licht (+0,1 % van het bbp) in 2016. Ze zetten daarna hun neerwaartse trend voort, wat leidt tot een daling met 0,9 % van het bbp in vijf jaar. De evolutie van de primaire uitgaven wordt beïnvloed door verschillende factoren: conjuncturele of tijdelijke elementen, institutionele mechanismen of budgettaire consolidatiemaatregelen die door de regering werden genomen.

Op macro-economisch niveau dragen de economische groeivoorzichten over de periode 2016-2021 – die gunstiger zijn ten opzichte van de voorgaande jaren – bij tot de daling van de ratio van de primaire uitgaven op middellange termijn. Zoals vermeld in deel 4.1.2 stuwt de evolutie van de relatieve prijzen, die een neerwaartse invloed had op de ratio van de primaire uitgaven tussen 2014 en 2016, die ratio daarentegen in de hoogte aan het einde van de periode. Dit komt door de indexeringsfactor van de verschillende uitgavencategorieën die sneller stijgt dan de bbp-deflator.

Impact van de tijdelijke factoren.

Verschiede tijdelijke factoren leiden op korte termijn tot aanzienlijk hogere primaire uitgaven van de federale overheid, in het bijzonder in 2016.

Eerst en vooral hebben de asiel- en migratiecrisis en de strijd tegen het terrorisme de federale regering ertoe aangezet bijkomende middelen te voorzien in 2016 in de vorm van provisionele kredieten ten belope van 650 miljoen euro voor asiel en 495 miljoen euro voor veiligheid (of in totaal 0,3 % van het bbp). Er worden hypothesen gemaakt over de verdeling en de evolutie van die uitgaven. Rekening houdend met de informatie uit de begrotingscontrole en met het in onze projectie weerhouden scenario aangaande de instroom van asielaanvragers zou ongeveer twee derde van die uitgaven niet recurrent zijn. Er wordt verondersteld dat 168 miljoen euro van de provisionele kredieten voor asiel zal gaan naar de federale dotaties die het leefloon en de medische hulp financieren. De rest wordt verdeeld over lonen, overdrachten aan de lagere overheid, aan izw's, aan het buitenland, investeringen en aankoop van goederen en diensten. De provisionele kredieten voor veiligheid worden verdeeld over investeringsuitgaven, aankoop van goederen en diensten en lonen.

Vervolgens worden twee eenmalige overdrachten aan de EU-instellingen opgetekend in 2016: enerzijds, een uitzonderlijke bijdrage tot de financiering van de EU (0,1 % van het bbp) als gevolg van de inwerkingtreding met terugwerkende kracht van het Besluit eigen middelen³ en, anderzijds, de overdracht in 2016 van de in 2015 geregistreerde belasting in de ontvangsten van de federale overheid voor de voorfinanciering van het gemeenschappelijk afwikkelingsmechanisme. Vanaf 2017 bereiken de overdrachten aan het buitenland opnieuw een niveau dat vergelijkbaar is met dat van 2015.

Tot slot worden de uitgaven eenmalig verhoogd in 2015 en 2016 door de terugbetalingen van belastingen als gevolg van gerechtelijke beslissingen (met betrekking tot de roerende voorheffing en de bankentaks in 2015 en een terugbetaling van de vennootschapsbelasting in 2016).

1. Begrotingsdocumenten ingediend in de Kamer en begrotingen van de instellingen van openbaar nut.

2. De aangepaste begroting van 2016 was nog niet beschikbaar toen deze Vooruitzichten werden afgesloten.

3. Besluit van de Raad van 26 mei 2014 betreffende het stelsel van eigen middelen, dat op 1 januari 2014 met terugwerkende kracht in werking is getreden.

Verdere daling van de werkingskosten als gevolg van de besparingsmaatregelen...

De bezoldigingen, die in 2015 dalen ten gevolge van de besparingsmaatregelen en de overdracht van personeel in het kader van de zesde staathervorming, stabiliseren in procent van het bbp in 2016 door bijkomende overuren en nieuwe aanwervingen ter versterking van de veiligheid en om de migratiecrisis aan te kunnen pakken. Op middellange termijn leiden besparingsmaatregelen tot een daling van de bezoldigingen (gegeven een afname van 9 500 banen tussen 2016 en 2019 bij de administraties en Landsverdediging in deze projectie).

De daling van de aankoop van goederen en diensten die in 2015 werd waargenomen, zet zich voort op middellange termijn maar wel aan een meer bescheiden tempo, rekening houdend met het door de regering aangekondigde meerjarenbesparingsplan. In 2016 zouden de bijkomende uitgaven voor asiel en immigratie gecompenseerd worden door de blokkering van de kredieten, die door de regering werd beslist na de begrotingscontrole.

De investeringen van de federale overheid, die in 2015 terugvielen door de besparingsmaatregelen en de verkoop van gsm-vergunningen¹, bereiken in 2016 een niveau dat dicht aanleunt bij het niveau dat sinds 2013 wordt waargenomen. In de projectie wordt immers verondersteld dat de besparingsmaatregelen gedeeltelijk gecompenseerd worden door bijkomende investeringen ter versterking van de veiligheid. Vanaf 2017 wordt de evolutie van de investeringen grotendeels bepaald door het investeringstempo van Landsverdediging dat werd opgenomen in de vooruitzichten 2016-2019 bij de initiële begroting 2016 van Landsverdediging. Er wordt een gevoelige stijging van de investeringen verwacht in 2019. Bij gebrek aan gedetailleerde informatie over het strategisch plan van het Ministerie van Defensie, gaat de projectie ervan uit dat de investeringen in de periode 2019-2021 geleidelijk het niveau van het begin van de projectieperiode bereiken.

... en van niet-sociale overdrachten.

De totale niet-sociale overdrachten die uitgekeerd worden door de federale overheid dalen ononderbroken in de projectieperiode, behalve in 2016 wanneer tijdelijke factoren de daling van de loonsubsidies compenseren. Zoals hierboven werd beschreven, zijn die tijdelijke factoren voornamelijk te vinden in de asiel- en immigratiecrisis – die de overdrachten aan de izw's en het buitenland zou beïnvloeden – en in de eenmalige verrichtingen met de EU-instellingen die de overdrachten aan het buitenland doen toenemen.

De subsidies aan de ondernemingen dalen in 2016 door, enerzijds, de afschaffing van de algemene loonsubsidie in de marktsector waarvan nog een bijkomende impact wordt waargenomen in 2017 en, anderzijds, door de weerslag van de belangrijke terugbetalingen aan de ondernemingen in 2015 als gevolg van gerechtelijke beslissingen (zie boven). Vervolgens blijven de subsidies aan de ondernemingen, waaronder die bestemd voor de NMBS, dalen in overeenstemming met de besparingen die de federale regering heeft aangekondigd voor de huidige regeerperiode.

Stabiliteit van de sociale uitkeringen na 2016.

De pensioenuitgaven van de federale overheid² zijn stabiel in procent van het bbp over de projectieperiode. De groei van het aantal gepensioneerden vertraagt door structurele maatregelen die in 2011 en 2015³ werden beslist (verhoging van de leeftijd voor vervroegd pensioen naar 63 jaar in 2018 en van de loopbaanvoorwaarde naar 42 jaar vanaf 2019, afschaffing van de pensioenbonus en de geleidelijke afschaffing van de diplomabonificatie toegekend voor de loopbaanvoorwaarde in het kader van het vervroegd pensioen). De projectie houdt geen rekening met de pensioenhervorming die werd aangekondigd in april 2016 (aangaande de diplo-

1. Verrekend in ESR als negatieve investeringsuitgaven (netto-aankoop van immateriële vaste activa).

2. In overeenstemming met de presentatie in de ESR-rekeningen, worden de pensioenen van de statutaire personeelsleden van de gemeenschappen en gewesten en van het gesubsidieerd onderwijs van de lagere overheid die ten laste zijn van de federale overheid, opgenomen als overdrachten binnen de overheid en niet als primaire finale overdrachten van de federale overheid.

3. Wet van 28 december 2011, van 28 april 2015 en van 10 augustus 2015.

mabonificatie, het in rekening brengen van loopbaan jaren als contractueel personeelslid, preferentiële tantièmes) en waarvan de modaliteiten niet voldoende gespecificeerd zijn. Hoe dan ook, zou de impact hiervan over een projectieperiode van 5 jaar beperkt zijn.

Naar aanleiding van de bevoegdheidsoverdrachten naar de gefedereerde entiteiten, verdwijnt de gezinsbijslag vanaf 2015 uit de sociale overdrachten van de federale overheid.

De daling van de overige sociale uitkeringen in 2015 (-0,1 % van het bbp) wordt verklaard door de overheveling van de tegemoetkoming 'hulp aan bejaarden' aan de gewesten en gemeenschappen. Die overige sociale uitgaven houden rekening met de welvaartsaanpassingen van de sociale bijstand en de verhoging van de 'fiscale werkbonus' in 2015, 2016 en 2019 maar, uitgedrukt in procent van het bbp, blijven ze globaal genomen stabiel vanaf 2016.

Overdrachten binnen de overheid.

TABEL 21 - Overdrachten van de federale overheid naar de overige overheden
in procent van het bbp

	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	Variatie		
									2015	2016	2017-2021
Totaal	18,5	16,4	16,6	16,9	16,6	17,1	17,4	17,5	-2,1	0,2	0,8
Aan de sociale zekerheid	7,5	4,3	4,3	4,6	4,8	4,9	5,1	5,2	-3,3	0,1	0,8
Aan de gemeenschappen en gewesten	10,1	11,3	11,3	11,4	10,8	11,3	11,3	11,4	1,2	0,1	0,0
Aan de lagere overheid	0,9	0,9	1,0	1,0	1,0	1,0	0,9	0,9	-0,0	0,1	-0,0

De overdrachten aan de overige deelsectoren van de gezamenlijke overheid kennen in 2015 een gevoelige daling door de regionalisering van de personenbelasting en de bijdrage van de gemeenschappen en gewesten aan de sanering van de overheidsfinanciën (1,25 miljard euro) ten gevolge van de zesde staatshervorming. De financiering van de overgedragen bevoegdheden, hoofdzakelijk via nieuwe dotaties, beperkt die daling en leidt tot een herverdeling van de middelen. De bevoegdheden van de sociale zekerheid (gezinsbijslag en bepaalde bevoegdheden op het vlak van gezondheidszorg en werkgelegenheidsbeleid) die werden overgeheveld naar de gemeenschappen en gewesten worden uitsluitend gefinancierd door de dotaties van de federale overheid, waardoor de financiering van de sociale zekerheid door de federale overheid daalt en de aan de gefedereerde entiteiten overgedragen middelen toenemen.

Vanaf 2016 stijgen de dotaties aan de gefedereerde entiteiten door de nieuwe dotatie voor de overgedragen bevoegdheid inzake ziekenhuisinfrastructuur. Vervolgens stijgen ze zeer licht (+0,05 % van het bbp tussen 2016 en 2021), rekening houdend met de dynamiek van de demografische parameters. Na een daling in 2016 als gevolg van de verdubbeling van de bijdrage aan de sanering van de overheidsfinanciën, evolueren de overdrachten van de fiscale ontvangsten globaal genomen in hetzelfde tempo als het bbp, afgezien van een grotendeels eenmalige daling in 2018 als gevolg van de vastlegging van de definitieve parameters van de BFW (zie deel 'gemeenschappen en gewesten').

De overdrachten van de federale overheid aan de sociale zekerheid stijgen met 0,8 % van het bbp tussen 2016 en 2021. Het behoud van het evenwicht in de rekeningen van de sociale zekerheid door de federale overheid dat in de projectie wordt verondersteld, gaat impliciet gepaard met een compensatie daarvan door over de periode 2015-2020 geplande socialebijdrageverminderingen en leidt, zoals reeds vermeld in het begin van dit deel, er toe dat de verslechtering van het saldo van de interne verrichtingen van de sociale zekerheid een weerslag heeft op de federale primaire uitgaven.

De eenmalige stijging van de overdrachten van de federale overheid aan de lagere overheid in 2016 heeft te maken met de migratiecrisis. Daardoor worden er grotere bedragen uitgekeerd aan de OCMW's voor de fi-

nanciering van het leefloon en de bijkomende overdrachten die in de projectie verondersteld worden ter compensatie van de specifieke opdrachten die aan de gemeenten worden toevertrouwd op het vlak van vluchtelingenopvang. Na 2016 nemen de overdrachten af naarmate de impact van de migratiecrisis afzwakt.

4.3. Sociale Zekerheid

Na een overschot in 2015...

In 2015 heeft de zesde staatshervorming geleid tot belangrijke bevoegdheidsoverdrachten van de sociale zekerheid naar de gemeenschappen en de gewesten. In de sector van de gezondheidszorg werden de meeste bevoegdheden inzake langdurige zorg overgeheveld, net als de kinderbijslag, de loonsubsidies voor de activering van de werkloosheidsuitkeringen, de dienstencheques, de jongerenbonus non-profit, bepaalde bijdrageverminderingen¹ en bepaalde uitkeringen voor loopbaanonderbreking. Die belangrijke overdrachten hebben het mogelijk gemaakt om voor het jaar 2015 het bedrag van de alternatieve financiering te verminderen met 4,25 miljard euro.² Daardoor werd de evenwichtsdotatie die de vorige jaren van kracht was overbodig. Ten slotte laat de sociale zekerheid een overschot van 508 miljoen euro (0,1 % van het bbp) optekenen voor het jaar 2015.

TABEL 22 - Rekening van de sociale zekerheid
in procent van het bbp

	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	Variatie 2016- 2021
Ontvangsten	22,2	19,0	18,6	18,6	18,8	18,9	19,1	19,2	0,6
Eigen fiscale en parafiscale ontvangsten	14,4	14,5	13,9	13,8	13,8	13,8	13,7	13,7	-0,2
Bijdragen	13,7	13,7	13,2	13,1	13,1	13,1	13,0	13,1	-0,2
Eigen fiscale ontvangsten	0,7	0,7	0,7	0,7	0,7	0,7	0,7	0,7	0,0
Niet-fiscale ontvangsten	0,3	0,3	0,3	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2	-0,0
Overdrachten binnen de overheid	7,6	4,3	4,4	4,6	4,8	4,9	5,1	5,2	0,8
Toegerekende sociale premies	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
Uitgaven	22,3	18,9	18,7	18,6	18,8	18,9	19,1	19,2	0,5
Primaire uitgaven	22,2	18,9	18,7	18,6	18,8	18,9	19,1	19,2	0,5
Werkingskosten en investeringen	0,7	0,7	0,7	0,7	0,6	0,6	0,6	0,6	-0,0
Niet-sociale overdrachten	1,7	0,8	0,6	0,6	0,6	0,6	0,6	0,6	-0,0
waaronder loonsubsidies	1,3	0,4	0,5	0,5	0,5	0,5	0,5	0,5	0,0
Sociale uitkeringen	19,7	17,4	17,4	17,4	17,5	17,7	17,8	18,0	0,6
Overdrachten binnen de overheid	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	-0,0
Rentelasten	0,0	0,0	-0,0	-0,0	-0,0	-0,0	-0,0	-0,0	0,0
Primair saldo	0,0	0,2	-0,1	-0,0	-0,0	-0,0	-0,0	-0,0	0,1
Vorderingensaldo	0,0	0,1	-0,1	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,1

... vertoont de sociale zekerheid een tekort in 2016.

In 2016 zou de rekening van de sociale zekerheid, zonder evenwichtsdotatie, een tekort van 462 miljoen euro vertonen als gevolg van een verschillende ontvangsten- en uitgavendynamiek.

Het aandeel van de ontvangsten in het bbp daalt van 19,0 % tot 18,6 % van het bbp³. Uitgedrukt in miljoen euro, blijven de ontvangsten van de sociale zekerheid globaal genomen stabiel doordat de aanzienlijke daling van de bijdragen ten gevolge van de inwerkingtreding van de tax shift⁴ (-775 miljoen euro) wordt gecompenseerd door een stijging van de alternatieve financiering (+616 miljoen euro) en de overige dotaties aan de sociale zekerheid (+171 miljoen euro). De toename van de alternatieve financiering resulteert uit het gecombi-

1. Ter herinnering: sinds de inwerkingtreding van het ESR2010 worden de gerichte bijdrageverminderingen in de nationale rekeningen geboekt als loonsubsidies (overige niet-productgebonden subsidies).
2. Zie de programmawet van 10/08/2015, art. 23.
3. Die daling is hoofdzakelijk te wijten aan een belangrijk groeiverschil tussen het bbp (2,6 % nominaal) en de ontvangsten van de sociale zekerheid (0,1 % nominaal).
4. Zie hoofdstuk 'De arbeidsmarkt'

neerd effect van een toename van de ontvangsten uit de roerende voorheffing om de tax shift te financieren (+1 069 miljoen euro) en een daling van de btw-ontvangsten (-666 miljoen euro) als gevolg van de aanpassing die de federale overheid heeft doorgevoerd, bij de opmaak van de initiële begroting, om de rekening van de sociale zekerheid in evenwicht te brengen na de staatshervorming¹.

Uitgedrukt in procent van het bbp, dalen de uitgaven ook tussen 2015 en 2016 van 18,9 % tot 18,7 % van het bbp, zij het in mindere mate dan de ontvangsten. In lopende euro, stijgen de uitgaven daarentegen met 1014 miljoen door een toename van de uitkeringen (+1 965 miljoen euro) en van de subsidies (+175 miljoen euro) die deels gecompenseerd worden door een daling van de overdrachten aan de ondernemingen (-958 miljoen euro) en van de rentelasten (-205 miljoen euro). De groei van de sociale uitkeringen (2,8 % nominale groei) is toe te schrijven aan de indexering tijdens het jaar 2016 (1,2 %), maar ook aan de reële uitgavengroei (1,6 %, zie tabel 25). Dit is te wijten aan de evolutie van de pensioenuitgaven (3,2 % reële groei), de ziekte-en invaliditeitsuitkeringen (5,3 % reële groei) en de geneeskundige zorg (2,4 %) en dit ondanks een daling van de werkloosheidsuitgaven (-5,1 %) en de inwerkingtreding van verschillende besparingsmaatregelen, onder meer in de invaliditeitssector. Daarnaast is de forse daling van de kapitaaloverdrachten aan ondernemingen en van de rentelasten, in ESR-termen, het gevolg van de overheveling van de uitgaven voor ziekenhuisinfrastructuur naar de gemeenschappen en de gewesten in de loop van het jaar (die echter geen impact heeft op de uitkeringen in natura in het ESR)².

---

1. "In afwachting van een hervorming van de alternatieve financiering, wordt het bedrag van de alternatieve financiering uit btw globaal verminderd (...), opdat het globaal resultaat van de sociale zekerheid in ESR-termen nul zou zijn". - Algemene Toelichting bij de Begroting 2016. Het bedrag van de alternatieve financiering werd herzien bij de begrotingscontrole van maart 2016 (+178 miljoen euro) nadat werd vastgesteld dat de sociale zekerheid een tekort vertoonde.

2. Zie kader 6.

Op het niveau van de gezondheidszorg vinden er nog belangrijke overdrachten plaats in 2016 ...

KADER 6 - Verschil in behandeling van uitkeringen voor geneeskundige verzorging tussen de begrotingen en de nationale rekeningen

Er bestaan een aantal verschillen in de opname van de uitkeringen voor geneeskundige verzorging in de RIZIV-begroting en de weergave ervan in de nationale rekeningen. Vooreerst omvatten de uitgaven voor geneeskundige verzorging van de nationale rekeningen de uitgaven voor geneeskundige verzorging van de Hulp- en Voorzorgskas voor Zeevarenden (HVKZ), alsook de uitgaven van het Fonds voor de Medische Ongevallen (FMO) die niet in de RIZIV-begroting opgenomen zijn. Ten tweede omvatten de uitgaven voor de geneeskundige verzorging de uitgaven inzake 'internationale verdragen', d.w.z. uitgaven met betrekking tot de verzorging van patiënten die niet afhangen van de Belgische sociale zekerheid, maar die zich in België laten verzorgen. Dat deel van de uitgaven wordt gecompenseerd door een gelijkwaardige ontvangst (de terugbetaling van die zorg door de buitenlandse sociale zekerheidsinstellingen van die patiënten). De begroting omvat de twee bedragen¹ (één in diverse uitgaven voor geneeskundige verzorging en één in diverse ontvangsten) terwijl de nationale rekeningen ze annuleren. De uitgave die beantwoordt aan die internationale verdragen wordt dus opgenomen in de uitkeringen voor geneeskundige verzorging van de RIZIV-begroting, maar niet in de nationale rekeningen.

Bovendien heeft het INR in de loop van 2015 beslist om de klassering van bepaalde RIZIV-uitgaven² te veranderen. De uitgaven voor ziekenhuisinfrastructuur³, die voordien beschouwd werden als sociale uitkeringen in natura, worden nu geklasseerd volgens de ESR2010-methodologie van de nationale rekeningen deels als kapitaaloverdrachten en deels als rentelasten. Die uitgaven worden echter nog altijd beschouwd als prestatie voor geneeskundige verstrekkingen in de RIZIV-begroting (en dus als deel van de begrotingsdoelstelling). Daardoor ontstaat een groot verschil tussen de weergave van de uitkeringen voor geneeskundige verzorging in de rekeningen en in het budget, waardoor de link tussen de uitkeringen voor geneeskundige verzorging zoals opgenomen in de nationale rekeningen en de begrotingsdoelstelling van het RIZIV achterhaald wordt. Wat de sociale zekerheid betreft, heeft die herklassering evenwel slechts in 2015 een impact. De uitgaven voor ziekenhuisinfrastructuur worden immers overgeheveld naar de gefedereerde entiteiten in 2016.

1. Die bedragen stemmen slechts overeen met een deel van de internationale verdragen voor geneeskundige zorg, we spreken hier niet over de andere met oog op vereenvoudiging.
2. Het INR heeft tevens beslist om de uitgaven voor de Vlaamse zorgverzekering te verrekenen als uitkeringen in geld en niet meer als uitkeringen in natura.
3. Of het deel A1+A3 van het budget van financiële middelen van de ziekenhuizen.

De RIZIV-begrotingsdoelstelling voor geneeskundige verzorging 2015 werd vastgesteld op 23 852 miljoen euro en de uitkeringen (in begrotingstermen) bereikten 23 607 miljoen euro, of 245 miljoen euro minder dan de doelstelling. Het bedrag van de uitgaven voor de uitkeringen voor geneeskundige verzorging 2015 in ESR-termen bedraagt in de FPB-projectie 22 699 miljoen euro¹.

De begrotingsdoelstelling 2016 wordt als volgt berekend:

TABEL 23 - Berekening van de initiële begrotingsdoelstelling 2016
in miljoen euro

Begrotingsdoelstelling 2015	23 852
<i>Overgedragen bevoegdheden (ziekenhuisinfrastructuur)</i>	-487
Gecorrigeerde begrotingsdoelstelling 2015	23 365
<i>Wettelijke norm (1,5 %)</i>	351
Subtotaal	23 716
<i>Indexeringsmassa</i>	82
Subtotaal	23 798
<i>Andere verhogingen</i>	14
Begrotingsdoelstelling 2016	23 812

1. Een verschil van (-) 908 miljoen, of (-) 780 miljoen ESR-correctie voor ziekenhuisinfrastructuur, (-) 146 miljoen voor de internationale conventies en (+) 17 miljoen voor de HVKZ en het FMO (zie kader).

De uitgaven voor de uitkeringen voor geneeskundige verzorging 2016 (in begrotingstermen) worden geraamd op 23 644 miljoen euro, of 168 miljoen euro minder dan de initiële begrotingsdoelstelling. Het bedrag van de uitkeringen in ESR-termen bedraagt 23 516 miljoen euro¹. Ten opzichte van 2015 wordt vastgesteld dat de uitkeringen in budgettaire termen dalen (-0,4 % in nominale termen), als gevolg van de overheveling van de uitgaven voor ziekenhuisinfrastructuur naar de gefedereerde entiteiten. In ESR-termen stijgen de uitgaven voor uitkeringen daarentegen (+3,6 % in nominale termen) aangezien de overgedragen uitgaven voor ziekenhuisinfrastructuur daarin niet opgenomen zijn². In procent van het bbp stijgen de uitkeringen voor geneeskundige verzorging met een tiende punt (van 5,5 % naar 5,6 %), maar die stijging wordt deels gecompenseerd door een daling van het deel van het budget van financiële middelen van de ziekenhuizen dat ten laste valt van Volksgezondheid³. Merk op dat bepaalde maatregelen inzake gezondheidszorg die werden uitgetekend tijdens de begrotingscontrole niet werden opgenomen in deze projecties, bij gebrek aan meer informatie over de praktische modaliteiten (en zelfs de inhoud) ervan.

TABEL 24 - Detail van de sociale uitkeringen (ESR2010-definitie)
in procent van het bbp

	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	Variatie 2016- 2021
Totale uitkeringen	19,7	17,4	17,4	17,4	17,5	17,7	17,8	18,0	0,6
Uitkeringen in geld	12,8	11,3	11,3	11,3	11,4	11,5	11,6	11,7	0,3
Pensioenen	7,0	7,1	7,2	7,2	7,4	7,4	7,6	7,7	0,5
Ziekte- en invaliditeitsuitkeringen	1,7	1,8	1,9	2,0	2,0	2,1	2,2	2,2	0,3
Werkloosheid	2,3	2,0	1,9	1,8	1,7	1,7	1,6	1,4	-0,5
Overige uitkeringen in geld	1,8	0,4	0,4	0,3	0,3	0,3	0,3	0,3	-0,0
Uitkeringen in natura	6,9	6,0	6,0	6,1	6,1	6,2	6,2	6,3	0,2
Waarvan geneeskundige verzorging	6,4	5,5	5,6	5,6	5,7	5,7	5,8	5,8	0,2

... terwijl de pensioenen en de invaliditeitsuitkeringen stijgen door de vergrijzing.

De pensioenuitgaven stijgen met 0,1 % van het bbp tussen 2015 en 2016 van 7,1 % tot 7,2 %. De groei van de pensioenuitgaven tussen 2015 en 2016 bedraagt 4,4 % in nominale termen (3,2 % in reële termen), waarvan 1,8 % toe te schrijven is aan de stijging van het aantal gepensioneerden en de rest aan de evolutie van het gemiddelde pensioen. De stijging van het aantal gepensioneerden is meer uitgesproken in de regeling van de lagere overheid (+2,6 %) dan in de werknemersregeling (+1,8 %) of de zelfstandigenregeling (+1,1 %). Wat de uitgaven betreft, is de stijging gelijkaardig in de werknemers- en zelfstandigenregeling⁴, maar iets groter in de pensioenregeling van de Dienst voor Bijzondere Socialezekerheidsstelsels (DIBISS).

In de tak ziekte-invaliditeit stijgen de uitgaven met 0,1 % van het bbp van 1,8 % tot 1,9 % tussen 2015 en 2016, ondanks enkele recente regeringsmaatregelen die in deze vooruitzichten zijn opgenomen (reïntegratie van arbeidsongeschikten, verstrenging van toekennings- en controleprocedures van uitkeringen, verlenging van de referentieperiode voor de berekening van uitkeringen, responsabilisering werkgevers/werknemers). Bepaalde maatregelen die vermeld werden in de begrotingscontrole van april 2016 werden echter niet in aanmerking

1. Een verschil van (-) 129 miljoen euro, waarvan (-) 146 miljoen euro te wijten is aan internationale conventies en (+) 17 aan de HVKZ en het FMO. De ESR-correctie van 2015 met betrekking tot de uitgaven voor ziekenhuisinfrastructuur is overbodig geworden, aangezien de uitgaven in 2016 overgeheveld zijn naar gefedereerde entiteiten.
2. We herinneren eraan dat in ESR de overdracht van de uitgaven voor ziekenhuisinfrastructuur zich niet als een vermindering van de uitkeringen vertaalt in de rekening van de sociale zekerheid, maar als een daling van de kapitaaloverdrachten en de rentelasten (zie kader 6).
3. De opsplitsing van de ziekenhuisfinanciering tussen de federale overheid en het RIZIV impliceert dat de uitgaven verdeeld worden over twee budgetten. Tot 2003 was het deel van de federale overheid ingeschreven in het budget van de FOD Volksgezondheid. Sinds 2004 wordt het geheven op de opbrengst van btw-ontvangsten en gestort aan het RIZIV. Die uitgave (die dus wordt gedekt door een alternatieve financiering) is niet inbegrepen in de uitgaven voor uitkeringen en is dus niet onderworpen aan de begrotingsdoelstelling.
4. Het gemiddelde pensioen van de zelfstandigen stijgt iets meer dan dat van de werknemers als gevolg van het verschil in de stijging tussen het pensioen en het minimumpensioen (dat laatste heeft betrekking op een groot deel van de pensioenen van de zelfstandigenregeling).

genomen omdat de praktische modaliteiten ervan niet gekend waren. De sterke groei van de uitgaven voor invaliditeit (5,7 % reële groei), maar ook van de uitgaven voor arbeidsongeschiktheid (5,4 % reële groei) is voornamelijk toe te schrijven aan de evolutie van het aantal begunstigen (stijging met 5,3 % tussen 2015 en 2016 van het aantal begunstigen van een invaliditeitsuitkering).

Op het vlak van werkloosheid zijn de werkloosheid met bedrijfstoeslag, tijdskrediet, loopbaanonderbreking en de verschillende maatregelen die de regering heeft genomen bij de begrotingscontrole van april 2016 opgenomen in deze vooruitzichten: strengere controles voor de toegang tot tijdskrediet-loopbaanonderbreking, controle van het werknemersstatuut en referentieloon, beperking van de toegang tot het recht op werkloosheidsuitkeringen voor buitenlanders, mogelijkheid om als zelfstandige in bijberoep te beginnen, bewijs van toegankelijkheid om tijdelijke werkloosheidsuitkeringen te ontvangen. Tegelijk worden in 2016, enerzijds, als gevolg van de aanslagen van maart, de aanvragen voor tijdelijke werkloosheid verlengd tot 30 juni. Anderzijds werd de maatregel met betrekking tot het in rekening nemen van de lonen van de laatste 12 maanden bij de berekening van de werkloosheidsuitkering geschrapt. Die twee elementen volstaan om voor meer dan 80 % de impact van de nieuwe besparingsmaatregelen te neutraliseren. Globaal genomen dalen de werkloosheidsuitgaven echter met 0,1 % van het bbp tussen 2015 en 2016 als gevolg van de verschillende maatregelen die eerder zijn genomen.

De maatregelen die de sociale partners en de regering hebben genomen op het vlak van de welvaartsaanpassing van de sociale uitkeringen voor de jaren 2015 en 2016 werden in rekening genomen in de projectie. Vanaf 2017 worden de welvaartsenveloppes berekend volgens de parameters van het Generatiepact¹ (ter herinnering: de kinderbijslag werd uit de berekeningsbasis van de welvaartsenveloppe gehouden).

Vanaf 2017 knoopt de sociale zekerheid opnieuw aan met een uitgesproken groei...

Na de verschuivingen als gevolg van de zesde staatshervorming knoopt de sociale zekerheid vanaf 2017 opnieuw aan bij de dynamiek van de jaren vóór de hervorming met uitgaven die sterker stijgen dan het bbp en eigen ontvangsten die geneigd zijn zich te stabiliseren of zelfs dalen ten opzichte van het bbp. Het evenwicht van de sociale zekerheid vereist bijgevolg een constante toename van de overdrachten van de overheid, in het bijzonder van de federale overheid. De overheid heeft zich voorgenomen om een wetsontwerp over de financiering van de sociale zekerheid te finaliseren dat vanaf 2017 de alternatieve financiering en de evenwichtsdotatie moet vernieuwen en vereenvoudigen en waarbij het financieel evenwicht van de sociale zekerheid gegarandeerd wordt. Bij gebrek aan informatie over de modaliteiten wordt in deze vooruitzichten voor de periode 2017-2021 uitgegaan van voldoende overdrachten van de federale overheid om de rekening van de sociale zekerheid in evenwicht te houden (via het ESR-saldo).

Van 2016 tot 2021 dalen de ontvangsten van de sociale zekerheid zonder de overdrachten van de overige beleidsniveaus licht in procent van het bbp van 14,2 % tot 14,0 % van het bbp (-0,2 %). Die daling wordt verklaard door de zwakke groei van de ontvangsten uit de bijdragen² als gevolg van de verschillende maatregelen die de federale regering heeft genomen om het concurrentievermogen³ te ondersteunen, hoewel de impact van die maatregelen op de werkgelegenheid en de lonen de daling van de ontvangsten uit de bijdragen licht tempert. In een context van een aanhoudende groei van de uitgaven kennen de overdrachten van de federale overheid die nodig zijn om het financieel evenwicht te garanderen een uitgesproken stijging van 4,4 % van het bbp in 2016 tot 5,2 % in 2021 (+0,8 %)⁴.

1. Zie Wet van 23 december 2005 betreffende het generatiepact – art.6.

2. De ontvangsten van de sociale zekerheid zonder de overdrachten van de overheid bestaan voor 93 % uit ontvangsten uit bijdragen.

3. Zie hoofdstuk 'De arbeidsmarkt'

4. Ter herinnering: de overdrachten van de overheid aan de sociale zekerheid bedroegen 7,6 % van het bbp in 2014 (vóór de zesde staatshervorming).

TABEL 25 - Reële groei van de sociale uitkeringen (ESR2010-definitie)
in procent

	2016	2017	2018	2019	2020	2021	Gemiddelde 2016-2021
Totale uitkeringen	1,6	2,0	2,0	2,2	2,2	2,0	2,1
Uitkeringen in geld	1,6	1,7	2,1	2,2	2,2	2,0	2,0
Pensioenen	3,2	2,8	2,8	2,4	3,1	3,2	2,9
Ziekte- en invaliditeitsuitkeringen	5,3	5,1	4,4	5,0	4,8	3,7	4,6
Werkloosheid	-5,1	-3,8	-2,8	-2,2	-4,9	-6,2	-4,0
Overige uitkeringen in geld	-10,2	-9,6	0,7	1,2	1,3	1,4	-1,1
Uitkeringen in natura	1,6	2,7	1,9	2,3	2,3	2,2	2,2
p.m. Indexering sociale uitkeringen	0,0	1,2	0,8	2,0	1,7	1,7	1,5

Op middellange termijn blijven de uitgaven van de sociale zekerheid sneller stijgen dan het bbp, van 18,7 % van het bbp in 2016 tot 19,2 % van het bbp in 2021, of een toename met 0,5 % van het bbp (zie tabel 22). Die toename is voornamelijk toe te schrijven aan de uitkeringen (tabel 24) en meer bepaald aan de uitgaven voor pensioenen (+0,5 % van het bbp tussen 2016 en 2021), voor geneeskundige verzorging (+0,2 % van het bbp tussen 2016 en 2021) en voor invaliditeit (+0,3 % van het bbp tussen 2016 en 2021), terwijl de werkloosheidsuitgaven sterk dalen (-0,5 % van het bbp tussen 2016 en 2021).

door de groei van de pensioenuitgaven ...

Ondanks de maatregelen die de regering de afgelopen jaren heeft genomen, stijgen de pensioenuitgaven met 0,5 % van het bbp over de periode 2016-2021. Die sterke groei is grotendeels het gevolg van de vergrijzing van de bevolking en het feit dat steeds meer babyboomers met pensioen gaan. Over de periode 2016-2021 bedraagt de gemiddelde jaarlijkse nominale groei 4,5 %, waarvan 1,6 % afkomstig is van de indexering van de sociale uitkeringen, 1,6 % van de toename van het aantal gepensioneerden, 0,4 % van de impact van de nog toe te kennen enveloppes (2017-2021) en 0,9 % van de eigen dynamiek van het gemiddelde pensioen.

TABEL 26 - Gemiddelde jaarlijkse groei van de pensioenuitgaven 2017-2021
in procent

	Totaal	Indexering	Aantal gepensioneerden	Welvaartsenveloppe 2017-2021	Dynamiek gemiddeld pensioen
Totaal van de regelingen	4,5	1,6	1,6	0,5	0,8
Werknemersregeling	4,6	1,6	1,7	0,5	0,8
Zelfstandigenregeling	3,7	1,6	0,8	0,9	0,3
DIBISS-regeling	5,1	1,6	2,7	0,0	0,9
Reële groei van het bbp over de periode 2017-2021: 1,5 %					

Hoewel de recente beperkingen op het vlak van vervroegd pensioen niet kunnen voorkomen dat de pensioenuitgaven sneller stijgen dan het bbp, kunnen ze de groei ervan wel afremmen. De verhoging van de vervroegde pensioneringsleeftijd van 62 jaar in 2016 tot 63 jaar vanaf 2018 en de verstrenging van de loopbaanvoorwaarde van 40 jaar in 2016 tot 42 jaar in 2019 leiden immers tot een daling van het aantal gepensioneerden, in vergelijking tot een scenario zonder maatregelen. Wie niet voldoet aan de leeftijds- en loopbaanvoorwaarden, dient zijn pensionering immers uit te stellen tot aan die voorwaarden voldaan is of desnoods tot de wettelijke pensioenleeftijd van 65 jaar bereikt wordt. Na 2019 – het laatste overgangsjaar van die hervorming – komt de groei van het aantal gepensioneerden iets meer op kruissnelheid. In nominale termen constateert men aan het einde van de periode een forse toename van de pensioenuitgaven doordat de indexering meer uitgesproken is dan in de voorgaande jaren.

TABEL 27 - Groei van het aantal gepensioneerden
in procent

	2016	2017	2018	2019	2020	2021	Gemiddelde 2016-2021
Totaal van de regelingen	1,7	1,5	1,5	1,1	1,9	1,9	1,6
Werknemersregeling	1,8	1,5	1,6	1,2	2,0	2,0	1,7
Zelfstandigenregeling	1,1	0,9	0,8	0,3	1,0	1,2	0,9
DIBISS-regeling	2,6	2,2	2,1	2,9	3,0	3,2	2,6

... en die van de ziekte- en invaliditeitsuitkeringen ...

De forse reële groei van de uitgaven inzake ziekte en invaliditeit is grotendeels toe te schrijven aan de uitgaven voor invaliditeit. We beklemtonen dat tal van maatregelen uit de laatste begrotingscontrole niet opgenomen zijn in deze vooruitzichten door de grote onzekerheid omtrent hun toepassingsvoorwaarden.

TABEL 28 - Reële groei van de uitgaven voor ziekte- en invaliditeitsverzekering en aantal invaliden in de werknemersregeling
in procent

	2016	2017	2018	2019	2020	2021	Gemiddelde 2016-2021
Totaal ziekte- en invaliditeitsuitkeringen	5,3	5,0	4,4	5,0	4,7	3,7	4,5
Arbeidsongeschiktheid	5,4	2,7	2,1	2,4	2,3	2,1	2,3
Invaliditeit	5,7	6,0	5,4	6,1	5,7	4,6	5,6
Moederschapsrust	2,0	3,7	3,4	3,3	3,1	0,7	2,9
Aantal invalide vrouwen	5,9	6,8	6,4	5,7	5,2	3,5	5,5
Aantal invalide mannen	4,5	4,9	4,5	4,4	4,2	2,8	4,2
p.m. reële toename van het bbp	1,2	1,5	1,5	1,5	1,6	1,5	1,5

De reden voor de hoge groei van de invaliditeitsuitkeringen ligt hoofdzakelijk in de evolutie van het aantal begunstigden van een invaliditeitsuitkering¹, dat sinds verschillende jaren sterk toeneemt. Die toename wordt verklaard door zowel demografische factoren als evoluties op de arbeidsmarkt. De talrijke babyboomgeneraties hebben de leeftijd bereikt met een hoger risico op invaliditeit, terwijl de beperkingen inzake vervroegde pensionering, nog versterkt door de recent beslissing om de vervroegde pensioenleeftijd op te trekken, leiden tot langere periodes in het invaliditeitsstelsel. De evolutie op de arbeidsmarkt draagt tevens bij tot de toename van het aantal invaliden omdat meer vrouwen actiever zijn op de arbeidsmarkt en tot steeds hogere leeftijden. Ten slotte kennen bepaalde soorten van invaliditeit, vooral die gelinkt aan stress, een sterke toename. De uitkeringsgerechtigde bevolking die mogelijk in de arbeidsongeschiktheid terecht komt, groeit dus aanzienlijk, vooral in de hogere leeftijdscategorieën.

De uitgaven voor werkloosheid, werkloosheid met bedrijfstoelage, tijdskrediet en loopbaanonderbreking dalen met 0,4 % van het bbp tussen 2016 en 2021 (-0,2 % voor de werkloosheidsuitkeringen en -0,2 % voor de werkloosheidsuitkeringen met bedrijfstoelage). Die sterke daling is het gevolg van, enerzijds, het licht economisch herstel en, anderzijds, de impact van de maatregelen die op dat vlak zijn genomen.

1. De projectie van het aantal invaliden in deze vooruitzichten werd gerealiseerd door het FPB aan de hand van een indicatieve projectie van het RIZIV. De projectiemethodologie van het FPB is gebaseerd op de toetredingskansen van de ene socio-economische categorie uit een andere socio-economische categorie. De toetredingskansen tot het stelsel van primaire ongeschiktheid per leeftijdsklasse van 5 jaar worden berekend aan de hand van de beroepsbevolking 5 jaar voor de lagere leeftijdsklasse. Ze worden constant gehouden in de projectie volgens de laatst waargenomen waarden in 2015, met uitzondering van de leeftijdsklassen van 50 tot 64 jaar, die verondersteld worden licht te stijgen aan het begin van de projectieperiode. De toetredingskansen tot het invaliditeitsstelsel vanuit het stelsel van primaire ongeschiktheid worden constant gehouden in de projectie volgens de in 2015 waargenomen waarden, alsook de kansen om in het invaliditeitsstelsel te blijven. Meer details over de methodologie zijn terug te vinden in de volgende publicatie van het FPB: 'The methodology developed by the Federal Planning Bureau to produce long-term scenarios', februari 2012, Working Paper 5-12.

... terwijl de uitgaven voor geneeskundige zorgen minder snel groeien, maar wel de 1,5 % groeinorm overschrijden.

De projectie van de uitgaven voor geneeskundige zorgen (zie tabel 29) voor de jaren 2017-2021 is gebaseerd op econometrische modellen voor acute zorg en langdurige zorg.

TABEL 29 - Toename van de uitgaven voor geneeskundige zorgen
in procent

	2017	2018	2019	2020	2021	Gemiddelde 2017-2021
Uitgaven voor acute zorg, waarvan	3,5	3,8	3,9	3,9	4,0	3,8
in volume	1,9	2,1	2,2	2,2	2,2	2,1
specifieke index	1,6	1,7	1,7	1,6	1,7	1,7
Uitgaven voor langdurige zorg, waarvan	4,1	4,6	4,2	4,2	3,9	4,2
in volume	3,1	2,8	2,5	2,4	2,0	2,6
specifieke index	1,0	1,8	1,7	1,7	1,8	1,6
Uitgaven voor geneeskundige zorgen	3,5	3,9	3,9	3,9	4,0	3,8
Uitg. gen.zorgen gedefleerd met gezondheidsindex	2,1	2,3	2,3	2,2	2,2	2,2
p.m. toename van de gezondheidsindex	1,4	1,5	1,6	1,6	1,7	1,6
p.m. reële toename van het bbp	1,5	1,5	1,5	1,6	1,6	1,5

Over de periode 2017-2021 wordt de gemiddelde jaarlijkse toename van de uitgaven voor acute zorg geraamd op 2,1 % vóór indexering. Deze toename weerspiegelt de bijdrage van de structurele determinanten: het reëel bbp per hoofd (0,4 %), de daling van de werkloosheidsgraad (-0,1 %), het aandeel van de ouderen in het totaal van de bevolking (0,6 %), de medische technologische vooruitgang (0,7 %), en de bevolkingstoename (0,5 %). De verwachte groei blijft laag in historisch perspectief, hoofdzakelijk als gevolg van relatief zwakkere economische vooruitzichten en van structurele besparingen in de geneeskundige zorg.

De reële toename van de uitgaven voor langdurige zorg wordt geraamd op gemiddeld 2,6 % per jaar over de periode 2017-2021. Deze groei is hoofdzakelijk het resultaat van de toename van het aantal zorggebruikers als gevolg van de vergrijzing (1,8 %). In tweede instantie is er de evolutie van de reële zorgkost per zorggebruiker, die wordt weerspiegeld in het effect van het reëel bbp (0,2 %). De aangroei van de bevolking heeft een volume-effect van 0,5 %.

De globale uitgaven voor geneeskundige zorgen, gedeflateerd met de gezondheidsindex die ook wordt gehanteerd bij de vaststelling van de begrotingsdoelstelling, stijgen met 2,1 % in 2017 en gemiddeld met 2,2 % over de periode 2017-2021.

4.4. Gemeenschappen en gewesten

De inwerkingtreding van de regionale personenbelasting leidt tot een eenmalige verslechtering van de financiën van de gefedereerde entiteiten in 2015 ...

De evolutie van de ontvangsten en uitgaven van de gemeenschappen en gewesten wordt in 2015¹ beïnvloed door de zesde staatshervorming, die gepaard gaat met een overdracht van bevoegdheden en met een gewijzigde financiering van de gefedereerde entiteiten.

De nieuwe bevoegdheden worden gefinancierd door een toename van de overdrachten vanuit de federale overheid, door de regionalisering van de opbrengst van de verkeersboetes en de regionalisering van een gedeelte van de personenbelasting. In ESR, gebeurt de boekhoudkundige registratie van de regionale personenbelasting op het moment van de inkohiering. Hierdoor heeft de opbrengst voor 2015 slechts betrekking op een kleine helft van een volledig jaar. Het verschil met de opbrengst van een volledig jaar, goed voor ongeveer 1,2 % van het bbp, vormt dan ook een belangrijke verklaring voor de achteruitgang van financiën van de gemeenschappen en gewesten. We merken verder op dat de overdrachten van de federale overheid worden verminderd met een bijdrage aan de sanering van de overheidsfinanciën van 1,25 miljard.

De overige fiscale ontvangsten blijven ongewijzigd in procent van het bbp: de achteruitgang van de successierechten ten gevolge van een geringere opbrengst uit fiscale regularisatie wordt gecompenseerd door een toename van de registratierechten. In vergelijking tot 2014, integreren de niet-fiscale ontvangsten een dividenduitkering vanwege KBC².

Op het niveau van de uitgaven, heeft de staatshervorming vooral een impact op enerzijds de sociale prestaties via de regionalisering van de kinderbijslag en de bevoegdheden aangaande gezondheidszorg (o.a. ouderenzorg en geestelijke gezondheidszorg), en anderzijds op de niet-sociale overdrachten door de regionalisering van bepaalde facetten van het tewerkstellingsbeleid, zoals de dienstencheques, de activeringsuitkeringen, de jongerenbonus in de non-profit en de doelgerichte bijdrageverminderingen.

Abstractie makend van de impact van de staatshervorming, wordt de evolutie van de uitgaven in 2015 gekenmerkt door een vrij restrictief beleid, met maatregelen die de toename van de lonen (o.a. de niet-indexering, het gedeeltelijk niet vervangen van personeel in de administratie) de overige werkingskosten en sommige overdrachten (o.a. aan de gezinnen door de hervorming van de Waalse energiepremie en de Vlaamse renovatiepremie, en aan de sociale zekerheid door de daling van de overdracht aan het Vlaams Zorgfonds) beperken.

---

1. De inkomsten en uitgaven voor 2015 zijn gebaseerd op de voorlopige realisaties van de verschillende gemeenschappen en gewesten en houden rekening met de voorlopige ramingen van het INR van de toevoegingen en correcties aan deze realisaties voor het opstellen van de ESR-rekeningen.
2. Eind 2015 heeft KBC het laatste deel van de overheidssteun terugbetaald aan het Vlaams Gewest.

TABEL 30 - Rekening van de gemeenschappen en gewesten
in procent van het bbp

	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	Variatie	
									2016	2017- 2021
Ontvangsten	15,7	18,0	19,3	19,3	18,7	19,1	19,1	19,1	1,3	-0,2
Fiscale en parafiscale ontvangsten, waaronder:	2,4	3,5	4,6	4,6	4,5	4,4	4,4	4,4	1,2	-0,2
Belasting op het inkomen van natuurlijke personen	0,0	1,1	2,2	2,1	2,1	2,0	2,0	2,0	1,1	-0,2
Kapitaalbelastingen	0,8	0,7	0,7	0,7	0,7	0,7	0,7	0,7	-0,0	-0,0
Overige belastingen	1,6	1,6	1,7	1,7	1,7	1,7	1,7	1,7	0,0	0,0
Niet-fiscale ontvangsten	1,8	1,9	1,9	2,0	1,9	1,9	1,9	1,9	0,1	-0,1
Overdrachten binnen de overheid	10,1	11,3	11,4	11,4	10,9	11,4	11,4	11,4	0,1	0,0
Toegerekende sociale premies	1,4	1,3	1,4	1,4	1,4	1,4	1,4	1,4	0,0	0,0
Uitgaven	16,1	19,4	19,6	19,4	19,3	19,3	19,2	19,1	0,2	-0,5
Finale primaire uitgaven (zonder toegerekende sociale premies)	11,9	15,2	15,4	15,2	15,2	15,1	15,0	15,0	0,2	-0,4
Werkingskosten en investeringen	7,7	7,8	7,8	7,7	7,7	7,6	7,5	7,4	0,0	-0,4
Bezoldigingen	4,4	4,5	4,4	4,4	4,3	4,3	4,2	4,2	-0,0	-0,2
Aankopen van goederen en diensten, belastingen	2,1	2,0	2,1	2,0	2,0	2,0	2,0	2,0	0,0	-0,1
Investeringen	1,3	1,3	1,4	1,3	1,3	1,3	1,3	1,2	0,0	-0,1
Niet-sociale overdrachten, waaronder:	1,7	2,3	2,5	2,5	2,5	2,5	2,5	2,4	0,2	-0,1
Loonsubsidies	0,1	0,9	0,9	0,9	0,9	0,9	0,9	0,9	0,0	-0,0
Overige overdrachten aan bedrijven	1,2	1,1	1,2	1,2	1,2	1,2	1,1	1,1	0,2	-0,1
Niet-sociale overdrachten aan gezinnen en IZW'S	0,4	0,3	0,4	0,4	0,4	0,4	0,4	0,4	0,0	0,0
Sociale uitkeringen, waaronder:	2,5	5,0	5,0	5,0	5,0	5,0	5,1	5,1	-0,0	0,1
Pensioenen	1,3	1,4	1,4	1,4	1,4	1,4	1,4	1,5	0,0	0,1
Gezondheidszorg	0,9	1,8	1,8	1,8	1,8	1,8	1,8	1,9	-0,0	0,1
Gezinsbijslag	0,1	1,5	1,5	1,5	1,5	1,5	1,5	1,5	-0,0	-0,1
Overdrachten binnen de overheid	2,6	2,6	2,6	2,6	2,6	2,6	2,5	2,5	0,0	-0,0
Rentelasten	0,3	0,3	0,3	0,3	0,2	0,2	0,2	0,3	0,0	-0,0
Toegerekende sociale premies	1,4	1,3	1,4	1,4	1,4	1,4	1,4	1,4	0,0	0,0
Primair saldo	-0,1	-1,1	0,0	0,2	-0,4	0,1	0,1	0,2	1,1	0,2
Vorderingensaldo	-0,4	-1,4	-0,3	-0,1	-0,6	-0,2	-0,1	-0,0	1,1	0,2

... en in 2016 tot een verbetering.

De vooruitzichten van de gemeenschappen en gewesten voor 2016 zijn gebaseerd op de initiële begrotingen van de verschillende gefedereerde entiteiten en integreren de becijferbare maatregelen van de begrotingscontrole van de Vlaamse, Franse en Duitstalige Gemeenschap en het Waals Gewest. Er wordt ook rekening gehouden met uitgaven door de verschillende deelgebieden in het kader van de asielcrisis en de aangekondigde noodmaatregelen¹ ter versterking van de veiligheid en het imago van het Brussels Hoofdstedelijk Gewest.

De verbetering van de financiën van de gefedereerde entiteiten in 2016 is grotendeels toe te schrijven aan de opbrengst van de personenbelasting die nu betrekking heeft op een volledig jaar, gaande van het einde van het aanslagjaar 2015 tot het begin van het aanslagjaar 2016. De opbrengst wordt ook ondersteund door enkele regionale maatregelen aangaande niet terugbetaalbare fiscale uitgaven (woonbonus en beveiliging van woningen).

Niettegenstaande de afschaffing van de forfaitaire gewestbelasting in het Brussels Hoofdstedelijk Gewest, nemen de overige fiscale ontvangsten toe, onder meer door de invoering van de Vlaamse energieheffing (0,1 %

1. Ten belope van ongeveer 60 miljoen.

van het bbp) verscheidene maatregelen zoals de vergroening van de verkeersfiscaliteit in Vlaanderen, en de verschillende hervormingen aangaande de schenkingsrechten.

De invoering van de kilometerheffing op vrachtwagens vanaf 1 april 2016, waarvan de opbrengst op kruissnelheid geraamd wordt op 0,2 % van het bbp, ondersteunt de niet-fiscale ontvangsten, die enigszins lijden onder de niet-uitkering van het dividend door KBC in 2016. We merken op dat de overdrachten vanwege de overheid weinig evolueren in 2016. De bijkomende vermindering van de dotaties van de BFW van 1,25 miljard als bijdrage aan de sanering van de overheidsfinanciën wordt zo goed als gecompenseerd door het positief afrekeningssaldo van de BFW in 2016, de weerslag van het negatief afrekeningssaldo van 2015 en door de nieuwe dotatie voor de bevoegdheidsoverdracht aangaande de ziekenhuisinfrastructuur.

In 2016 nemen de uitgaven van de gemeenschappen en gewesten in geringe mate toe met 0,2 procent van het bbp. Die toename manifesteert zich bij de overdrachten aan bedrijven. Enerzijds gaat het om subsidies voor nieuwe energieprojecten en uitgaven ter financiering van de groenestroomdoelstellingen in het kader van het Vlaams energiebeleid (samen goed voor ongeveer 0,1 % van het bbp), die kunnen worden gerealiseerd via de energieheffing. Anderzijds gaat het om een toename van de kapitaaluitgaven en de rentelasten (ongeveer 0,15 % van het bbp) door de bevoegdheidsoverdracht betreffende ziekenhuisinfrastructuur aan de gefedereerde entiteiten in 2016. Tot slot draagt ook de eenmalige investeringsbijdrage in het kader van de kilometerheffing voor vrachtwagens bij tot de toename van de overdrachten aan bedrijven.

De inwerkingtreding van de kilometerheffing leidt ook tot jaarlijks terugkerende werkingskosten en eenmalige investeringsuitgaven. In procent van het bbp blijven de werkingskosten en investeringen zo goed als ongewijzigd in 2016.

De projectie van de bezoldigingen houdt in 2016 rekening met de bijkomende overuren en nieuwe aanwervingen in het kader van de asielcrisis en van de versterking van de veiligheid op het Brusselse openbaar vervoersnet.

De sociale overdrachten die onder meer de overgedragen bevoegdheden gezondheidszorg en kinderbijslag omvatten, de niet-sociale overdrachten aan gezinnen en izw's (ondanks de vermindering van het fiscaal voordeel van de dienstencheques in het Waals Gewest¹) en de loonsubsidies (waaronder dienstencheques en activeringen) blijven in 2016 quasi onveranderd in procent van het bbp.

Het verloop van de overdrachten binnen de overheid wordt in 2016 enerzijds gekenmerkt door bijkomende uitgaven aan de lagere overheid, in het bijzonder in het kader van de asielcrisis, de bijkomende steun aan Brussel ter versterking van haar imago en ter compensatie van de tijdelijke schrapping van de city tax. Die toename wordt grotendeels afgeroomd door onder meer een lichte daling van de dotatie aan het Zorgfonds, de stopzetting van de compensatie aan de Vlaamse gemeenten voor de vrijstelling van de onroerende voorheffing voor materieel en outillage, waardoor de uitgaven in procent van het bbp constant blijven.

De financiën van de gemeenschappen en gewesten verbeteren op middellange termijn, behalve in 2018, waar ze gekenmerkt worden door een eenmalige verslechtering.

De budgettaire evolutie op middellange termijn is gebaseerd op een hypothese van ongewijzigd beleid. Dit vertaalt zich in het doortrekken van de geobserveerde trends van de laatste jaren voor de meeste uitgaven-categorieën². Die hypothese impliceert een verderzetting van een vrij restrictief uitgavenbeleid en verklaart zo de trendmatige daling in procent van het bbp op middellange termijn van verscheidene uitgaven.

1. Een gelijkaardige maatregel werd ook genomen in het Brussels Hoofdstedelijk Gewest in 2016, maar heeft pas een impact vanaf het aanslagjaar 2017.

2. De projectie houdt in grote mate ook rekening met de Vlaamse meerjarenraming 2016-2021.

De loonuitgaven dalen in procent van het bbp. De werkgelegenheid neemt slechts matig toe: in de administratie door de besliste maatregelen, en in het onderwijs als gevolg van de stabiele omkaderingsgraad. Daarnaast anticipeert de gebruikte methodologie niet op eventuele loonherwaarderingen die voortvloeien uit toekomstige akkoorden.

De aankopen van goederen en diensten kennen een licht dalend verloop, evenals de investeringen. Het verloop van de investeringen in de periode 2017-2021 wordt hoofdzakelijk bepaald door weerhouden hypothesen aangaande de Vlaamse investeringen voor 'Scholen van Morgen' die in de tijd afnemen, en de bouwuitgaven voor de Oosterweelverbinding die vanaf 2017 in rekening worden gebracht en sterk afnemen vanaf 2021.

De niet-sociale overdrachten nemen af in procent van het bbp op middellange termijn. Die trendmatige daling volgt uit de evolutie van de loonsubsidies en de inkomensoverdrachten aan gezinnen¹, terwijl de overdrachten aan bedrijven, die in 2017 voornamelijk stijgen door de op kruissnelheid zijnde subsidies in het kader van het Vlaams energiebeleid, ook beïnvloed worden door de evolutie van de investeringsbijdragen (o.a. van het Vlaams Infrastructuurfonds voor Persoonlijke Aangelegenheden).

De sociale overdrachten² daarentegen zouden toenemen met 0,1 % van het bbp in de periode 2017-2021. Die evolutie wordt grotendeels gedragen door de evolutie van de uitgaven voor gezondheidszorg, die bepaald wordt door de in deze projectie weerhouden groei voor de uitgaven voor acute en langdurige zorg (zie deel 'sociale zekerheid') en de pensioenuitgaven die tegen het einde van de periode lichtjes zouden toenemen als gevolg van de toenemende vergrijzing. De uitgaven voor kinderbijslag daarentegen worden gekenmerkt door een trendmatige daling over de periode 2017-2021.

Op middellange termijn is de terugloop van de ontvangsten toe te schrijven aan de daling in de personenbelasting. Die daling vloeit voort uit de neerwaartse herziening van de regionale autonomiefactor in 2018 en de deelname van de gewesten, via de ongewijzigde regionale opcentiemen op de personenbelasting (bij constant beleid), aan het federale beleid betreffende de verlaging van de belasting op arbeid. Buiten een eenmalige daling in 2018, blijven de overdrachten van de overheid op middellange termijn ongewijzigd in procent van het bbp. De krimp in 2018 is het gevolg van het vastleggen van de definitieve parameters van de BFW: een punctuele daling van de overdrachten van de BFW (die in de projectie ongeveer 0,5 % van het bbp bedraagt) ter correctie van de geraamde overschatting van de regionale autonomiefactor, van de geregionaliseerde fiscale uitgaven en van de bedragen van het nationaal solidariteitsmechanisme, wordt in ESR verrekend op het moment dat het bedrag verschuldigd is (per hypothese in 2018). We merken op dat de in de BFW voorziene overgang naar het definitief regime eveneens een structurele vermindering van bepaalde dotaties in 2018 impliceert. Ten slotte worden de ontvangsten vanaf 2017 ondersteund door een volledig jaar effect van de kilometerheffing en de energieheffing.

---

1. De Waalse woon-cheque wordt geboekt als een kapitaaloverdracht aan de gezinnen.

2. Er is in deze Vooruitzichten nog geen rekening gehouden met de recent goedgekeurde hervorming van de Vlaamse kinderbijslag.

4.5. Lagere overheid

De rekening van de lagere overheid is elk jaar in evenwicht behalve in 2018, het jaar van de volgende gemeentelijke- en provincieraadsverkiezingen, waar het tekort 0,1 % van het bbp bedraagt.

De vooruitzichten van de primaire uitgaven zijn gebaseerd op een hypothese van ongewijzigd beleid. Behalve voor de uitgaven voor bezoldigingen en de sociale uitkeringen, vertaalt die laatste zich in een extrapolatie van de trends van de voorbije jaren die voortvloeien uit de overheidsrekeningen die gepubliceerd werden door het INR. Daarnaast weerspiegelt de projectie van de investeringen de investeringscyclus van de voorbije 12 jaar.

In 2016 stijgen de ontvangsten en de finale primaire uitgaven in procent van het bbp als gevolg van de asiel- en immigratiecrisis. De eenmalige extra middelen die voornamelijk afkomstig zijn van de federale overheid, voor de financiering van het leefloon en de medische bijstand evenals voor de specifieke opdrachten op het vlak van vluchtelingenopvang, vertalen zich in een stijging van de lopende overdrachten van de federale overheid (zie deel 'federale overheid'). Op het niveau van de uitgaven leidt de hypothese van een hoger aantal leefloongerechtigden tot een toename van de sociale uitkeringen in geld (over de periode 2016-2017). De middelen voor de specifieke opdrachten worden verdeeld over de bezoldigingen (overuren en aanwervingen) en de aankoop van goederen en diensten.

Op middellange termijn zijn de schommelingen van het primair saldo en van het vorderingensaldo vooral het gevolg van de investeringen die een electorale cyclus volgen: een aangroei in de aanloop naar de lokale verkiezingen van 2018 (+0,1 % van het bbp) en een terugloop in 2019 na de verkiezingen (-0,1 % van het bbp). Naast dit cyclisch verloop van de investeringsuitgaven wordt de periode 2017-2021 gekenmerkt door een daling van de ontvangsten (-0,2 % van het bbp) en de uitgaven (-0,1 % van het bbp).

De fiscale ontvangsten, die nog stegen in 2015, dalen op middellange termijn in procent van het bbp. De stijging in 2015 is vooral toe te schrijven aan de ontvangsten uit opcentiemen op de personenbelasting, die nog aanzienlijke bedragen aangaande het aanslagjaar 2014 bevatten. Hierdoor stemmen de ontvangsten van 2015, ondanks het dalend inkohieringstempo voor het aanslagjaar 2015 (zie deel 'federale overheid'), nagenoeg overeen met een volledig jaar, wat niet geval was voor de ontvangsten van 2014. In de veronderstelling dat de opcentiemen op de personenbelasting stabiel blijven, is de groei van die ontvangsten op middellange termijn lager dan die van het bbp. Daarbij wordt enerzijds rekening gehouden met de opeenvolgende maatregelen van de federale overheid ter vermindering van de personenbelasting voor de aanslagjaren 2016, 2017, 2019 en 2020 en anderzijds met het feit dat de herneming van de groei van de lonen na 2016 pas een of twee jaar na de verrekening in de bedrijfsvoorheffing een weerslag heeft op de opcentiemen (die geboekt worden op het moment van de inkohiering). De opcentiemen op de onroerende voorheffing kennen ook een trendmatige daling door de zwakke reële stijging van het kadastraal inkomen en in de veronderstelling dat de opcentiemen stabiel blijven. Merk op dat de projectie rekening houdt met de tijdelijke afschaffing in de loop van 2016 van de hotelbelasting (city tax) in Brussel en de wijzigingen aan de opcentiemen van de Brusselse Agglomeratie: stijging van de opcentiemen op de onroerende voorheffing in 2016 en afschaffing van de opcentiemen op de personenbelasting vanaf het aanslagjaar 2017.

De overdrachten vanwege de overheid dalen in procent van het bbp op middellange termijn, onder meer door het eenmalig karakter van het merendeel van de middelen die werden vrijgemaakt voor de migratiecrisis.

De daling van de uitgaven is toe te schrijven aan de bezoldigingen in de veronderstelling dat de werkgelegenheid bij de lagere overheid daalt tot 2018 en dat er niet wordt geanticipeerd op eventuele loonherwaarderingsen die zouden kunnen voortvloeien uit toekomstige sectorale akkoorden.

TABEL 31 - Rekening van de lagere overheid
in procent van het bbp

	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	Variatie	
									2016	2017-2021
Ontvangsten	7,3	7,2	7,3	7,3	7,3	7,2	7,2	7,2	0,1	-0,2
Fiscale en parafiscale ontvangsten	2,1	2,2	2,2	2,2	2,1	2,1	2,1	2,1	0,0	-0,1
Belasting op het inkomen van natuurlijke personen	0,6	0,7	0,8	0,7	0,7	0,7	0,7	0,7	0,0	-0,1
Overige belastingen	1,5	1,5	1,5	1,4	1,4	1,4	1,4	1,4	0,0	-0,1
Niet-fiscale ontvangsten	1,3	1,2	1,3	1,3	1,3	1,3	1,3	1,3	0,0	0,1
Overdrachten binnen de overheid, waaronder:	3,4	3,4	3,5	3,5	3,5	3,5	3,4	3,4	0,1	-0,1
Overdrachten van de federale overheid	0,9	0,9	1,0	1,0	1,0	1,0	0,9	0,9	0,1	-0,0
Overdrachten van de gemeenschappen en gewesten	2,5	2,5	2,5	2,5	2,5	2,5	2,5	2,5	0,0	-0,0
Toegerekende sociale premies	0,4	0,4	0,4	0,4	0,4	0,4	0,4	0,4	-0,0	0,0
Uitgaven	7,4	7,3	7,3	7,3	7,4	7,2	7,2	7,2	0,0	-0,1
Finale primaire uitgaven (zonder toegerekende sociale premies)	6,9	6,8	6,8	6,8	6,9	6,8	6,7	6,7	0,1	-0,1
Werkings- en investeringskosten	5,7	5,6	5,7	5,6	5,7	5,6	5,5	5,5	0,0	-0,1
Bezoldigingen	3,8	3,8	3,8	3,7	3,7	3,6	3,6	3,6	0,0	-0,1
Aankopen van goederen en diensten, belastingen	1,2	1,1	1,2	1,1	1,1	1,1	1,1	1,1	0,0	-0,0
Investeringskosten	0,8	0,7	0,7	0,8	0,9	0,8	0,8	0,8	0,0	0,0
Niet-sociale overdrachten	0,4	0,4	0,4	0,4	0,4	0,4	0,4	0,4	0,0	-0,0
Sociale uitkeringen; waaronder:	0,7	0,7	0,7	0,8	0,8	0,8	0,8	0,8	0,0	0,0
Sociale uitkeringen in geld	0,7	0,6	0,7	0,7	0,7	0,7	0,7	0,7	0,0	0,0
Overdrachten binnen de overheid	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	-0,0	-0,0
Rentelasten	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,0	0,0	-0,0	-0,0
Toegerekende sociale premies	0,4	0,4	0,4	0,4	0,4	0,4	0,4	0,4	-0,0	0,0
Primair saldo	-0,1	0,0	0,1	0,0	-0,0	0,1	0,1	0,0	0,0	-0,1
Vorderingensaldo	-0,2	-0,0	0,0	-0,0	-0,1	0,0	0,0	-0,0	0,1	-0,0

5. Energieverbruik en broeikasgasemissies

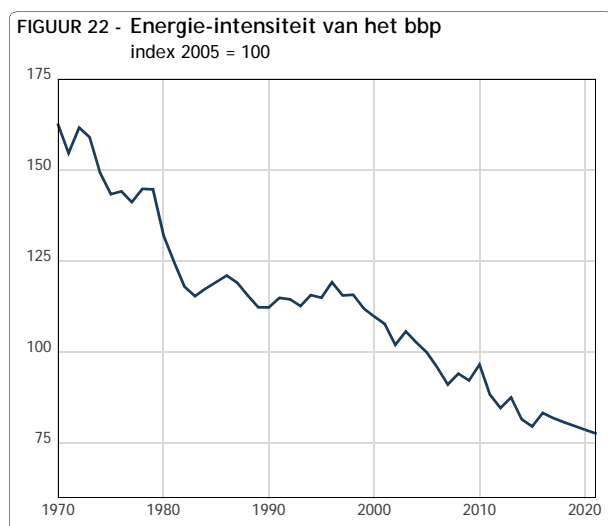
Tegen 2020 moet België voldoen aan een aantal doelstellingen in het kader van het Europees Klimaat- en Energiepakket. Volgens de huidige vooruitzichten, bij ongewijzigd beleid, zou het verloop van de emissies van de niet-ETS-sectoren over de periode 2013-2020 onder het lineair reductiepad voor het behalen van de doelstelling van -15 % in 2020 t.o.v. 2005 blijven, behalve op het einde van de periode. We zouden in 2020 ongeveer 11,8 % hernieuwbare energie van het bruto energie-eindverbruik bereiken tegen een doelstelling van 13 %. Daarnaast zou een percentage van 10,6 % hernieuwbare brandstoffen voor het verbruik van de vervoerssector verondersteld worden tegen een minimumstreefcijfer van 10 %, zonder het gebruik van hernieuwbare elektriciteit voor transport mee in rekening te brengen. Er zullen dus nog inspanningen geleverd moeten worden om tegen 2020 aan al de doelstellingen te voldoen.

5.1. Evolutie van de vraag naar energie

5.1.1. Toename van het energieverbruik

Door verdere toepassing van energiebesparende technologieën onder impuls van specifieke maatregelen, zou het energie-eindverbruik¹ in de periode 2016-2021 slechts licht toenemen (gemiddeld 0,2 % per jaar) vergeleken met de evolutie van de algemene activiteit (gemiddeld 1,5 % per jaar). Het bruto binnenlands energieverbruik² zou met gemiddeld 1,1 % per jaar toenemen, gestimuleerd door de herneming van de binnenlandse elektriciteitsproductie op basis van kernenergie. Het bruto binnenlands energieverbruik zou in 2021 56,3 Mtoe³ bedragen tegen 53,4 Mtoe in 2014. Het energie-eindverbruik zou in 2021 35,1 Mtoe bedragen tegen 34 Mtoe in 2014.

5.1.2. Verdere daling van de energie-intensiteit van het bbp

De energie-intensiteit⁴ van het bbp zou verder afnemen gedurende de projectieperiode. De historisch dalende trend van de energie-intensiteit zou hiermee bevestigd worden. Periodes met een sterke stijging van de reële energieprijzen⁵ (1974-1980 en het begin van de jaren 2000) hadden een sterke daling van de energie-intensiteit van het bbp tot gevolg (figuur 22). Andere factoren hebben ook een rol gespeeld in de daling van de energie-intensiteit, zoals de technologische evolutie of de herstructurering van de energie-intensieve sectoren. Over de periode 1970-2021 zou de energie-intensiteit ongeveer halveren. We merken op dat, ondanks de sterke dalingen die in het verleden geobserveerd werden, de energie-intensiteit van België hoger is dan die van onze buurlanden, vooral door de aanwezigheid van energie-intensieve basisindustrieën. De energie-intensi-

1. Energie-eindverbruik: energie geleverd aan de consumenten (industrie, transport, diensten, gezinnen en landbouw) voor allerlei soorten energieverbruik.
2. Bruto binnenlands energieverbruik: de hoeveelheid energie die nodig is om aan de binnenlandse vraag te voldoen. Dat wordt berekend door de primaire productie, de invoer en de voorraadschommelingen op te tellen en de uitvoer en bunkers af te trekken.
3. Mtoe = miljoen ton olie-equivalenten = 41 868 terajoules.
4. Dat is het bruto binnenlands energieverbruik uitgedrukt in Mtoe gedeeld door het bbp uitgedrukt in volume. Verschillende studies onderscheiden de bijdrage van verschillende componenten van een efficiënter energieverbruik zie o.a. *Indicators of Energy Use and Efficiency*, IEA, 1997.
5. De reële energieprijzen wordt hier gedefinieerd als de gemiddelde prijs van alle energiedragers geconsumeerd door energie-eindverbruikers op de binnenlandse markt gedeeld door de deflator van de particuliere consumptie.

teit bedroeg in België 141,4 in 2014 (uitgedrukt in kg olie equivalent per 1 000 EUR van het bbp)¹ tegenover 114,7 in Duitsland, 120,6 in Frankrijk en 120,3 in Nederland. In 2021 zou de energie-intensiteit voor België dalen tot 134,8.

5.1.3. Toename van het energie-eindverbruik door de sectoren

Ondanks de geleverde inspanningen en de evolutie in de structuur van de economie zou het energie-eindverbruik door de meeste sectoren toenemen gedurende de projectieperiode.

TABEL 32 - Evolutie van het energieverbruik per sector
in procent tenzij anders vermeld

	Gemiddelde jaarlijkse groeivoeten				Niveau (Mtoe) 2021	Structuur		
	1993-2003	2004-2009	2010-2015	2016-2021		2005	2014	2021
Energie-eindverbruik	1,2	-1,2	-0,2	0,2	35,1	100,0	100,0	100,0
- Industrie	0,8	-2,9	1,7	0,5	12,4	32,4	34,7	35,2
- Transport ^a	2,0	0,4	-0,4	0,1	10,2	27,0	29,3	29,0
- Diensten en gezinnen ^b	1,0	-0,9	-1,7	-0,1	12,5	40,6	36,0	35,7

a. Inclusief luchtvaart.

b. Inclusief landbouw.

Toename van het industrieel energieverbruik gedurende de periode 2016-2021.

Het energieverbruik van de industrie nam relatief sterk toe in 2015, in het bijzonder door de lage energieprijzen en de heropleving van de industriële productie. In de periode 2016-2021 zou het verbruik nog licht toenemen tot 12,4 Mtoe in 2021, tegenover 11,8 Mtoe in 2014. Het aandeel van de industrie in het energie-eindverbruik zou dan ongeveer 35 % bedragen.

Lichte toename van het energieverbruik voor transport.

Het verbruik voor transport zou licht toenemen van 2016 tot 2021 door de lage energieprijzen in het begin van de periode. Een geleidelijke toename van het gebruik van zuinigere voertuigen en de maatregelen ter bevordering van het gebruik van het openbaar vervoer zouden de toename van de energiebehoeften van de sector evenwel afremmen. Het aandeel van transport in het energie-eindverbruik zou in 2021 29 % bedragen en het verbruik 10,2 Mtoe tegen 10 Mtoe in 2014.

Lichte daling van het energieverbruik van diensten en gezinnen.

Meteorologische factoren gemeten aan de hand van het aantal graaddagen² hebben een belangrijke invloed op het energieverbruik van diensten en gezinnen.³ Zo daalde het verbruik in 2014 door warmere temperaturen, terwijl het in 2015 opnieuw kouder was. Gedurende de projectieperiode zou het verbruik licht afnemen, mede dankzij de renovatie van het gebouwenpark in België met een betere isolatie van woningen en gebouwen, de toepassing van strengere normen voor nieuwbouw en de aanschaf van rendabelere verwarmingsinstallaties en van energiezuinige elektrische toestellen.

Het aandeel van de diensten en de gezinnen in het energie-eindverbruik zou ongeveer 36 % bedragen in 2021 en het verbruik ongeveer 12,5 Mtoe, tegenover 12,2 Mtoe in 2014.

1. Bron: Eurostat databank via volgende link <http://ec.europa.eu/eurostat/data/database>

2. Graaddagen van een bepaalde dag is het verschil tussen een conventionele binnentemperatuur en de gemiddelde buitentemperatuur van die dag (vermenigvuldigd met de duur hiervan uitgedrukt in dagen, dus maal 1). Graaddagen van een bepaalde periode (bijvoorbeeld week, maand of stookseizoen) verkrijgt men door de som van de graaddagen van alle dagen van die periode te nemen. De gekozen conventionele binnentemperatuur bedraagt 16,5° C.

3. Gedurende de projectieperiode wordt het aantal graaddagen gelijkgesteld aan het gemiddelde van de laatste 15 jaren.

5.1.4. Relatief sterke toename van het energieverbruik door de energiesector

Het energieverbruik van de energiesector daalde gedurende de periode 2010-2015, maar zou hernemen gedurende de projectieperiode. Vooral het energieverbruik voor de elektriciteitsproductie zou toenemen. Die toename zou samengaan met een herneming van de binnenlandse elektriciteitsproductie en met een daling van de import van elektriciteit.

TABEL 33 - Evolutie van het energieverbruik door de energiesector
in procent tenzij anders vermeld

	Gemiddelde jaarlijkse groeivoeten				Niveau (Mtoe) 2021
	1993-2003	2004-2009	2010-2015	2016-2021	
Elektriciteitsproductie	1,0	0,3	-7,3	4,7	16,7
Energiesector (zonder elektriciteit)	0,5	-3,4	-0,3	0,2	2,0

De bruto-elektriciteitsproductie bedroeg in 2010 nog 93,8 TWh en nam sindsdien af tot nog slechts 66,8 TWh in 2015. Die daling is vooral te wijten aan de tijdelijke sluiting van verschillende kerncentrales. Tegelijkertijd bereikte de netto-import van elektriciteit, die reeds sterk was toegenomen in 2014, een recordniveau in 2015 (meer dan 20 TWh).

Gedurende de projectieperiode zou de binnenlandse elektriciteitsproductie geleidelijk hernemen met gemiddeld 4,5 % per jaar. Tegen 2021 zou de brutoproductie op ongeveer 86,9 TWh uitkomen (ongeveer evenveel als in 2005). De netto-import van elektriciteit zou nog slechts 7,8 TWh bedragen in 2021.

De structuur van het elektriciteitsproductiepark¹ zou als volgt evolueren:

- de bijdrage van de nucleaire centrales zou ongeveer 54 % bedragen in 2021, tegenover 47 % in 2014 en 39 % in 2015; de schommelingen van de bijdragen vóór 2015 worden verklaard door de sluiting van een aantal centrales, ofwel omdat het einde van de wettelijke uitbatingsperiode bereikt werd (Doel 1 en 2), ofwel omwille van technische problemen (Doel 3 en Tihange 2). Gedurende de projectieperiode wordt verondersteld dat deze centrales operationeel blijven, wat een levensduurverlenging met 10 jaar voor Doel 1 en 2 impliceert en groen licht van het FANC voor het heropstarten van Doel 3 en Tihange 2;
- de bijdrage van vaste brandstoffen zou verdwijnen en die van petroleum zou verwaarloosbaar zijn gedurende de projectieperiode;
- de bijdrage van gas in de elektriciteitsproductie zou afnemen, maar met 14,7 % in 2021 (tegenover 29,2 % in 2015) heel significant blijven;
- de productie op basis van hernieuwbare energie zou sterk stijgen, nl. van ongeveer 15 TWh in 2015 tot meer dan 24 TWh in 2021, waardoor haar aandeel in de elektriciteitsproductie bijna 30 % zou bedragen in 2021, tegenover 22 % in 2015.

1. De evolutie van de structuur van het elektriciteitsproductiepark is gebaseerd op berekeningen van het Federaal Planbureau die gemaakt zijn op basis van recente statistieken (2015) van de DG Energie van de FOD Economie en de studie *Het Belgische energiesysteem in 2050: Waar naartoe? - Beschrijving van een Referentiescenario voor België* van het Federaal Planbureau (oktober 2014), rekening houdend met de herziening van de wet omtrent de geleidelijke uitstap uit kernenergie (juni 2015).

KADER 7 - Beleid en maatregelen

Deze vooruitzichten houden, in de mate van het mogelijke, rekening met alle besliste en reeds uitgevoerde maatregelen, zowel op federaal als op regionaal niveau. Dat betekent echter niet noodzakelijk dat de doelstellingen van het Klimaat- en Energiepakket in deze vooruitzichten tegen 2020 bereikt zullen worden.

Het beleid en de maatregelen die hier voorgesteld worden, hebben betrekking op de beslissingen die genomen werden sinds de publicatie van de vooruitzichten 2015-2020 van mei 2015. Voor een grondigere beschrijving van het beleid en de maatregelen vóór 2015, verwijzen we naar kader 4 van die publicatie.

Wat is nieuw?

Op 1 april 2016 werd een systeem van wegenbelasting voor zware vrachtwagens gelijktijdig in de drie gewesten ingevoerd. Dat systeem gaat hand in hand met de afschaffing van het eurovignetsysteem op federaal niveau.

De btw op de elektriciteit voor de huishoudens - die in april 2014 werd verlaagd van 21 % tot 6 % - werd op 1 september 2015 opnieuw verhoogd tot 21 %.

Ook op regionaal niveau werden verschillende maatregelen genomen. Zo heeft het Vlaams Gewest zijn verkeersbelastingssysteem herzien: sinds 1 januari 2016 wordt bij de berekening van de belasting op inverkeersstelling (die betaald moet worden bij de aankoop van een nieuw voertuig) rekening gehouden met bepaalde milieukeurmerken van de voertuigen, zoals de CO₂-emissies, het brandstoftype en de Europese emissienormen, terwijl de jaarlijkse verkeersbelasting voor milieuvriendelijke voertuigen verhoogd wordt. Tegelijk wordt er een bonussysteem voor elektrische wagens of wagens op waterstof ingevoerd. Tot slot werd in Vlaanderen een nieuw energiebelastingssysteem ingevoerd om een oplossing aan te reiken voor de schuld in verband met de overvloedige groenestroomcertificaten. De regering van het Brussels Hoofdstedelijk Gewest heeft een besluit betreffende de promotie van groene elektriciteit en van warmtekrachtkoppeling goedgekeurd, evenals een ander besluit tot vastlegging van de quota van groenestroomcertificaten voor 2013 en de daaropvolgende jaren. In het Waals Gewest zijn sinds 1 januari 2016 nieuwe categorieën van leningen tegen verlaagde rentevoeten van kracht. Een nieuw besluit inzake de energieprestatie van gebouwen en het Infrastructuurplan 2016-2019 werden eveneens in januari 2016 goedgekeurd.¹

Het nieuwe intra-Belgisch 'burden sharing'-akkoord

Op 4 december 2015 werd - tijdens de klimaatop in Parijs (COP21) en na 6 jaar onderhandelingen - een politiek akkoord bereikt over de nationale lastenverdeling tussen de gewesten ('burden sharing') tijdens de tweede verbintenisperiode van het Protocol van Kyoto (2013-2020). Dit akkoord heeft betrekking op de BKG-emissiereductiedoelstellingen van de niet-ETS-sectoren, de doelstellingen inzake hernieuwbare energiebronnen, de opbrengsten van veilingen van CO₂-emissierechten van de ETS-sector en de verbintenis inzake de internationale financiering.

Wat de BKG-emissies van de niet-ETS-sectoren betreft, heeft België de wettelijke verplichting om tegen 2020 de uitstoot met 15 % te doen dalen ten opzichte van 2005. In het kader van het lastenverdelingsakkoord verbinden de federale overheid en de gewesten zich ertoe deze doelstelling te bereiken door het voorzetten van de bestaande beleidslijnen en -maatregelen (PAM's) die verlengd zullen worden voor de periode 2013-2020, maar ook door het invoeren van nieuwe PAM's die nog (voor eind 2016) bepaald moeten worden. De nationale doelstelling wordt als volgt over de gewesten verdeeld: het Vlaams Gewest -15,7 %, het Waals Gewest -14,7 % en het Brussels Hoofdstedelijk Gewest -8,8 %. De drie gewesten engageren zich om hun uitstoot volgens een lineair traject te beperken, zodat ze tegen 2020 die doelstellingen kunnen bereiken.

De Belgische doelstelling inzake hernieuwbare energie wordt vastgelegd op 13 % hernieuwbare energie in het bruto finaal energieverbruik in 2020. Die doelstelling werd vertaald in miljoen ton olie-equivalenten voor elk gewest en de federale overheid. Eind 2017 en eind 2019 zal de geboekte vooruitgang geëvalueerd worden.

---

1. Voor meer inlichtingen omtrent de nieuwe genomen maatregelen kan men hoofdstuk 4 van het "Nationaal Hervormingsprogramma 2016" raadplegen. Dit document is online beschikbaar via volgende link : www.be2020.eu.

Vervolg kader 7

Het lastenverdelingsakkoord voorziet ook in verdeelsleutels tussen de verschillende entiteiten voor de opbrengsten van de veiling van CO₂-emissierechten uit het ETS-stelsel. Dat betreft zowel de reeds opgehaalde opbrengsten (326 miljoen euro) als de opbrengsten van toekomstige veilingen (tot 2020).

Ten slotte voorziet het akkoord een verdeling voor de jaarlijkse 50 miljoen euros waarvoor België zich geëngageerd heeft om ze te betalen tot in 2020 voor de financiering van het internationaal klimaatbeleid. Het is voorzien dat de engagementen van de verschillende entiteiten worden geëvalueerd in 2017.

5.1.5. Bijdrage van hernieuwbare energie

Bijkomende investeringen zijn nodig voor het behalen van de doelstelling hernieuwbare energie tegen 2020...

In bijna 10 jaar tijd is het bruto binnenlands verbruik van hernieuwbare energie toegenomen van ongeveer 1,2 Mtoe in 2005 tot 3,4 Mtoe in 2014 vooral dankzij de sterke toename van de 'groene' elektriciteitsproductie maar ook door het gebruik van biobrandstoffen voor transport en biomassa voor warmte toepassingen¹. Volgens de doelstellingen in het kader van het Europees Klimaat- en Energiepakket, moet België een bijdrage van 13 % hernieuwbare energie in het totaal van het bruto energie-eindverbruik bereiken tegen 2020.

Volgens de huidige vooruitzichten zouden we in 2020 11,8 % of 4,2 Mtoe (in 2021 12,1 % en 4,3 Mtoe) hernieuwbare energie bereiken in het totaal van het bruto energie-eindverbruik². Vergeleken met de doelstelling voor 2020 en rekening houdend met het verwachte verloop zoals beschreven in het *BELGIUM National renewable energy action plan*³, zullen er dus nog bijkomende investeringen moeten gedaan worden om de doelstelling te behalen.

...en het overtreffen van de doelstelling omtrent hernieuwbare brandstoffen tegen 2020.

Wat betreft hernieuwbare energie heeft België, zoals de andere Europese lidstaten, tegen 2020 een doelstelling van minimum 10 % voor het aandeel van hernieuwbare brandstoffen in het verbruik van de vervoerssector⁴. Volgens de huidige vooruitzichten zouden we in 2020, bij ongewijzigd beleid, en, zonder het gebruik van hernieuwbare elektriciteit voor transport mee in rekening te brengen, een percentage van 10,6 % of ongeveer 926 ktoe voor het verbruik van de vervoerssector bereiken⁵. Vergeleken met het verwachte verloop van het hernieuwbaar energieverbruik voor transport, zoals beschreven in het *BELGIUM National renewable energy action plan*⁶, zullen we de doelstelling dus licht overtreffen.

1. Bron: Eurostat databank via volgende link <http://ec.europa.eu/eurostat/data/database>

2. Voor de berekening van het aandeel van hernieuwbare energie in het bruto energie-eindverbruik baseren we ons op de definitie die in Richtlijn 2009/28/EC gehanteerd wordt.

Voor de hernieuwbare energie nemen we de som van de productie van 'groene' elektriciteit (d.i. elektriciteitsproductie op basis van hernieuwbare energiebronnen), de productie van 'groene' warmte (d.i. het biomassagebruik voor warmteproductie in de industrie en de diensten en gezinnen, en voor warmteproductie van zelfproducenten (voor eigen gebruik)) en de biobrandstoffen voor transport uitgedrukt in Mtoe.

Voor het bruto energie-eindverbruik nemen we het energie-eindverbruik vermeerderd met de verliezen van elektriciteit op het netwerk en de consumptie van elektriciteit door de productie-eenheden van elektriciteit uitgedrukt in Mtoe.

3. Zie *BELGIUM National renewable energy action plan*, overeenkomstig Richtlijn 2009/28/EC, november 2010, p. 10 en p. 11.

4. Zie kader 5 in de *Economische Vooruitzichten 2014-2019*, Federaal Planbureau, juni 2014.

5. De evolutie van de biobrandstoffen is gebaseerd op berekeningen van het Federaal Planbureau die gemaakt zijn op basis van de meest recente statistieken (2014) en de voorlopige resultaten van het referentiescenario 2016 van de Europese Commissie (oktober 2015) dat veronderstelt dat het objectief van 10 % biobrandstoffen zal bereikt worden.

6. Zie *BELGIUM National renewable energy action plan*, overeenkomstig Richtlijn 2009/28/EC, op. cit., p. 12.

5.2. Energiegebonden CO₂-emissies: verdere daling van de energiegebonden CO₂-intensiteit van de Belgische economie

5.2.1. Daling van de energiegebonden CO₂-emissies gedurende de projectieperiode

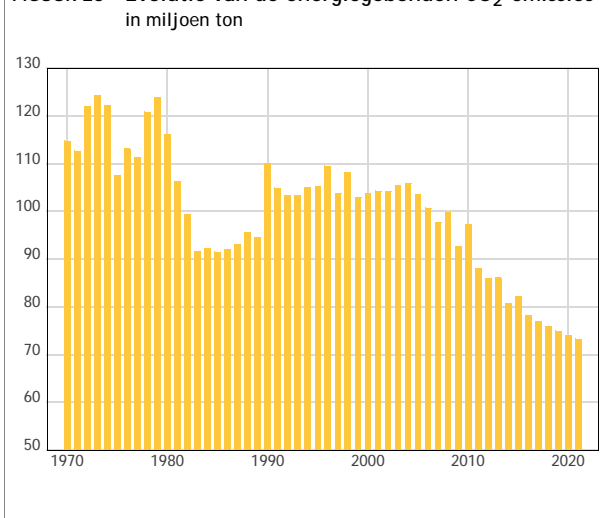
Een dalende trend van de energiegebonden CO₂-emissies tekent zich duidelijk af vanaf 2003. Vóór 2003 waren er fluctuerende evoluties (figuur 23). De uitstoot zou gedurende de projectieperiode met gemiddeld 1,9 % per jaar afnemen. Dat resultaat is vooral te danken aan de gunstige energiemix (kleinere bijdrage van de vaste brandstoffen, grotere bijdrage van de hernieuwbare brandstoffen en beschikbaarheid van de kerncentrales) van het bruto binnenlands energieverbruik. In 2021 zou de uitstoot 73,3 Mt bedragen, wat een daling van bijna 30 % is t.o.v. 2005.

5.2.2. Sterke daling van de energiegebonden CO₂-intensiteit van het bbp

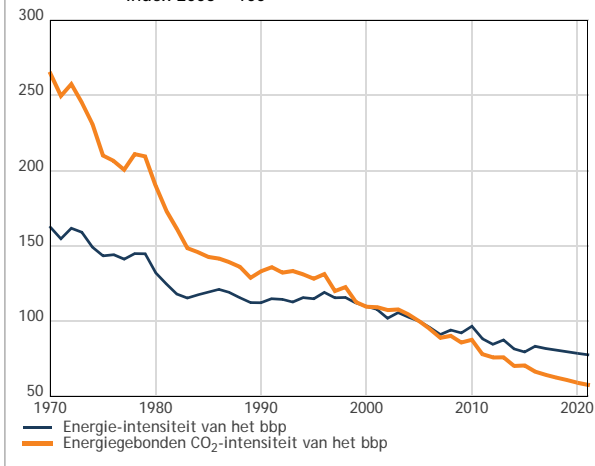
De trendmatigedaling van de energiegebonden CO₂-intensiteit van het bbp tijdens de periode 1975-2015 (gemiddeld -2,8 % per jaar) zou bevestigd worden gedurende de projectieperiode (gemiddeld -3,3 % per jaar).

De energiegebonden CO₂-intensiteit van het bbp daalt sterker (vooral in de jaren 70 en 80) dan de energie-intensiteit van het bbp door de herstructurering van de industrie (staalsector), de ingebruikname van kerncentrales op het einde van de jaren 70 en de verschuiving binnen het energieverbruik van vaste en vloeibare brandstoffen naar aardgas en hernieuwbare energie (zie figuur 24). In vergelijking met onze buurlanden bedroeg de globale CO₂-intensiteit per capita¹ in België 10,7 ton CO₂-equivalent in 2013, tegenover 11,7 in Nederland, 11,6 in Duitsland en 7,5 in Frankrijk. Gemiddeld bedroeg de intensiteit in de Europese Unie (28 landen) 8,8 ton per capita. In 2021 zou deze intensiteit in België 8,1 ton per capita bedragen.

FIGUUR 23 - Evolutie van de energiegebonden CO₂-emissies in miljoen ton

FIGUUR 24 - Energie-intensiteit en energiegebonden CO₂-intensiteit van het bbp index 2005 = 100

1. Bron: Eurostat databank via volgende link <http://ec.europa.eu/eurostat/data/database>

5.2.3. Daling van de energiegebonden CO₂-emissies voor alle sectoren behalve voor de energiesector (zonder de elektriciteitsproductie)

De uitstoot van alle sectoren zou afnemen gedurende de projectieperiode, behalve voor de energiesector (zonder de productie van elektriciteit). Voor deze sector zou de uitstoot licht toenemen. De meeste uitstoot van energiegebonden CO₂ zou in 2021 afkomstig zijn van de diensten, de gezinnen en het transport, en niet meer van de industrie zoals in 2000 nog het geval was. Het aandeel van de elektriciteitsproductie zou in 2021 sterk gedaald zijn t.o.v. 2005, vooral door een verschuiving van de productie van elektriciteit op basis van vaste brandstoffen naar een productie op basis van hernieuwbare energie en nucleaire energie.

TABEL 34 - Evolutie van de energiegebonden CO₂-emissies per sector
in procent, tenzij anders vermeld

	Gemiddelde jaarlijkse groeivoeten				Niveau (Mt)		Groeivoet	Structuur	
	1993-2003	2004-2009	2010-2015	2016-2021	2005	2021	2005-2021	2005	2021
Elektriciteitssector	-1,1	-3,6	-5,9	-9,4	24,2	7,1	-70,8	23,4	9,6
Energiesector ^a	-0,4	-4,2	1,1	0,4	5,3	5,0	-4,6	5,1	6,9
Industrie	0,1	-3,2	-3,2	-1,4	19,1	12,3	-35,9	18,5	16,7
Transport ^b	1,7	0,5	-0,7	-0,8	25,9	24,4	-5,9	25,1	33,3
Diensten en gezinnen ^c	0,3	-2,3	-0,8	-0,7	28,8	24,4	-15,4	27,8	33,3
Totaal ^d	0,2	-2,1	-2,0	-1,9	103,5	73,3	-29,2	100,0	100,0

a. Exclusief de elektriciteitssector.

b. Exclusief luchtvaart.

c. Inclusief landbouw.

d. Inclusief overige en vluchtige CO₂-emissies.

Sterke daling van de uitstoot afkomstig van de elektriciteitsproductie in de periode 2016-2021.

De emissies afkomstig van de elektriciteitsproductie zouden gemiddeld met 9,4 % per jaar dalen gedurende de projectieperiode, vooral door een sterke ontwikkeling van de productie van elektriciteit op basis van hernieuwbare energiebronnen. De uitstoot zou 7,1 Mt bedragen in 2021, wat een daling betekent van meer dan 70 % t.o.v. 2005. Het aandeel van de uitstoot zou in 2021 9,6 % van het totaal van de energiegebonden CO₂-emissies bedragen, tegenover 23,4 % in 2005.

Daling van de energiegebonden uitstoot afkomstig van de industrie.

De uitstoot van de industrie¹ daalt sinds het begin van de jaren 2000. Die daling wordt mede verklaard door herstructureringen, maar ook door de toepassing van energiebesparende technologieën die minder uitstoot veroorzaken. De sectorakkoorden en de Nationale Toewijzingsplannen hebben daarbij een cruciale rol gespeeld. Tijdens de projectieperiode zou de uitstoot verder afnemen, mede dankzij het toenemend gebruik van hernieuwbare energiebronnen. De emissieplafonds tegen 2020 voor de installaties die vallen onder het Europees CO₂-emissiehandelssysteem zouden bijdragen tot een beperking van de industriële uitstoot².

De uitstoot zou 12,3 Mt bedragen in 2021. Dat zou een daling van ongeveer 36 % betekenen t.o.v. het niveau in 2005. Het aandeel zou dan ongeveer 17 % bedragen in 2021, tegenover 18,5 % in 2005.

1. Vergeleken met de Economische Vooruitzichten 2015-2020 zijn de energiegebonden CO₂-emissies afkomstig van de industrie neerwaarts herzien. Sinds de publicatie van de inventarissen voor broeikasgasemissies volgens de IPCC richtlijnen van 2006 wordt een groot deel van de energiegebonden CO₂-emissies afkomstig van de chemie- en staalindustrie gerapporteerd onder industriële CO₂-procesemissies.

2. Zie kader 6 in de *Economische Vooruitzichten 2014-2019*, Federaal Planbureau, juni 2014.

Lichte daling van de transportemissies.

De trendmatige daling van de emissies afkomstig van transport zou zich voortzetten gedurende de projectieperiode. Die daling zou, net zoals in de voorbije jaren, te danken zijn aan de vernieuwing van het wagenpark door minder vervuilende wagens, door de CO₂-normen vastgelegd op Europees niveau¹ en door het gebruik van biobrandstoffen.

In 2021 zou de uitstoot van de transportsector 24,4 Mt bedragen, d.i. ongeveer 33 % van de globale energiegebonden CO₂-uitstoot, tegenover ongeveer 25 % in 2005. De uitstoot zou in 2021 dalen met ongeveer 6 % t.o.v. 2005.

Lichte afname van de uitstoot afkomstig van de diensten en gezinnen.

De emissies afkomstig van de diensten en gezinnen zouden licht afnemen. Die gunstige evolutie kan verklaard worden door een beperkte toename van het totaal energieverbruik gecombineerd met een toename van het aandeel van energieproducten met een lager carbongehalte in het energieverbruik. De in het kader van het klimaatbeleid genomen maatregelen zouden deze evolutie versterken.

De uitstoot van deze sector zou in 2021 24,4 Mt bedragen (d.i. ongeveer 15 % lager dan in 2005) en vertegenwoordigt daarmee ongeveer 33 % van de globale energiegebonden CO₂-uitstoot.

---

1. Er geldt een Europese doelstelling om tegen 2015 de uitstoot van nieuwe voertuigen te beperken tot 130 gram CO₂ per kilometer. Tegen 2021 moet de gemiddelde uitstoot van de nieuwe modellen van een constructeur beantwoorden aan een CO₂-norm van 95 gram per kilometer.

5.3. Lichte daling van de niet-energiegebonden CO₂-emissies en overige broeikasgasemissies

Lichte daling van de niet-energiegebonden CO₂-emissies in de periode 2016-2021.

De globale niet-energiegebonden CO₂-emissies¹ zouden afnemen van 15,7 Mt in 2014 tot 15,3 Mt in 2021 (zie tabel 35). De CO₂-emissies die afkomstig zijn van de industriële processen en die sterk proces- en technologiegebonden zijn, zouden afnemen tot 14,9 Mt in 2021 (ongeveer -30 % t.o.v. 2005). De CO₂-emissies, die afkomstig zijn van afvalverbranding, zouden gedurende de projectieperiode met gemiddeld 0,6 % per jaar toenemen tot 0,2 Mt in 2021. De landbouwemissies zouden zich stabiliseren en 0,1 Mt bedragen in 2021.

Stabilisering van de CH₄-emissies.

De totale CH₄-emissies² zouden zich stabiliseren gedurende de projectieperiode en 8 Mt CO₂-equivalenten bedragen in 2021, wat meer dan 10 % onder het niveau van 2005 is (zie tabel 35). De CH₄-emissies van de landbouw zouden toenemen door een stijging van de (melk)veestapel en 6,2 Mt CO₂-equivalenten bedragen in 2021. De uitstoot afkomstig van de afvalverwerking zou verder dalen tot 0,8 Mt CO₂-equivalenten in 2021. De CH₄-emissies afkomstig van energietransformatie en -consumptie zouden licht toenemen gedurende de projectieperiode en 1 Mt CO₂-equivalenten bedragen in 2021.

Afname van de N₂O-emissies.

De totale N₂O-emissies³ zouden met gemiddeld 1,2 % per jaar afnemen tot 5,8 Mt CO₂-equivalenten in 2021 (zie tabel 35). De uitstoot afkomstig van energietransformatie en -consumptie zou afnemen tot 0,6 Mt CO₂-equivalenten in 2021. De emissies, die afkomstig zijn van industriële processen, zouden sterk afnemen tot 0,9 Mt CO₂-equivalenten in 2021. De emissies, die afkomstig zijn van de landbouw, zouden licht afnemen tot 4 Mt in 2021. De uitstoot afkomstig van de afvalverwerking zou zich stabiliseren en 0,3 Mt CO₂-equivalenten bedragen in 2021.

Bij de evaluatie van de resultaten moet rekening worden gehouden met een belangrijke onzekerheidsmarge. Die grote foutenmarge is te wijten aan onzekerheden over de emissiefactoren en aan moeilijkheden bij de bepaling van de bronnen. De cijfers in de projectieperiode zijn dan ook louter indicatief⁴.

-
1. Naast CO₂-emissies door verbranding van fossiele brandstoffen, komen er ook emissies vrij bij bepaalde industriële processen (o.a. bij de cement- en staalproductie en de petrochemie) en bij de verbranding van afval. Vergeleken met de Economische Vooruitzichten 2015-2020 zijn de industriële procesemissies opwaarts herzien. Sinds de publicatie van de inventarissen voor broeikasgasemissies volgens de IPCC richtlijnen van 2006, wordt een groot deel van energiegebonden CO₂-emissies afkomstig van de chemie- en staalindustrie gerapporteerd onder industriële CO₂-procesemissies.
  2. De CH₄-emissies kunnen in drie grote groepen worden ingedeeld: emissies door energietransformatie en -consumptie, emissies van de landbouw en emissies uit het storten en verwerken van afval. De landbouw neemt het grootste deel van de CH₄-emissies voor zijn rekening. Die emissies ontstaan bij verteringsprocessen, de mestproductie en de bemesting van landbouwgrond. De emissies door energietransformatie ontstaan bij de elektriciteitsproductie, de olieraffinage en de transformatie van brandstoffen.
De emissies door energieconsumptie ontstaan bij de verbranding van fossiele brandstoffen door de industrie, transport, de tertiaire sector en de gezinnen, en door verdamping bij de aardgasverdeling.
  3. N₂O komt vrij bij de transformatie en de verbranding van fossiele brandstoffen, waarbij het aandeel van de emissies door transport toeneemt. In de industrie is de productie van adipine- en salpeterzuur de enige bron van N₂O. De productie van salpeterzuur dat afkomstig is van één producent vormt de hoofdbron voor N₂O-emissies die afkomstig zijn van industriële processen in Vlaanderen. Op 18 november 2005 werd een vrijwillige overeenkomst gesloten waarbij het bedrijf zich engageerde om de best beschikbare technologieën te gebruiken om die uitstoot te verminderen. De N₂O-emissies van de landbouw komen tot stand bij de bemesting van landbouwgrond en bedragen ongeveer de helft van de totale N₂O-emissies. Ten slotte komt ook N₂O vrij bij de verbranding van afval en het gebruik van oplosmiddelen.
  4. De evoluties voor de CH₄- en N₂O-emissies zijn gebaseerd op de verwachtingen in sectie 3 van *Report by Belgium for the Assessment of Projected Progress*, Nationale Klimaatcommissie, april 2015, p. 58.

Lichte daling van de uitstoot van gefluoreerde gassen.

Het scenario¹ waarop de vooruitzichten voor de gefluoreerde gassen² gebaseerd zijn, houdt rekening met de impact van de Europese regelgeving die het gebruik van CFK's en HCFK's verbiedt voor verschillende toepassingen. Er wordt ook rekening gehouden met de impact van de regionale regelgeving die reeds ingevoerd, beslist of (op langere termijn) gepland werd.

Sinds de publicatie van de inventarissen voor broeikasgasemissies volgens de IPCC richtlijnen van 2006 wordt er een bijkomend broeikasgas opgenomen, namelijk NF₃. Dit broeikasgas is zeer schadelijk voor het leefmilieu maar vertegenwoordigt slechts een kleine hoeveelheid en maakt deel uit van de gefluoreerde gassen.

Die emissies zouden jaarlijks met gemiddeld 0,3 % afnemen gedurende de projectieperiode tot 3,2 Mt CO₂-equivalenten in 2021 (zie tabel 35). Dat is een toename van meer dan 50 % t.o.v. 2005.

TABEL 35 - Evolutie van de niet-energiegebonden CO₂-emissies en overige broeikasgasemissies in procent, tenzij anders vermeld

	Niveau (Mt CO ₂ -equivalenten)			Gemiddelde jaarlijkse groeivoeten			Groeivoet
	2005	2014 ^a	2021	2004-2009	2010-2015	2016-2021	2021-2005
Niet-energiegebonden CO ₂	21,6	15,7	15,3	-6,6	1,7	-0,9	-29,1
CH ₄	9,1	8,0	8,0	-1,3	-1,3	0,0	-11,7
N ₂ O	8,6	6,3	5,8	-3,1	-2,5	-1,2	-32,8
Gefluoreerde gassen	2,0	3,2	3,2	4,9	3,3	-0,3	55,3
Totaal niet-energiegebonden CO ₂ en overige broeikasgassen	41,3	33,2	32,2	-3,9	0,2	-0,7	-21,9

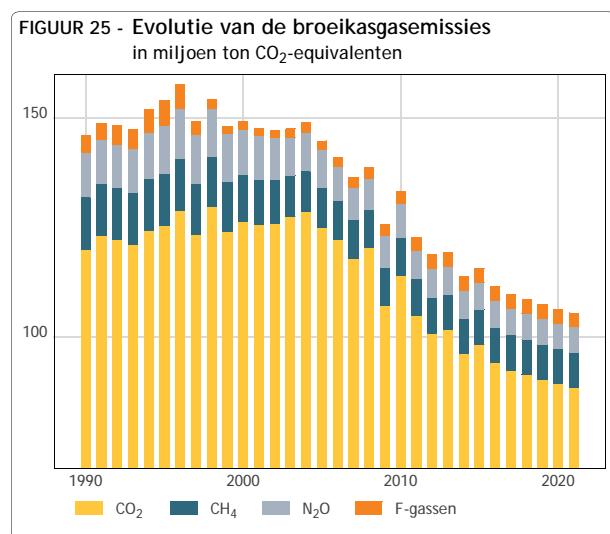
a. Deze inventariswaarden werden in maart 2016 ingediend bij de Europese Commissie overeenkomstig artikel 3.1 van Besluit 280/2004/CE inzake de monitoring van broeikasgasemissies.

1. Zie sectie 3 van *Report by Belgium for the Assessment of Projected Progress*, op. cit., p. 59.

2. De HFK's en PFK's worden als alternatief voor ozonafbrekende stoffen gebruikt. HFK's worden aangewend als koelmiddel voor koel- en airconditioninginstallaties, als drijfgas in spuitbussen, als blaasmiddel bij de aanmaak van kunststofschuimen en als blusmiddel in brandbestrijdingssystemen. PFK's worden als koelmiddel en als reinigingsmiddel in de productie van elektronica en fijnmechanica gebruikt. SF₆ wordt gebruikt als elektrische isolatie in installaties met hoge en gemiddelde spanning, hoofdzakelijk in beveiligingsschakelaars, transformatoren en stroomrails. SF₆ wordt ook gebruikt voor geluidsisolatie in dubbele beglazing.

5.4. Totale broeikasgasemissies

5.4.1. Daling van de broeikasgasemissies gedurende de projectieperiode

Gedurende de projectieperiode zouden de totale broeikasgasemissies afnemen. In 2021 zouden ze met meer dan 25 % onder het niveau van 2005 dalen en 105,5 Mt CO₂-equivalenten bedragen tegen 113,9 Mt in 2014 (zie tabel 36 en figuur 25). Dat gunstig resultaat is vooral te danken aan de afname van de energiegebonden CO₂-emissies, dankzij de structurele wijziging in het energieverbruik ten gunste van minder vervuilende en/of hernieuwbare energie. Ook de daling van de niet-energiegebonden CO₂-emissies, de N₂O-emissies en de gefluoreerde gassen draagt bij tot dat resultaat. De CH₄-emissies zouden zich daarentegen stabiliseren.

TABEL 36 - Totale evolutie van de broeikasgasemissies in procent, tenzij anders vermeld

	Niveau (Mt CO ₂ -equivalenten)				Gemiddelde jaarlijkse groeivoeten	Groeivoet		
	2005 ^a	2014 ^a	2020	2021		2014-2005	2020-2005	2021-2005
Energiegebonden CO ₂	103,5	80,7	74,0	73,3	-1,9	-22,1	-28,5	-29,2
Overige broeikasgassen	41,3	33,2	32,4	32,2	-0,7	-19,6	-21,5	-21,9
Totaal broeikasgassen ^b	144,8	113,9	106,4	105,5	-1,5	-21,4	-26,5	-27,1
ETS (scope 2013-2020) ^c	66,2	43,9	37,8	37,2	-2,8	-33,8	-43,0	-43,9
niet-ETS	78,6	70,0	68,6	68,3	-0,8	-10,9	-12,7	-13,0
Internationale bunkers	28,8	21,8	24,7	25,3	2,2	-24,4	-14,2	-12,3
waarvan luchtvaart	3,6	4,1	3,6	3,6	-0,9	13,5	0,6	1,4

a. Deze inventariswaarden werden in maart 2016 ingediend bij de Europese Commissie overeenkomstig artikel 3.1 van Besluit 280/2004/CE inzake de monitoring van broeikasgasemissies. De energiegebonden CO₂-emissies werden endogeen door het model HERMES berekend.

b. LUCF (land-use change and forestry) niet inbegrepen.

c. ETS scope 2013-2020: omvat ETS scope 2008-2012, waaronder alle installaties vallen die opgenomen zijn in het Nationaal Toewijzingsplan voor 2008-2012, uitgebreid met bepaalde industriële procesemissies.

5.4.2. Belgische vooruitgang met betrekking tot de doelstellingen inzake broeikasgasemissies van het Klimaat- en Energiepakket

De klimaatdoelstellingen van de EU tegen 2020 vormen één van de kerndoelen van de nieuwe Europese strategie voor banen en groei (Strategie Europa 2020). Tegen 2020 wil de Europese Unie haar broeikasgasemissies en energieverbruik met 20 % verminderen t.o.v. 1990 en het aandeel hernieuwbare energie in het bruto energie-eindverbruik verhogen tot 20 %.

Bovenstaande Europese doelstelling inzake broeikasgasemissies is omgezet naar aparte doelstellingen voor de sectoren die deelnemen aan het Europees systeem voor handel in emissierechten (ETS-sectoren)¹ en de sectoren die niet onder het systeem vallen (niet-ETS-sectoren)². Tijdens de periode 2005-2020 moet de uitstoot op Europees niveau dalen met 21 % voor de ETS-sectoren en met 10 % voor de niet-ETS sectoren.

Meer dan de helft van alle broeikasgasemissies valt onder de niet-ETS-sectoren. De Europese Unie heeft voor elke lidstaat specifieke doelstellingen gedefinieerd (Effort Sharing Decision ESD). Voor België is voor de niet-ETS-sectoren een reductiedoelstelling van -15 % in 2020 t.o.v. 2005 overeengekomen. De ESD bepaalt dat de doelstelling van -15 % voor de niet-ETS-sectoren gehaald moet worden via een lineair niet-ETS-reductiepad met jaarlijkse doelstellingen (Annual Emission Allocations)³ (zie tabel 37). Jaarlijkse overschotten of tekorten kunnen overgedragen worden naar daarop volgende jaren (tot 2020).

TABEL 37 - Vergelijking van de vooruitzichten voor de niet-ETS broeikasgasemissies voor 2013-2020 met het lineair reductiepad voor België in miljoen ton CO₂-equivalenten

	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020
Lineair reductiepad	78,4	76,9	75,3	73,8	72,3	70,7	69,2	67,7
Vooruitzichten	74,1	70,0	71,5	70,9	70,2	69,4	69,0	68,6

Een vergelijking van de vooruitzichten voor de niet-ETS emissies met het lineair reductiepad voor de periode 2013-2020 toont dat het niveau van de uitstoot in de periode 2013-2019 het lineair reductiepad niet zou overschrijden, terwijl het niveau van de uitstoot in 2020 hoger zou uitkomen dan het niveau aangegeven door het lineair reductiepad (zie tabel 37). Gecumuleerd over de periode 2013-2020 zouden we de doelstelling echter bereiken met een netto daling van de uitstoot met 20,6 Mt CO₂-equivalenten t.o.v. het lineair reductiepad voor de periode 2013-2020.

1. De sectoren die zouden deelnemen aan het Europees systeem voor handel in emissierechten na 2012 zijn de luchtvaartsector, de elektriciteitssector, de warmteproductie, de ijzer- en staalsector, de metaalsector, de chemiesector, de sector vervaardiging van niet-metaalhoudende minerale producten, de papier- en pulpsector en de niet-energiegebonden CO₂- en N₂O-procesemissies.
2. Hieronder vallen woningen en niet-residentiële gebouwen, vervoer, bouw, diensten, landbouw, afval en industriële installaties die onder de ETS-minimumdrempel van 25 000 ton CO₂ vallen.
3. Zie bijlage twee van Besluit van de Commissie van 26 maart 2013 tot vaststelling van de jaarlijkse emissieruimte van de lidstaten voor de periode 2013 tot en met 2020 overeenkomstig Beschikking nr. 406/2009/EG van het Europees Parlement en de Raad. Zie ook bijlage twee van Uitvoeringsbesluit van de Commissie van 31 oktober 2013 inzake de aanpassingen van de jaarlijkse emissieruimte van de lidstaten voor de periode 2013 tot en met 2020 overeenkomstig Beschikking nr. 406/2009/EG van het Europees Parlement en de Raad.

KADER 8 - Wat na 2020?

Europese onderhandelingen

De Europese leiders keurden in oktober 2014 het 'Klimaat- en energiekader tegen 2030' goed. Dat kader sluit aan bij het 'Klimaat- en energiepakket tegen 2020' en legt op het niveau van de EU drie grote bindende doelstellingen vast voor 2030:

- De broeikasgasemissies met ten minste 40 % verminderen ten opzichte van 1990;
- Het aandeel hernieuwbare energie verhogen tot ten minste 27 %;
- De energie-efficiëntie verbeteren met ten minste 27 %.

De Europese emissiereductiedoelstelling ten opzichte van 2005 wordt als volgt verdeeld: - 43 % voor de ETS-sectoren en -30 % voor de niet-ETS-sectoren. Die laatste doelstelling moet evenwel nog vertaald worden in bindende nationale doelstellingen voor de lidstaten.

Dat op Europees niveau bepaalde klimaat- en energiekader stemt overeen met de langetermijnvisie die erop gericht is de EU tegen 2050 om te vormen in een competitieve koolstofarme economie, wat onder meer vastgelegd is in de 'routekaart Energie 2050'¹. Dat kader moet met name de EU in staat stellen haar langetermijndoelstelling te bereiken om tegen 2050 de emissies te verminderen met 80 tot 95 % (ten opzichte van 1990) en een ambitieuze bijdrage te leveren tot het nieuwe klimaatakkoord dat in december 2015 tijdens de klimaatop in Parijs (COP21) goedgekeurd werd. Dat akkoord moet vanaf 2020 in werking treden.

Internationale onderhandelingen

Op de klimaatop in Parijs (COP21) sloten 195 landen (partijen) een universeel akkoord. Dat akkoord bevat een internationaal actieplan om alle schadelijke klimaatverandering te voorkomen en heeft tot doel de stijging van de temperatuur op lange termijn 'duidelijk onder de 2°C' te houden ten opzichte van de pre-industriële niveaus (en idealiter op 1,5°C). Het akkoord voorziet ook in een piek van de wereldwijde emissies die zo snel mogelijk bereikt moet worden om daarna tot een snelle daling van de emissies te komen.

Elk land moet zijn eigen doelstellingen (via nationale klimaatactieplannen) bepalen om de gemeenschappelijke doelstelling te bereiken. Momenteel volstaan de nationale doelstellingen nog niet om de opwarming tot 2°C te beperken, maar het akkoord van Parijs toont de weg om dit te bereiken. Bovendien zullen de partijen om de vijf jaar samenkomen om ambitieuzere nationale doelstellingen vast te leggen op basis van wetenschappelijke kennis, elkaar wederzijdse informatie verstrekken, het publiek informeren over de geboekte vooruitgang en een systeem voor transparantie en verantwoording in het leven roepen.

Om de initiatieven in de ontwikkelingslanden te ondersteunen, hebben de ontwikkelde landen zicht op doel gesteld om samen 100 miljard dollar per jaar vrij te maken tot 2025 voor de mitigatie van en aanpassing aan de klimaatverandering.

Het akkoord zal naar verwachting in 2020 in werking treden, op voorwaarde dat het geratificeerd wordt door ten minste 55 % van de partijen die 55 % van de wereldwijde broeikasgasemissies vertegenwoordigen. Tot dan blijft het Protocol van Kyoto (dat verlengd werd voor de periode 2013-2020 en waar het 'klimaat- en energiepakket tegen 2020' van de EU deel van uitmaakt) van toepassing.

De volgende grote klimaatop zal in november 2016 plaatsvinden in Marrakesh, in Marokko.

---

1. *Routekaart Energie 2050*, communicatie van de Commissie aan het Europees Parlement, de Raad, het Europees Economisch en Sociaal Comité en het Comité van de Regio's, december 2011.

2. 175 landen hebben het akkoord van Parijs al getekend tijdens een officiële plechtigheid die heeft plaats gevonden op 22 april 2016 op de zetel van de Verenigde Naties.

6. Bijlagen

TABEL 1 -	Hypothesen omtrent de binnenlandse en de internationale omgeving	99
TABEL 2 -	Voornaamste hypothesen over de overheidsuitgaven	100
TABEL 3 -	Hypothesen inzake socialezekerheidsprestaties	101
TABEL 4 -	Hypothesen m.b.t. sociale zekerheidsbijdragen en loonsubsidies voor de ondernemingen: ex ante bedragen	102
TABEL 5 -	Hypothesen m.b.t. socialezekerheidsbijdragevoeten en loonsubsidievoeten	103
TABEL 6 -	Besteding van het binnenlands product in volume	104
TABEL 7 -	Opbouw van het binnenlands product in volume	104
TABEL 8 -	Besteding van het binnenlands product tegen lopende prijzen	104
TABEL 9 -	Besteding van het binnenlands product tegen lopende prijzen	105
TABEL 10 -	Deflatoren van het bbp en de belangrijkste bestedingscategorieën	105
TABEL 11 -	Opbouw van de prijsontwikkeling van de finale bestedingen	105
TABEL 12 -	Beschikbaar inkomen, besparingen en vorderingensaldo:ramingen tegen lopende prijzen	106
TABEL 13 -	Verdeling van het nationaal inkomen	106
TABEL 14 -	Verdeling van het nationaal inkomen	107
TABEL 15 -	Productiefactoren en productiekosten	107
TABEL 16 -	Beroepsbevolking, werkgelegenheid en werkloosheid	108
TABEL 17 -	Evenwicht tussen besparingen en investeringen	108
TABEL 18 -	Evenwicht tussen besparingen en investeringen	109
TABEL 19 -	Rentevoeten	109
TABEL 20 -	Synthese van de transacties van de grote sectoren	110
TABEL 21 -	Rekening van de huishoudens	111
TABEL 22 -	Beschikbaar inkomen van de huishoudens	112
TABEL 23 -	Beschikbaar inkomen van de huishoudens in volume	112
TABEL 24 -	Rekening van de izw's ten behoeve van de huishoudens	113
TABEL 25 -	Rekening van de ondernemingen	113
TABEL 26 -	Rekening van het buitenland	114
TABEL 27 -	Rekening van de overheid	115
TABEL 28 -	Rekening van de overheid	116
TABEL 29 -	Rekening van de federale overheid	117
TABEL 30 -	Rekening van de gemeenschappen en gewesten	118
TABEL 31 -	Rekening van de lagere overheid	119
TABEL 32 -	Rekening van de socialeverzekeringsinstellingen	120
TABEL 33 -	Detail van de socialezekerheidsuitkeringen ten laste van de sociale zekerheid	121
TABEL 34 -	Bruto toegevoegde waarde in volume	122
TABEL 35 -	Bruto toegevoegde waarde tegen lopende prijzen	122
TABEL 36 -	Structuur van de bruto toegevoegde waarde tegen lopende prijzen	123
TABEL 37 -	Investeringen in volume	123
TABEL 38 -	Investeringsquote	123
TABEL 39 -	Vraag en aanbod van arbeidsplaatsen	124
TABEL 40 -	Vraag en aanbod van arbeidsplaatsen	125
TABEL 41 -	Situatie op de arbeidsmarkt - detail	126
TABEL 42 -	Arbeidsproductiviteit per uur in de marktbedrijfstacken	127
TABEL 43 -	Nominale arbeidskosten per hoofd in de marktbedrijfstacken	127
TABEL 44 -	Arbeidskosten per hoofd voor indexering in de marktbedrijfstacken	127
TABEL 45 -	Consumptie van de gezinnen per product in volume	128
TABEL 46 -	Structuur van de consumptie van de gezinnen in lopende prijzen	128
TABEL 47 -	Prijsevolutie van de consumptie van de gezinnen per product	129
TABEL 48 -	Energiebalans, alle producten	129
TABEL 49 -	Broeikasgasemissies per sector	130

6.1. Belangrijkste hypothesen van de projectie

TABEL 1 - Hypothesen omtrent de binnenlandse en de internationale omgeving

	2015 [^] 2010	2021 [^] 2016	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021
1. Buitenlandse afzetmarkt van goederen en diensten (volumegroei)	4.5	4.2	4.5	3.8	4.3	4.3	4.3	4.4	4.4
2. Wereldhandelsprijzen in euro (groeivoeten)									
Uitvoer van goederen excl. energie	2.1	1.2	4.8	-0.1	-0.4	2.0	2.0	2.0	2.0
Invoer van goederen excl. energie	2.1	1.4	8.4	1.8	-1.3	2.0	2.0	2.0	2.0
Invoer van energie	3.5	5.7	-36.8	-15.9	12.5	10.3	9.5	9.2	8.5
3. Wisselkoers (peil)									
Dollar per euro (x 100)	129.5	114.7	111.0	112.9	115.1	115.1	115.1	115.1	115.1
4. Rentevoeten (peil)									
Korte rente (3m.)									
Eurozone	0.5	0.7	-0.0	-0.2	-0.3	0.3	0.8	1.4	2.0
Verenigde Staten	0.3	1.4	0.3	0.7	1.0	1.2	1.5	1.8	2.0
Lange rente (10j.)									
Eurozone	2.7	1.9	1.0	0.8	0.9	1.5	2.1	2.6	3.2
Verenigde Staten	2.5	2.8	2.1	1.8	1.9	2.5	3.0	3.5	4.1
5. Beroepsbevolking									
Mutatie in duizend personen	21.1	21.5	12.9	14.3	32.4	32.4	25.5	19.4	5.3
6. Activiteitsgraad (in %)	72.6	73.3	72.7	72.7	72.8	73.1	73.5	73.8	74.0
7. Gemiddelde arbeidsduur (werknemers en zelfstandigen, groeivoeten)									
Marktbedrijfstakingen	0.1	-0.0	-0.2	0.1	0.0	-0.0	-0.0	-0.1	-0.1
Industrie	0.7	0.1	0.2	0.2	0.2	0.1	0.1	-0.0	0.0
Verhandelbare diensten	-0.1	0.0	-0.3	0.1	0.0	-0.0	-0.0	-0.0	-0.1

([^]) Gemiddelden van periodes

TABEL 2 - Voornaamste hypothesen over de overheidsuitgaven

(groeivoeten in volume voor rubrieken 3 tot 9)

	2015 [^] 2010	2021 [^] 2016	2016	2017	2018	2019	2020	2021
1. Werkgelegenheid bij de overheid	0.3	-0.1	0.1	-0.2	-0.4	-0.4	0.0	0.1
1. Federale overheid	-2.4	-1.4	-0.3	-2.4	-2.7	-3.0	0.0	0.0
2. Gemeenschappen en gewesten	0.9	0.3	0.5	0.6	0.3	0.0	0.1	0.1
3. Lagere overheid	0.7	-0.1	-0.1	-0.3	-0.4	0.1	0.0	0.1
4. Sociale zekerheid	-0.4	-0.7	-0.7	-1.2	-1.2	-1.2	0.0	0.0
2. Sociale programmering en 'wage drift'								
1. Federale overheid (incl. defensie)	-.	0.3	0.3	0.3	0.3	0.3	0.3	0.3
2. Gemeenschappen en gewesten	-.	0.2	0.2	0.2	0.2	0.2	0.2	0.2
3a. Lagere overheid - onderwijssubs.	-.	0.1	0.1	0.1	0.1	0.1	0.1	0.1
3b. Lagere overheid - overige	-.	0.3	0.4	0.4	0.3	0.3	0.3	0.3
4. Sociale zekerheid	-.	0.3	0.3	0.3	0.3	0.3	0.3	0.3
3. Bruto-aankoop van goederen en diensten	-0.3	0.5	1.6	-0.4	0.5	0.3	0.6	0.6
1. Federale overheid	-0.4	-1.5	-2.3	-2.0	-1.4	-2.9	-0.1	-0.1
2. Gemeenschappen en gewesten	-0.4	0.5	1.7	-0.3	0.4	0.5	0.2	0.2
3. Lagere overheid	0.2	1.7	4.0	-0.0	1.5	1.5	1.5	1.5
4. Sociale zekerheid	-0.4	1.7	1.7	1.7	1.7	1.7	1.7	1.7
<i>Deflator: aankoop van goederen en diensten</i>	2.6	1.7	1.9	1.6	1.7	1.6	1.6	1.7
4. Bruto-kapitaalvorming	1.3	1.1	2.5	2.8	4.7	-0.5	-1.1	-2.0
1. Federale overheid en sociale zekerheid	-3.2	2.5	-6.6	1.0	-1.8	46.1	-9.9	-13.7
2. Gemeenschappen en gewesten	4.2	0.2	3.7	-0.6	1.2	-0.2	0.1	-3.3
3. Lagere overheid	-0.7	2.9	3.2	9.3	12.1	-11.8	0.3	4.2
<i>Deflator: overheidsinvesteringen</i>	1.3	1.3	0.1	1.5	1.6	1.6	1.2	1.7
5. Sociale verstrekkingen in natura	1.8	2.1	2.0	1.9	2.1	2.2	2.2	2.2
1. Federale overheid	21.0	2.4	23.7	-10.8	-2.1	1.2	1.3	1.4
2. Gemeenschappen en gewesten	19.3	2.0	0.6	2.3	2.5	2.3	2.2	2.4
3. Lagere overheid	0.0	-3.2	-21.6	2.0	2.0	-0.5	-0.6	-0.6
4. Sociale zekerheid	-0.5	2.2	2.4	2.0	2.1	2.2	2.2	2.2
<i>Deflator: sociale verstrekkingen in natura</i>	1.6	1.4	0.4	1.5	1.7	1.7	1.6	1.7
6. Overige lopende overdrachten aan de gezinnen en izw's	1.4	1.6	1.5	0.5	2.0	1.8	1.8	1.8
1. Federale overheid	-0.9	1.1	3.7	-1.9	1.1	1.5	1.1	1.2
2. Gemeenschappen en gewesten	15.6	1.3	1.7	0.1	1.5	1.5	1.3	1.5
3. Lagere overheid	0.6	2.4	4.6	4.9	2.0	0.8	0.9	1.3
4. Sociale zekerheid	-0.1	1.7	0.7	0.8	2.3	2.1	2.1	2.0
<i>Deflator: nationaal indexcijfer der consumptieprijsen</i>	1.8	1.7	1.9	1.6	1.7	1.6	1.6	1.7
7. Lopende overdrachten aan de ondernemingen	2.9	0.8	-0.1	1.0	0.9	1.0	1.1	0.6
1. Federale overheid	3.4	-1.7	-10.3	-2.4	0.6	0.6	0.6	0.5
2. Gemeenschappen en gewesten	18.6	1.8	5.4	2.9	0.6	0.6	0.7	0.6
3. Lagere overheid	3.4	1.3	1.2	1.3	1.3	1.4	1.4	1.4
4. Sociale zekerheid	-7.5	3.2	7.6	2.2	2.8	3.0	3.6	0.3
<i>Deflator: nationaal indexcijfer der consumptieprijsen</i>	1.8	1.7	1.9	1.6	1.7	1.6	1.6	1.7
8. Lopende overdrachten aan het buitenland	0.8	-0.3	8.9	-8.7	-0.7	-0.5	-0.5	-0.5
1. Federale overheid	0.7	-0.4	8.9	-8.9	-0.8	-0.5	-0.5	-0.5
2. Gemeenschappen en gewesten	4.4	2.5	14.8	-0.0	-0.0	-0.0	-0.0	-0.0
3. Sociale zekerheid	7.3	0.8	-9.7	2.1	3.1	2.5	3.2	3.4
<i>Deflator: nationaal indexcijfer der consumptieprijsen</i>	1.8	1.7	1.9	1.6	1.7	1.6	1.6	1.7
9. Kapitaaloverdrachten	1.2	-6.0	-14.4	-7.6	0.6	-5.3	-4.8	-4.3
1. Federale overheid	5.8	-8.4	-3.9	-15.0	-4.4	-9.3	-9.2	-8.9
2. Gemeenschappen en gewesten	-1.2	3.2	19.1	0.1	5.5	-2.3	-1.7	-1.3
3. Lagere overheid	4.2	-1.8	-2.0	-1.7	-1.8	-1.7	-1.7	-1.8
4. Sociale zekerheid	15.3	-17.7	-98.3	-1.6	-1.7	-1.6	-1.6	-1.7
<i>Deflator: nationaal indexcijfer der consumptieprijsen</i>	1.8	1.7	1.9	1.6	1.7	1.6	1.6	1.7

(^) Gemiddelden van periodes

TABEL 3 - Hypothesen inzake socialezekerheidsprestaties

	2015 [^] 2010	2021 [^] 2016	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021
<i>I. Groeivoeten in volume</i>									
1. Pensioenen	3.3	2.9	3.1	3.2	2.8	2.7	2.4	3.0	3.2
a. Werknemers	3.0	3.0	3.2	3.2	2.9	2.8	2.4	3.2	3.2
b. Zelfstandigen	2.3	2.2	1.7	3.2	2.2	2.0	1.6	1.8	2.6
c. Vastbenoemd personeel bij RSZ-PPO	10.1	3.5	5.4	3.7	3.2	3.3	3.5	3.5	3.5
d. Aangeslotenen bij de DOSZ	-1.0	0.2	-1.2	-0.9	0.3	0.3	0.0	0.7	0.9
2. ZIV-uitkeringen	5.9	4.7	7.2	5.3	5.1	4.4	4.9	4.7	3.6
a. Werknemers	6.0	4.6	7.4	5.3	5.1	4.3	4.8	4.6	3.5
- Primaire ongeschiktheid	5.3	2.7	7.2	5.4	3.0	1.7	2.0	2.1	1.7
- Invaliditeit	6.9	5.6	8.7	5.7	6.0	5.4	6.1	5.7	4.5
- Moederschapsrust	2.6	2.5	-0.9	2.0	4.2	2.9	2.7	2.8	0.2
b. Zelfstandigen	3.9	5.6	4.5	5.5	4.5	5.8	6.5	6.4	5.0
3. Arbeidsongevallen van het FAO	2.0	2.8	4.6	2.0	1.5	3.0	3.4	3.4	3.4
4. Beroepsziekten	-3.9	-2.8	-0.3	-0.8	-3.2	-3.4	-3.2	-3.2	-3.2
<i>II. Groeivoeten alvorens toepassing van indexeringsregels</i>									
Geneeskundige zorgen	-0.0	1.9	-9.4	1.4	1.2	2.1	2.2	2.2	2.2
a. Werknemers, zelfstandigen, ambtenaren	-0.2	2.2	-10.7	2.2	1.9	2.1	2.2	2.2	2.2
b. Aangeslotenen bij de DOSZ	-1.3	-0.4	-0.6	-6.3	0.6	1.1	0.9	0.7	0.5
c. Vlaamse zorgverzekering	2.1	1.3	1.9	1.0	0.9	0.7	1.6	1.7	2.0
<i>III. In duizendtallen (jaargemiddelden)</i>									
1. Niet werkzoekende uitkeringsgerechtigde volledig werklozen	71.3	24.8	49.1	44.2	35.7	27.1	17.9	12.5	11.7
2. Vrijwillig deeltijdse werklozen	28.5	26.3	28.3	27.1	26.5	26.2	26.0	26.0	25.9
3. Deeltijds werklozen met behoud van rechten en IGU	50.7	41.7	44.7	43.0	42.0	41.6	41.3	41.2	41.1
4. Van inschrijving vrijgestelde werklozen wegens beroepsopleiding of studies en voor mantelzorgers	49.2	42.9	45.6	42.8	42.9	43.0	43.0	43.0	43.0
5. Activeringsprogramma's: PWA's, Eerste werkervaring	2.4	0.6	1.3	1.0	0.8	0.7	0.5	0.4	0.3
6. Tewerkstelling met loonsubsidie	198.0	217.8	204.1	211.0	214.1	216.7	218.9	221.8	224.1
a. Doorstromingsprogramma's	4.8	3.2	4.2	3.3	3.2	3.2	3.2	3.2	3.2
b. Activering zonder dienstencheques	55.8	41.6	42.5	39.5	40.7	41.3	41.8	42.7	43.7
- activaplanbanen met RVA-vergoeding, incl. SINE's	49.1	35.4	36.9	33.6	34.6	35.1	35.6	36.4	37.2
- activaplanbanen zonder RVA-vergoeding	6.7	6.2	5.7	5.9	6.1	6.2	6.2	6.3	6.4
c. Sociale Maribel (incl. bedrijfsvoorheffing)	23.4	29.2	25.3	27.9	27.9	28.8	29.5	30.5	30.5
d. Dienstenchequewerknemers	109.4	129.6	123.3	126.2	128.1	129.3	130.3	131.4	132.6
- activaplanbanen	13.3	14.4	13.7	14.1	14.3	14.4	14.5	14.6	14.8
- gewone jobs	96.1	115.2	109.5	112.1	113.8	114.9	115.8	116.7	117.9
e. Jongerenbonus non-profit	0.5	0.8	0.7	0.8	0.8	0.8	0.8	0.8	0.8
f. Gepreactiveerde stageplaatsen	1.0	10.0	4.6	10.0	10.0	10.0	10.0	10.0	10.0
g. Gesubsidieerde contractuelen ziekenhuizen + sociaal akkoord 2013	3.0	3.3	3.4	3.4	3.4	3.3	3.3	3.3	3.3
7. Loopbaanonderbrekingen	273.8	261.6	288.1	273.0	266.5	263.5	258.7	255.1	252.7
8. Brugpensioenen	113.0	74.7	102.1	95.6	87.7	79.2	70.9	61.2	53.7
a. Werkzoekend	4.3	13.4	5.7	6.4	8.4	12.7	16.1	18.8	18.1
b. Niet werkzoekend	108.7	61.3	96.4	89.2	79.2	66.5	54.8	42.4	35.7

(^) Gemiddelden van periodes

TABEL 4 - Hypothesen m.b.t. sociale zekerheidsbijdragen en loonsubsidies voor de ondernemingen: ex ante bedragen

(miljoenen euro)

	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2021-2015
1. Patronale bijdrageverminderingen (ex ante)	5494	7262	7877	8433	8811	9841	10108	4615
<i>(indeling volgens type arbeid)</i>								
- Lage en hogeloonwerkgelegenheid (a)	4651	6331	6898	7388	7723	8663	8925	4274
- Speciale banenplannen (b)	842	931	979	1045	1088	1178	1183	341
<i>(indeling volgens bevoegdheid)</i>								
- Algemene verminderingen en diverse	4473	6190	6757	7281	7608	8580	8825	4352
p.m. waarvan via faciale voet	0	1536	2059	6535	6758	6996	7228	7228
- Loonsubsidies doelgroep federaal	219	268	312	325	355	392	396	177
- Loonsubsidies doelgroep overgedragen aan de Gewesten (c)	802	804	809	828	847	869	887	85
p.m. Niet inbegrepen: Gesubsidieerde contractuelen RSZ, huisbedienden, podiumkunstenars, onthaalouders	314	320	322	328	334	340	347	33
2. Loonsubsidies andere dan doelgroepverminderingen (ex post)	6580	6451	6485	6717	6938	7181	7391	811
2a. via sociale zekerheid	1260	1381	1411	1487	1554	1633	1672	412
- Sociale maribel	1013	1130	1154	1222	1280	1351	1381	367
- Jongerenbonus non-profit	0	0	0	0	-0	-0	-0	-0
- Sociale maribel - alternatieve financiering	98	101	106	111	117	123	129	31
- Activering van werkloosheidsuitkeringen	0	-0	0	0	0	0	0	-0
- Dienstencheques	0	0	-0	0	0	0	0	0
- Gesubsidieerde contractuelen ziekenhuizen	108	110	111	113	115	117	119	10
- Sociaal Akkoord 2013	40	41	41	42	42	43	44	3
2b. via federale fiscaliteit	2956	2633	2569	2653	2734	2818	2901	-55
- Nacht- en ploegenwerksubsidie	1051	1427	1587	1635	1681	1728	1774	723
- Overuren	140	141	145	150	155	160	164	25
- Onderzoek en ontwikkeling (ondernemingen) (d)	588	598	617	640	661	683	705	117
- Algemene subsidie	1035	322	68	71	74	77	80	-956
- Sectorspecifieke subsidies (e)	141	145	151	158	164	171	178	37
2c. via gewesten	2364	2436	2505	2577	2650	2730	2818	454
- Indienstneming oudere werklozen (Vlaams Gewest)	34	35	37	38	40	42	44	10
- Prime à l'emploi (Waaals Gewest)	13	13	14	14	14	14	14	1
- Beschutte werkplaatsen	404	411	423	434	446	460	475	72
- Jongerenbonus non-profit	22	22	23	23	24	24	25	3
- Activering van werkloosheidsuitkeringen	250	261	267	277	287	298	310	60
- Dienstencheques	1641	1693	1742	1790	1839	1891	1949	308
Totaal ten gunste van werkgevers	12073	13713	14362	15150	15748	17022	17499	5426
p.m. Overgedragen aan de Gewesten (c)	2715	2780	2840	2918	2997	3082	3171	456
3. Persoonlijke bijdrageverminderingen	878	1001	1002	977	956	949	934	56
p.m. Overgedragen aan de Gewesten	0	0	0	0	0	0	0	0

(a) Alle verminderingen die niet vallen onder de rubriek speciale banenplannen, d.w.z. incl. doelgroepsupplementen voor "oudere werknemers", "jongerenbonus niet in het kader van startbanen" en "arbeidsherverdeling".

(b) Zowel basisgedeelte van de structurele vermindering als het doelgroepsupplement voor 3 doelgroepcategorieën: (1) zowel "jonge werknemers" als startbanen oude stijl, (2) zowel "eerste aanwervingen" als plan-plus 1/2/3 oude stijl, (3) zowel "langdurig werklozen" als voordeel-, diensten- en activaplanbanen oude stijl.

(c) Exclusief gesubsidieerde contractuelen, huisbedienden, podiumkunstenars, onthaalouders.

(d) 'Partnerships met universiteiten' en 'jonge innoverende ondernemingen'.

(e) Maatregelen 'Koopvaardij, baggeraars, zeesleepvaart, zeevisserij, sportlui'.

TABEL 5 - Hypothesen m.b.t. socialezekerheidsbijdragevoeten en loonsubsidievoeten

	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2021-2015
A. T.o.v. brutolonen								
Gemiddelde werkgeversbijdragevoet (ondernemingen)	35.87	34.18	33.60	33.11	32.87	32.18	32.05	-3.81
- Wettelijke bijdragevoet na algemene verminderingen	25.18	23.76	23.37	23.08	23.03	22.57	22.62	-2.56
<i>p.m. Algemene bijdrageverminderingvoet (ex ante)</i>	3.85	5.23	5.53	5.74	5.79	6.30	6.26	2.41
- Fictieve bijdragevoet	3.70	3.41	3.27	3.13	2.97	2.78	2.62	-1.08
- Extrawettelijke bijdragevoet	3.32	3.35	3.32	3.28	3.25	3.23	3.22	-0.11
- Aanvullende pensioenbijdragevoet	3.66	3.65	3.64	3.63	3.62	3.61	3.59	-0.07
Gemiddelde loonsubsidievoet (ondernemingen)	6.55	6.36	6.22	6.20	6.20	6.19	6.15	-0.40
- Via Sociale Zekerheid (federale doelgroepverminderingen)	0.19	0.23	0.26	0.26	0.27	0.29	0.28	0.09
- Via Sociale Zekerheid (andere)	1.09	1.17	1.15	1.17	1.18	1.20	1.19	0.10
- Via bedrijfsvoorheffing	2.55	2.23	2.10	2.09	2.08	2.07	2.06	-0.49
- Via gewesten en gemeenschappen (staats Hervorming - bijdrageverminderingen)	0.69	0.68	0.66	0.65	0.64	0.64	0.63	-0.06
- Via gewesten en gemeenschappen (staats Hervorming - andere loonsubsidies)	1.65	1.67	1.66	1.65	1.64	1.62	1.62	-0.03
- Via gewesten en gemeenschappen (voor staats Hervorming)	0.39	0.39	0.39	0.38	0.38	0.38	0.38	-0.01
Netto parafiscale voet volgens arbeidscategorie (ondernemingen)(*)								
- Lageloonwerkgelegenheid - min-vijftigers	24.78	24.04	24.04	23.59	23.40	23.16	23.42	-1.36
- Hogeloonwerkgelegenheid - min-vijftigers	29.10	27.37	26.86	26.06	25.99	25.36	25.32	-3.78
- Speciale banen	3.01	1.90	1.24	0.74	0.42	-0.74	-0.23	-3.24
- Lageloonwerkgelegenheid - ouderen	20.09	19.10	19.09	19.80	19.97	20.17	20.67	0.58
- Hogeloonwerkgelegenheid - ouderen	27.52	26.99	26.90	27.55	27.53	27.11	27.19	-0.34
Werkgeversbijdragevoeten in de verwerkende nijverheid (*)	34.80	33.19	32.66	32.19	32.17	32.09	32.10	-2.69
- Lageloonwerkgelegenheid - min-vijftigers	31.97	31.64	31.61	31.44	31.53	31.71	31.95	-0.01
- Hogeloonwerkgelegenheid - min-vijftigers	35.53	33.28	32.50	31.42	31.33	31.18	31.12	-4.41
- Speciale banen	20.66	19.30	18.84	18.23	18.13	18.12	18.20	-2.46
- Lageloonwerkgelegenheid - ouderen	29.13	29.26	29.24	29.81	29.87	29.94	30.10	0.96
- Hogeloonwerkgelegenheid - ouderen	35.48	34.66	34.39	34.93	34.84	34.70	34.67	-0.81
Werkgeversbijdragevoeten in de verhandelbare diensten (*)	31.00	29.64	29.26	28.96	28.87	28.78	28.83	-2.18
- Lageloonwerkgelegenheid - min-vijftigers	29.85	28.82	28.64	28.18	27.97	27.95	28.20	-1.65
- Hogeloonwerkgelegenheid - min-vijftigers	32.21	30.37	29.80	29.09	29.03	28.90	28.86	-3.35
- Speciale banen	18.53	17.15	16.71	16.07	15.94	15.85	15.95	-2.58
- Lageloonwerkgelegenheid - ouderen	28.30	27.63	27.60	28.07	27.96	28.01	28.21	-0.08
- Hogeloonwerkgelegenheid - ouderen	32.05	31.36	31.16	31.80	31.73	31.59	31.58	-0.47
Loonsubsidievoeten in de verwerkende nijverheid	6.45	6.68	6.75	6.74	6.73	6.71	6.68	0.23
- Lageloonwerkgelegenheid - min-vijftigers	7.71	7.85	7.84	7.78	7.74	7.71	7.68	-0.02
- Hogeloonwerkgelegenheid - min-vijftigers	5.35	5.53	5.59	5.59	5.59	5.58	5.58	0.24
- Speciale banen	24.38	24.74	25.04	24.88	24.89	24.98	24.58	0.20
- Lageloonwerkgelegenheid - ouderen	11.88	12.90	13.13	12.74	12.52	12.19	11.83	-0.05
- Hogeloonwerkgelegenheid - ouderen	7.20	7.36	7.39	7.35	7.26	7.17	7.09	-0.11
Loonsubsidievoeten in de verhandelbare diensten	5.32	5.09	4.94	4.94	4.94	4.95	4.89	-0.43
- Lageloonwerkgelegenheid - min-vijftigers	5.41	5.16	4.97	4.99	4.99	5.02	5.01	-0.41
- Hogeloonwerkgelegenheid - min-vijftigers	4.36	4.10	3.94	3.97	3.99	4.02	4.02	-0.34
- Speciale banen	15.00	14.44	14.59	14.49	14.71	14.98	14.58	-0.42
- Lageloonwerkgelegenheid - ouderen	7.86	8.20	8.11	7.94	7.68	7.44	7.14	-0.72
- Hogeloonwerkgelegenheid - ouderen	5.29	5.04	4.86	4.83	4.77	4.69	4.59	-0.70
B. T.o.v. arbeidskosten vóór lastenverlagingen								
Netto parafiscale voet waarvan	20.98	19.96	19.68	19.38	19.24	18.77	18.73	-2.26
(+) Voet vóór verminderingen	28.43	28.27	28.12	27.98	27.88	27.79	27.70	-0.73
- Wettelijke bijdragevoet vóór verminderingen	20.78	20.80	20.77	20.75	20.78	20.84	20.88	0.10
- Fictieve voet	2.65	2.45	2.35	2.25	2.14	2.01	1.90	-0.75
- Extrawettelijke voet	2.38	2.40	2.39	2.36	2.34	2.33	2.32	-0.06
- Aanvullende pensioenbijdragevoet	2.62	2.62	2.62	2.62	2.61	2.60	2.60	-0.02
(-) Algemene werkgeversbijdragevoetvermindering	2.76	3.75	3.97	4.13	4.18	4.55	4.52	1.77
(-) Loonsubsidievoet (incl. doelgerichte werkgeversbijdragevoetverminderingen)	4.69	4.56	4.47	4.47	4.47	4.47	4.45	-0.24

(*) Werkgeversbijdragen zonder fictieve bijdragen, verminderd met algemene en doelgroepgerichte bijdrageverminderingen en loonsubsidies.

6.2. Macro-economische resultaten

TABEL 6 - Besteding van het binnenlands product in volume

(groeivoeten)

	2015// 2009	2021// 2015	2015/ 2014	2016/ 2015	2017/ 2016	2018/ 2017	2019/ 2018	2020/ 2019	2021/ 2020
1. Consumptieve bestedingen van de particulieren	1.0	1.3	1.3	0.7	1.3	1.3	1.4	1.5	1.4
2. Consumptieve bestedingen van de overheid	0.8	0.6	0.5	0.3	0.5	0.6	0.6	0.9	0.9
3. Brutovorming van vast kapitaal	1.8	2.1	2.3	1.5	3.1	2.4	2.1	1.8	1.8
a. Bedrijfsinvesteringen	2.5	2.4	3.3	0.2	3.7	2.6	2.9	2.6	2.6
b. Overheidsinvesteringen	1.2	1.0	-1.6	2.5	2.8	4.7	-0.5	-1.1	-2.0
c. Investeringen in woongebouwen	0.3	1.6	1.2	5.0	1.4	0.8	0.8	0.8	0.8
4. Binnenlandse bestedingen	1.1	1.3	1.6	0.8	1.5	1.4	1.4	1.5	1.4
5. Uitvoer van goederen en diensten	5.1	3.8	4.9	4.1	4.1	3.6	3.5	3.7	3.7
6. Finale bestedingen	2.8	2.5	3.1	2.3	2.7	2.4	2.4	2.5	2.5
7. Invoer van goederen en diensten	5.0	3.7	5.2	3.7	4.2	3.5	3.5	3.6	3.7
8. Bruto binnenlands product tegen marktprijzen	1.2	1.5	1.4	1.2	1.5	1.5	1.5	1.6	1.5

(/) Groeivoeten

(//) Gemiddelde groeivoeten

TABEL 7 - Opbouw van het binnenlands product in volume

(bijdrage in procentpunt)

	2015^ 2010	2021^ 2016	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021
1. Consumptieve bestedingen van de particulieren	0.5	0.7	0.7	0.4	0.7	0.7	0.7	0.8	0.7
2. Consumptieve bestedingen van de overheid	0.2	0.1	0.1	0.1	0.1	0.1	0.1	0.2	0.2
3. Brutovorming van vast kapitaal	0.4	0.5	0.5	0.4	0.7	0.6	0.5	0.4	0.4
a. Bedrijfsinvesteringen	0.4	0.4	0.5	0.0	0.6	0.4	0.5	0.4	0.4
b. Overheidsinvesteringen	0.0	0.0	-0.0	0.1	0.1	0.1	-0.0	-0.0	-0.0
c. Investeringen in woongebouwen	0.0	0.1	0.1	0.3	0.1	0.0	0.0	0.0	0.0
4. Veranderingen in voorraden	-0.0	-0.0	0.3	0.0	-0.0	-0.0	-0.0	-0.0	-0.0
5. Binnenlandse bestedingen	1.1	1.3	1.6	0.8	1.5	1.4	1.4	1.4	1.4
6. Uitvoer van goederen en diensten	3.9	3.4	4.1	3.5	3.5	3.1	3.2	3.4	3.5
7. Finale bestedingen	5.0	4.7	5.7	4.3	5.0	4.5	4.5	4.8	4.9
8. Invoer van goederen en diensten	-3.8	-3.2	-4.3	-3.0	-3.5	-3.0	-3.0	-3.2	-3.4
9. Bruto binnenlands product tegen marktprijzen	1.2	1.5	1.4	1.2	1.5	1.5	1.5	1.6	1.5

(^) Gemiddelden van periodes

TABEL 8 - Besteding van het binnenlands product tegen lopende prijzen

(miljoenen euro)

	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021
1. Consumptieve bestedingen van de particulieren	207052	210742	216234	222582	229410	236494	244015	251636
2. Consumptieve bestedingen van de overheid	97826	99113	100872	102632	105374	108136	111167	114496
3. Brutovorming van vast kapitaal	93326	95569	97489	101878	105773	109548	112986	116856
a. Bedrijfsinvesteringen	62810	65005	65472	68732	71434	74513	77482	80756
b. Overheidsinvesteringen	9634	9411	9654	10071	10712	10830	10836	10800
c. Investeringen in woongebouwen	20882	21153	22363	23074	23627	24205	24667	25300
4. Binnenlandse bestedingen	397072	402697	409271	421689	434728	447941	461535	475790
5. Uitvoer van goederen en diensten	336399	346058	359296	379409	400479	422647	446916	473015
6. Finale bestedingen	733470	748755	768567	801098	835208	870587	908451	948805
7. Invoer van goederen en diensten	332827	339353	348644	368353	389340	411387	435490	461516
8. Bruto binnenlands product tegen marktprijzen	400643	409402	419923	432745	445868	459201	472961	487289
9. Saldo van de primaire inkomens ontvangen uit het buitenland	6038	3172	3402	3506	3612	3720	3832	3948
10. Bruto nationaal inkomen	406681	412574	423176	436097	449322	462758	476625	491064

TABEL 9 - Besteding van het binnenlands product tegen lopende prijzen

(in procent van het bbp)

	2015 [^] 2010	2021 [^] 2016	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021
1. Consumptieve bestedingen van de particulieren	51.8	51.5	51.5	51.5	51.4	51.5	51.5	51.6	51.6
2. Consumptieve bestedingen van de overheid	24.1	23.7	24.2	24.0	23.7	23.6	23.5	23.5	23.5
3. Brutovorming van vast kapitaal	22.6	23.7	23.3	23.2	23.5	23.7	23.9	23.9	24.0
a. Bedrijfsinvesteringen	15.0	16.1	15.9	15.6	15.9	16.0	16.2	16.4	16.6
b. Overheidsinvesteringen	2.4	2.3	2.3	2.3	2.3	2.4	2.4	2.3	2.2
c. Investeringen in woongebouwen	5.2	5.3	5.2	5.3	5.3	5.3	5.3	5.2	5.2
4. Binnenlandse bestedingen	98.9	97.5	98.4	97.5	97.4	97.5	97.5	97.6	97.6
5. Uitvoer van goederen en diensten	81.8	91.1	84.5	85.6	87.7	89.8	92.0	94.5	97.1
6. Finale bestedingen	180.7	188.6	182.9	183.0	185.1	187.3	189.6	192.1	194.7
7. Invoer van goederen en diensten	80.7	88.6	82.9	83.0	85.1	87.3	89.6	92.1	94.7
8. Bruto binnenlands product tegen marktprijzen	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0
9. Saldo van de primaire inkomens ontvangen uit het buitenland	1.6	0.8	0.8	0.8	0.8	0.8	0.8	0.8	0.8
10. Bruto nationaal inkomen	101.6	100.8	100.8	100.8	100.8	100.8	100.8	100.8	100.8

(^) Gemiddelden van periodes

TABEL 10 - Deflatoren van het bbp en de belangrijkste bestedingscategorieën

(groeivoeten)

	2015// 2009	2021// 2015	2015/ 2014	2016/ 2015	2017/ 2016	2018/ 2017	2019/ 2018	2020/ 2019	2021/ 2020
1. Consumptieve bestedingen particulieren									
a. Deflator	1.5	1.7	0.5	1.9	1.6	1.7	1.6	1.6	1.7
1. Exclusief energie	1.4	1.6	1.3	1.9	1.6	1.6	1.6	1.6	1.6
. Voeding, drank en tabak	2.1	1.9	1.6	2.8	1.9	2.1	1.8	1.5	1.5
. Andere goederen	0.7	1.6	0.5	1.4	1.4	1.5	1.6	1.7	1.7
. Diensten	1.4	1.6	1.4	1.7	1.5	1.5	1.5	1.6	1.7
. Huurprijzen	1.4	1.5	1.1	2.0	1.6	1.5	1.4	1.4	1.4
2. Energie	2.2	2.7	-9.2	1.1	2.5	3.7	2.8	2.9	2.9
. Verwarming, elektriciteit	2.1	2.5	-6.5	3.2	0.8	2.5	2.7	2.9	3.0
. Transport	2.4	3.0	-13.7	-2.8	5.9	6.0	3.0	2.9	2.9
b. Inflatie exclusief voeding, drank, tabak en energie	1.3	1.6	1.2	1.7	1.5	1.5	1.5	1.6	1.7
c. Nationaal indexcijfer der consumptieprijsen	1.8	1.7	0.6	1.9	1.6	1.7	1.6	1.6	1.7
d. Gezondheidsindex	1.6	1.6	1.0	2.0	1.4	1.5	1.6	1.6	1.7
2. Consumptieve bestedingen overheid	2.0	1.8	0.8	1.5	1.3	2.0	2.0	1.9	2.0
3. Brutovorming van vast kapitaal	1.4	1.3	0.1	0.5	1.4	1.4	1.5	1.3	1.6
a. Bedrijfsinvesteringen	1.5	1.2	0.2	0.5	1.3	1.3	1.4	1.4	1.6
b. Overheidsinvesteringen	1.2	1.3	-0.7	0.1	1.5	1.6	1.6	1.2	1.7
c. Investeringen in woongebouwen	1.4	1.4	0.1	0.7	1.8	1.6	1.6	1.1	1.7
4. Binnenlandse bestedingen	1.7	1.5	-0.2	0.8	1.5	1.6	1.6	1.6	1.7
5. Uitvoer van goederen en diensten	1.0	1.5	-1.9	-0.3	1.4	1.9	1.9	2.0	2.0
6. Finale bestedingen	1.4	1.5	-1.0	0.3	1.5	1.8	1.8	1.8	1.9
7. Invoer van goederen en diensten	1.4	1.5	-3.1	-0.9	1.4	2.1	2.1	2.2	2.2
8. Bruto binnenlands product tegen marktprijzen	1.5	1.5	0.8	1.3	1.5	1.5	1.5	1.4	1.5

(/) Groeivoeten

(/) Gemiddelde groei voeten

TABEL 11 - Opbouw van de prijsontwikkeling van de finale bestedingen

(bijdrage in procentpunt)

	2015 [^] 2010	2021 [^] 2016	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021
1. Binnenlandse kosten per eenheid product (a+b+c)	0.8	0.8	0.4	0.7	0.8	0.8	0.8	0.7	0.8
a. Arbeidskosten	0.3	0.3	-0.1	-0.0	0.3	0.4	0.4	0.4	0.4
b. Netto indirecte belastingen	0.1	0.1	0.1	0.2	0.1	0.1	0.1	0.1	0.1
c. Bruto-exploitatietoets	0.4	0.4	0.4	0.6	0.4	0.3	0.3	0.3	0.3
2. Invoerprijsen	0.6	0.7	-1.4	-0.4	0.6	1.0	1.0	1.0	1.1
3. Deflator van finale bestedingen (1+2)	1.4	1.5	-1.0	0.3	1.5	1.8	1.8	1.8	1.9

(^) Gemiddelden van periodes

TABEL 12 - Beschikbaar inkomen, besparingen en vorderingensaldo:ramingen tegen lopende prijzen

(miljoenen euro)

	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021
1. Bruto binnenlands inkomen tegen marktprijzen	400643	409402	419923	432745	445868	459201	472961	487289
Saldo van de primaire inkomens van/naar het buitenland	6038	3172	3253	3352	3454	3557	3664	3775
2. Bruto nationaal inkomen	406681	412574	423176	436097	449322	462758	476625	491064
Verbruik van vaste activa	78835	81023	83464	86430	89556	92776	95899	99371
3. Netto nationaal inkomen	327846	331551	339711	349667	359766	369982	380726	391693
Saldo van de inkomensoverdrachten van/naar het buitenland	-6385	-6550	-7583	-6795	-6946	-7105	-7259	-7425
4. Netto nationaal beschikbaar inkomen	321462	325001	332128	342872	352819	362877	373467	384268
Nationale consumptie	304877	309854	317106	325214	334784	344630	355182	366133
5. Netto nationale besparingen	16584	15146	15022	17658	18036	18247	18285	18136
Investeringen in vaste activa	93326	95569	97489	101878	105773	109548	112986	116856
Veranderingen in voorraden	-1132	-2727	-5324	-5403	-5829	-6238	-6633	-7198
Saldo van de kapitaaltransacties met het buitenland	-881	-56	-254	-102	-109	-114	-120	-126
6. Vorderingensaldo van de totale economie	2344	3270	6067	7511	7539	7598	7711	7723

TABEL 13 - Verdeling van het nationaal inkomen

(miljoenen euro)

	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021
Particulieren								
1. Bruto primair inkomen	287806	291316	295084	302523	311718	321093	330656	340924
. Lonen en salarissen	210230	212555	214730	220038	226858	233773	240778	248461
. Bruto-exploitatietoerschoot en gemengd inkomen	48851	50025	50998	52413	53739	55147	56581	58041
. Netto inkomens uit vermogen	28725	28736	29356	30073	31121	32173	33297	34421
2. Netto lopende overdrachten	-54475	-53786	-50735	-51516	-51472	-51822	-53488	-55973
. Sociale uitkeringen min sociale premies	-2862	-2536	115	418	1106	1502	2366	2645
. Belastingen op inkomen	-53085	-53072	-52421	-53605	-54111	-54727	-57124	-59745
. Overige overdrachten	1472	1822	1571	1671	1533	1402	1270	1127
3. Bruto beschikbaar inkomen	233331	237529	244348	251008	260245	269271	277168	284950
Vennootschappen								
1. Bruto primair inkomen	80281	81145	85200	88300	90189	92836	96010	99244
. Bruto-exploitatietoerschoot	99304	103389	108444	112870	116225	120053	124196	128097
. Netto inkomens uit vermogen	-19023	-22244	-23244	-24570	-26036	-27217	-28186	-28853
2. Netto lopende overdrachten	-10924	-11779	-12754	-13117	-13590	-14070	-14287	-14411
3. Bruto beschikbaar inkomen	69357	69365	72445	75183	76599	78766	81723	84833
Overheid								
1. Bruto primair inkomen	38594	40113	42892	45274	47415	48829	49959	50896
. Bruto-exploitatietoerschoot	9268	9525	9723	9902	10095	10285	10478	10684
. Netto indirecte belastingen	38016	38910	40801	42324	43815	44865	45874	46986
. Netto inkomens uit vermogen	-8689	-8323	-7631	-6952	-6495	-6321	-6393	-6773
2. Netto lopende overdrachten	59014	59015	55906	57838	58116	58787	60517	62960
3. Bruto beschikbaar inkomen	97608	99128	98799	103112	105531	107616	110476	113856
Buitenland								
1. Bruto beschikbaar inkomen	6385	6550	7583	6795	6946	7105	7259	7425
Bruto nationaal inkomen	406681	412574	423176	436097	449322	462758	476625	491064

TABEL 16 - Beroepsbevolking, werkgelegenheid en werkloosheid

(jaargemiddelden, in duizenden personen)

	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021
1. Totale bevolking								
. In duizendtallen	11179.8	11234.8	11306.2	11391.1	11452.0	11496.1	11542.2	11589.5
. Verschil in duizendtallen	54.7	55.0	71.4	84.9	60.9	44.1	46.1	47.3
2. Bevolking op arbeidsleeftijd								
. In duizendtallen	7268.2	7280.1	7307.4	7340.7	7350.1	7344.9	7339.7	7335.6
. Verschil in duizendtallen	9.2	12.0	27.2	33.3	9.4	-5.2	-5.1	-4.2
3. Beroepsbevolking, definitie FPB								
. In duizendtallen	5283.3	5296.2	5310.5	5342.9	5375.3	5400.8	5420.2	5425.5
. Verschil in duizendtallen	16.4	12.9	14.3	32.4	32.4	25.5	19.4	5.3
4. Activiteitsgraad	72.7	72.7	72.7	72.8	73.1	73.5	73.8	74.0
5. Binnenlandse werkgelegenheid								
Totaal								
. In duizendtallen	4549.2	4590.7	4628.3	4664.7	4696.5	4728.1	4774.5	4820.3
. Verschil in duizendtallen	15.6	41.4	37.7	36.4	31.8	31.6	46.4	45.8
Loon- en weddetrekkenden								
. In duizendtallen	2945.5	2976.4	3003.3	3036.6	3067.0	3097.2	3138.6	3179.0
. Verschil in duizendtallen	6.7	30.8	27.0	33.2	30.4	30.3	41.3	40.4
Zelfstandigen								
. In duizendtallen	755.6	766.0	775.7	780.8	785.7	790.5	795.1	799.7
. Verschil in duizendtallen	7.1	10.4	9.7	5.1	4.9	4.8	4.7	4.6
Overheid								
. In duizendtallen	848.1	848.3	849.3	847.4	843.8	840.4	840.8	841.6
. Verschil in duizendtallen	1.8	0.3	1.0	-2.0	-3.6	-3.4	0.4	0.8
6. Werkgelegenheidsgraad	63.7	64.1	64.4	64.6	65.0	65.4	66.1	66.8
7. Werkloosheid (administratief)								
Definitie FPB								
. In duizendtallen	656.1	627.8	604.4	600.4	601.0	594.9	567.9	527.4
. Verschil in duizendtallen	1.5	-28.3	-23.4	-4.0	0.6	-6.1	-27.0	-40.6
. Werkloosheidsgraad	12.4	11.9	11.4	11.2	11.2	11.0	10.5	9.7
Werkzoekenden								
. In duizendtallen	597.7	578.7	560.2	564.7	573.9	577.0	555.5	515.7
. Verschil in duizendtallen	14.0	-19.0	-18.4	4.4	9.3	3.1	-21.6	-39.8
8. Werkelijk arbeidsvolume (groeivoet)	0.5	0.7	0.9	0.8	0.7	0.7	0.9	0.9

TABEL 17 - Evenwicht tussen besparingen en investeringen

(miljoenen euro)

	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021
1. Middelen	94538	96113	98232	103986	107483	110909	114064	117381
a. Bruto besparingen	95419	96169	98486	104088	107592	111023	114184	117507
1. Vennootschappen	65866	65745	68774	71453	72799	74895	77761	80782
2. Gezinnen	30689	31371	32777	33197	35716	37769	38292	38594
3. Overheid	-178	55	-2034	519	196	-480	-651	-601
4. Izw's	-958	-1001	-1032	-1081	-1119	-1162	-1217	-1268
b. Nettokapitaaloverdrachten	-881	-56	-254	-102	-109	-114	-120	-126
2. Bestedingen	92194	92843	92165	96475	99944	103310	106353	109658
a. Bruto kapitaalvorming	92194	92843	92165	96475	99944	103310	106353	109658
1. Vennootschappen	59191	59699	57307	60439	62645	65242	67757	70386
2. Gezinnen	23049	23389	24725	25511	26122	26760	27271	27970
3. Overheid	9497	9293	9645	10020	10661	10779	10785	10749
4. Izw's	456	462	489	504	516	529	539	553
3. Vorderingsaldo	2344	3270	6067	7511	7539	7598	7711	7723

TABEL 18 - Evenwicht tussen besparingen en investeringen

(procent van het bbp)

	2015^2010	2021^2016	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021
1. Middelen	24.3	24.0	23.5	23.4	24.0	24.1	24.2	24.1	24.1
a. Bruto besparingen	24.2	24.0	23.5	23.5	24.1	24.1	24.2	24.1	24.1
1. Vennootschappen	16.6	16.4	16.1	16.4	16.5	16.3	16.3	16.4	16.6
2. Gezinnen	8.1	8.0	7.7	7.8	7.7	8.0	8.2	8.1	7.9
3. Overheid	-0.2	-0.1	0.0	-0.5	0.1	0.0	-0.1	-0.1	-0.1
4. Izw's	-0.2	-0.3	-0.2	-0.2	-0.2	-0.3	-0.3	-0.3	-0.3
b. Nettokapitaaloverdrachten	0.0	-0.0	-0.0	-0.1	-0.0	-0.0	-0.0	-0.0	-0.0
2. Bestedingen	22.9	22.4	22.7	21.9	22.3	22.4	22.5	22.5	22.5
a. Bruto kapitaalvorming	22.9	22.4	22.7	21.9	22.3	22.4	22.5	22.5	22.5
1. Vennootschappen	14.6	14.1	14.6	13.6	14.0	14.1	14.2	14.3	14.4
2. Gezinnen	5.7	5.8	5.7	5.9	5.9	5.9	5.8	5.8	5.7
3. Overheid	2.4	2.3	2.3	2.3	2.3	2.4	2.3	2.3	2.2
4. Izw's	0.1	0.1	0.1	0.1	0.1	0.1	0.1	0.1	0.1
3. Vorderingsaldo	1.3	1.6	0.8	1.4	1.7	1.7	1.7	1.6	1.6

(^) Gemiddelden van periodes

TABEL 19 - Rentevoeten

	2015^2010	2021^2016	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021
1. Korte rente (3m.)									
Nominaal	0.2	0.4	-0.2	-0.5	-0.5	0.0	0.6	1.1	1.7
Reëel	-1.2	-1.3	-0.7	-2.4	-2.1	-1.7	-1.1	-0.5	-0.0
2. Lange rente (10j.)									
Nominaal	2.6	1.6	0.8	0.6	0.7	1.2	1.8	2.4	3.0
Reëel	1.1	-0.1	0.4	-1.3	-0.9	-0.5	0.2	0.7	1.3
Pro memorie:									
Korte rente eurozone (3m.)	0.5	0.7	-0.0	-0.2	-0.3	0.3	0.8	1.4	2.0
Lange rente eurozone (10j.)	2.7	1.9	1.0	0.8	0.9	1.5	2.1	2.6	3.2

(^) Gemiddelden van periodes

6.3. Sectorrekeningen

TABEL 20 - Synthese van de transacties van de grote sectoren

(procent van het bbp)

	2015 [^] 2010	2021 [^] 2016	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021
1. Particulieren (*)									
a. Beschikbaar inkomen	58.9	58.4	58.0	58.2	58.0	58.4	58.6	58.6	58.5
b. Wijzigingen in de rechten op pensioenfondsen	0.8	0.9	0.9	0.9	0.9	0.9	0.8	0.8	0.8
c. Consumptie	51.8	51.5	51.5	51.5	51.4	51.5	51.5	51.6	51.6
d. Brutobesparingen	7.9	7.7	7.4	7.6	7.4	7.8	8.0	7.8	7.7
e. Kapitaaloverdrachten	-0.4	-0.7	-0.6	-0.7	-0.7	-0.7	-0.7	-0.6	-0.6
f. Brutokapitaalvorming	5.9	5.9	5.8	6.0	6.0	6.0	5.9	5.9	5.9
g. Vorderingsaldo	1.6	1.1	1.0	0.8	0.7	1.1	1.3	1.3	1.2
2. Vennootschappen									
a. Beschikbaar inkomen	17.4	17.3	16.9	17.3	17.4	17.2	17.2	17.3	17.4
b. Wijzigingen in de rechten op pensioenfondsen	0.8	0.9	0.9	0.9	0.9	0.9	0.8	0.8	0.8
c. Brutobesparingen	16.6	16.4	16.1	16.4	16.5	16.3	16.3	16.4	16.6
d. Kapitaaloverdrachten	1.2	0.6	0.9	0.7	0.7	0.6	0.6	0.5	0.4
e. Brutokapitaalvorming	14.6	14.1	14.6	13.6	14.0	14.1	14.2	14.3	14.4
f. Vorderingsaldo	3.1	2.9	2.4	3.5	3.2	2.9	2.7	2.6	2.6
3. Overheid									
a. Beschikbaar inkomen	23.9	23.5	24.2	23.5	23.8	23.7	23.4	23.4	23.4
b. Consumptie	24.1	23.7	24.2	24.0	23.7	23.6	23.5	23.5	23.5
c. Brutobesparingen	-0.2	-0.1	0.0	-0.5	0.1	0.0	-0.1	-0.1	-0.1
d. Kapitaaloverdrachten	-0.8	0.1	-0.3	-0.1	0.0	0.0	0.1	0.1	0.1
e. Brutokapitaalvorming	2.4	2.3	2.3	2.3	2.3	2.4	2.3	2.3	2.2
f. Vorderingsaldo	-3.5	-2.4	-2.5	-2.8	-2.2	-2.3	-2.4	-2.3	-2.2
4. Totale economie									
a. Brutobesparingen	24.2	24.0	23.5	23.5	24.1	24.1	24.2	24.1	24.1
b. Brutokapitaalvorming	22.9	22.4	22.7	21.9	22.3	22.4	22.5	22.5	22.5
c. Kapitaaloverdrachten	0.0	-0.0	-0.0	-0.1	-0.0	-0.0	-0.0	-0.0	-0.0
d. Vorderingsaldo	1.3	1.6	0.8	1.4	1.7	1.7	1.7	1.6	1.6

(*) Huishoudens en izw's t.b.v. huishoudens

(^) Gemiddelden van periodes

TABEL 21 - Rekening van de huishoudens

(miljoenen euro)

	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021
I. Lopende transacties								
a. Middelen	350352	355331	360373	369206	380616	392107	403809	416355
1. Netto exploitatieoverschot	7564	7700	7723	7783	7866	7971	8079	8182
2. Gemengd inkomen	22673	23127	23432	24006	24497	25040	25590	26162
3. Beloning van werknemers	210230	212555	214730	220038	226858	233773	240778	248461
. Lonen	152844	154601	157408	161630	166885	171952	177628	183242
. Werkelijke sociale premies tlv werkgevers	43515	44555	43891	44764	45950	47419	48459	50494
. Toegerekende sociale premies tlv werkgevers	13871	13398	13431	13644	14023	14403	14692	14725
4. Netto inkomen uit vermogen	28529	28550	29182	29901	30933	31963	33065	34164
. Rente	3083	2898	2594	2414	2490	2573	2656	2716
. Winstuitkeringen	14519	14688	15419	16124	16704	17238	17832	18431
. Overige	10927	10963	11169	11363	11739	12152	12577	13018
5. Sociale uitkeringen	80167	81750	83927	86001	89120	92144	95188	98399
6. Overige netto inkomensoverdrachten	-2263	-1931	-2253	-2214	-2419	-2615	-2813	-3026
7. Overige (*)	3452	3581	3631	3690	3761	3831	3923	4011
b. Bestedingen	337717	342552	346775	355912	365496	375637	387539	400512
1. Belastingen op inkomen en vermogen	53046	53031	52379	53562	54066	54681	57077	59697
2. Sociale premies	83029	84286	83811	85583	88014	90641	92822	95754
. Werkelijke sociale premies	69158	70888	70380	71940	73991	76239	78130	81029
. Toegerekende sociale premies	13871	13398	13431	13644	14023	14403	14692	14725
3. Nationale consumptieve bestedingen	201642	205235	210585	216767	223416	230315	237640	245061
c. Netto besparingen	12635	12779	13598	13294	15120	16470	16271	15843
II. Kapitaalverrichtingen								
a. Middelen	654	413	348	413	508	579	648	719
1. Kapitaaloverdrachten, ontvangen	654	413	348	413	508	579	648	719
b. Bestedingen	8365	7840	9041	9236	9276	9335	9054	8992
1. Investeringen in vaste activa	23069	23369	24705	25491	26102	26740	27251	27950
2. Verbruik van vaste activa (-)	18055	18592	19179	19903	20596	21299	22021	22751
3. Vermogensheffingen	3906	3643	4095	4213	4333	4455	4383	4351
4. Veranderingen in voorraden	-20	20	20	20	20	20	20	20
5. Saldo aan-en verkopen van kostbaarheden	-2	-2	-2	-2	-2	-2	-2	-2
6. Saldo aan-en verkopen van grond en overige materiële niet-geproduceerde activa	-593	-638	-638	-638	-638	-638	-638	-638
7. Overige kapitaaloverdrachten, betaald	59	40	40	56	57	59	61	63
III. Vorderingenoverschot	4923	5352	4906	4471	6352	7714	7865	7569
p.m. netto beschikbaar inkomen	210825	214433	220551	226370	234774	242954	249988	256893

(*) waarvan correcties voor mutaties in voorzieningen pensioenverzekeringen.

TABEL 26 - Rekening van het buitenland

(miljoenen euro)

	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021
I. Lopende transacties								
a. Middelen	344932	354846	364948	383993	405322	427718	452117	478476
1. Invoer van goederen en diensten	332827	339353	348644	368353	389340	411387	435490	461516
2. Beloning van werknemers	2848	3105	3093	3149	3224	3299	3360	3430
3. Belastingen op productie en invoer	1288	1368	1431	1502	1577	1655	1741	1833
4. Netto inkomen uit vermogen	-1013	1831	1519	1450	1410	1365	1282	1204
5. Overige netto inkomenoverdrachten	5425	5520	6571	5773	5901	6037	6177	6325
6. Sociale premies	2444	2534	2525	2571	2633	2695	2745	2802
7. Sociale uitkeringen, excl. sociale overdrachten in natura	1113	1135	1165	1194	1237	1279	1322	1366
b. Bestedingen	348157	358172	371418	391760	413127	435593	460116	486498
1. Uitvoer van goederen en diensten	336399	346058	359296	379409	400479	422647	446916	473015
2. Beloning van werknemers	8564	8878	8847	9010	9226	9443	9618	9818
3. Subsidies (productgebonden en op invoer)	597	597	597	597	597	597	597	597
4. Belastingen op inkomen en vermogen	972	918	941	970	1000	1030	1060	1093
5. Sociale premies	889	969	965	982	1006	1029	1049	1070
6. Sociale uitkeringen, excl. sociale overdrachten in natura	737	752	772	791	819	847	875	905
c. Saldo van de lopende transacties	-3225	-3326	-6321	-7613	-7647	-7712	-7831	-7849
1. Goederen en diensten	-3571	-6705	-10651	-11056	-11139	-11260	-11426	-11499
2. Beloning van werknemers (netto)	-5715	-5773	-5755	-5861	-6002	-6143	-6258	-6388
3. Netto inkomen uit vermogen	-1013	1831	1519	1450	1410	1365	1282	1204
4. Belastingen minus subsidies	-282	-147	-108	-65	-20	29	84	143
5. Overige lopende overdrachten (netto)	7356	7468	8525	7765	7946	8135	8319	8518
II. Kapitaalverrichtingen	881	56	254	102	109	114	120	126
1. Netto kapitaaloverdrachten	290	145	343	191	198	203	209	215
2. Saldo aan- en verkopen van activa	591	-89	-89	-89	-89	-89	-89	-89
III. Vorderingsaldo	-2344	-3270	-6067	-7511	-7539	-7598	-7711	-7723

6.4. Overheidsfinanciën

TABEL 27 - Rekening van de overheid

(miljoenen euro)

	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021
1. Ontvangsten	208309	210251	213876	219406	225070	230690	237267	244826
A. Fiscale en parafiscale ontvangsten	179653	182818	185284	190134	194835	199413	205206	212228
1. Fiscale ontvangsten	122531	124191	127397	131028	134066	136788	141113	145664
a. Belastingen op inkomen, vermogen, ...	66843	67685	68290	69898	70935	72090	75050	78156
Huishoudens	52690	52669	52009	53182	53675	54278	56663	59269
Vennootschappen	13099	14007	15245	15650	16163	16684	17227	17692
Overige	1053	1010	1035	1066	1096	1128	1160	1194
b. Belastingen op productie en invoer	51782	52864	55012	56917	58798	60243	61680	63157
c. Vermogensheffingen	3906	3643	4095	4213	4333	4455	4383	4351
2. Werkelijke sociale premies	57122	58627	57886	59107	60769	62625	64093	66564
B. Overige ontvangsten van de andere sectoren	18265	17543	18402	18822	19353	19941	20310	20701
1. Inkomen uit vermogen	3898	3571	3565	3554	3631	3749	3895	4050
2. Inkomensoverdrachten	2993	2688	2502	2600	2715	2834	2693	2543
3. Kapitaaloverdrachten	234	211	202	220	224	227	230	234
4. Verkoop van goederen en diensten	11140	11072	12133	12448	12784	13131	13491	13873
C. Loonsubsidies	649	566	572	579	587	595	603	612
D. Toegerekende sociale premies	9742	9324	9617	9871	10295	10741	11148	11284
2. Uitgaven	220772	220638	225830	228773	235339	241502	248190	255582
A. Primaire uitgaven	208191	208751	214640	218273	225220	231439	237909	244765
a. Lopende uitgaven	191766	194456	200423	203954	210199	216426	223024	230025
1. Beloning van werknemers	50919	51316	52557	53111	54262	55426	56768	58287
2. Intermediair verbruik en belastingen	17482	17265	17870	18086	18482	18838	19263	19713
3. Subsidies aan vennootschappen	13766	13954	14211	14594	14982	15378	15806	16172
4. Sociale uitkeringen	101358	103588	106631	109638	113883	118111	122424	126997
- Uitkeringen excl. overdrachten in natura	69369	70892	73152	75026	77924	80745	83620	86646
- Uitkeringen in natura	31988	32696	33479	34612	35959	37366	38804	40351
5. Overdrachten aan huishoudens en izw's	3155	2992	3261	3034	3045	3067	3092	3118
6. Overdrachten aan vennootschappen	305	329	332	334	337	340	343	346
7. Bni-bijdrage aan de EU	3001	3340	3769	3354	3412	3468	3525	3585
8. Btw-bijdrage aan de EU	500	512	523	538	555	572	589	606
9. Andere overdrachten aan het buitenland	1282	1160	1268	1266	1240	1227	1213	1201
b. Kapitaaluitgaven	16424	14295	14217	14319	15022	15013	14885	14741
1. Investerings in vaste activa (bruto)	9634	9411	9654	10071	10712	10830	10836	10800
2. Overige netto-aankopen v. niet-financiële activa	-47	-213	116	70	37	72	72	72
3. Overdrachten aan huishoudens en izw's	685	449	380	454	554	629	701	772
4. Overdrachten aan vennootschappen	5680	4326	3560	3367	3355	3113	2901	2715
5. Overdrachten aan het buitenland	473	322	507	357	363	369	375	381
B. Rentelasten	12581	11887	11190	10500	10119	10063	10282	10817
3. Vorderingsaldo	-12463	-10387	-11954	-9366	-10269	-10812	-10923	-10756
Brutobesparingen	-178	55	-2034	519	196	-480	-651	-601
4. Primair saldo	118	1501	-764	1134	-150	-748	-641	60
p.m. Consumptieve bestedingen	97826	99113	100872	102632	105374	108136	111167	114496

TABEL 28 - Rekening van de overheid

(procent van het bbp)

	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021
1. Ontvangsten	52.0	51.4	50.9	50.7	50.5	50.2	50.2	50.2
A. Fiscale en parafiscale ontvangsten	44.8	44.7	44.1	43.9	43.7	43.4	43.4	43.6
1. Fiscale ontvangsten	30.6	30.3	30.3	30.3	30.1	29.8	29.8	29.9
a. Belastingen op inkomen, vermogen, ...	16.7	16.5	16.3	16.2	15.9	15.7	15.9	16.0
Huishoudens	13.2	12.9	12.4	12.3	12.0	11.8	12.0	12.2
Vennootschappen	3.3	3.4	3.6	3.6	3.6	3.6	3.6	3.6
Overige	0.3	0.2	0.2	0.2	0.2	0.2	0.2	0.2
b. Belastingen op productie en invoer	12.9	12.9	13.1	13.2	13.2	13.1	13.0	13.0
c. Vermogensheffingen	1.0	0.9	1.0	1.0	1.0	1.0	0.9	0.9
2. Werkelijke sociale premies	14.3	14.3	13.8	13.7	13.6	13.6	13.6	13.7
B. Overige ontvangsten van de andere sectoren	4.6	4.3	4.4	4.3	4.3	4.3	4.3	4.2
1. Inkomen uit vermogen	1.0	0.9	0.8	0.8	0.8	0.8	0.8	0.8
2. Inkomensoverdrachten	0.7	0.7	0.6	0.6	0.6	0.6	0.6	0.5
3. Kapitaaloverdrachten	0.1	0.1	0.0	0.1	0.1	0.0	0.0	0.0
4. Verkoop van goederen en diensten	2.8	2.7	2.9	2.9	2.9	2.9	2.9	2.8
C. Loonsubsidies	0.2	0.1	0.1	0.1	0.1	0.1	0.1	0.1
D. Toegerekende sociale premies	2.4	2.3	2.3	2.3	2.3	2.3	2.4	2.3
2. Uitgaven	55.1	53.9	53.8	52.9	52.8	52.6	52.5	52.4
A. Primaire uitgaven	52.0	51.0	51.1	50.4	50.5	50.4	50.3	50.2
a. Lopende uitgaven	47.9	47.5	47.7	47.1	47.1	47.1	47.2	47.2
1. Beloning van werknemers	12.7	12.5	12.5	12.3	12.2	12.1	12.0	12.0
2. Intermediair verbruik en belastingen	4.4	4.2	4.3	4.2	4.1	4.1	4.1	4.0
3. Subsidies aan vennootschappen	3.4	3.4	3.4	3.4	3.4	3.3	3.3	3.3
4. Sociale uitkeringen	25.3	25.3	25.4	25.3	25.5	25.7	25.9	26.1
- Uitkeringen excl. overdrachten in natura	17.3	17.3	17.4	17.3	17.5	17.6	17.7	17.8
- Uitkeringen in natura	8.0	8.0	8.0	8.0	8.1	8.1	8.2	8.3
5. Overdrachten aan huishoudens en izw's	0.8	0.7	0.8	0.7	0.7	0.7	0.7	0.6
6. Overdrachten aan vennootschappen	0.1	0.1	0.1	0.1	0.1	0.1	0.1	0.1
7. Bni-bijdrage aan de EU	0.7	0.8	0.9	0.8	0.8	0.8	0.7	0.7
8. Btw-bijdrage aan de EU	0.1	0.1	0.1	0.1	0.1	0.1	0.1	0.1
9. Andere overdrachten aan het buitenland	0.3	0.3	0.3	0.3	0.3	0.3	0.3	0.2
b. Kapitaaluitgaven	4.1	3.5	3.4	3.3	3.4	3.3	3.1	3.0
1. Investeringen in vaste activa (bruto)	2.4	2.3	2.3	2.3	2.4	2.4	2.3	2.2
2. Overige netto-aankopen v. niet-financiële activa	-0.0	-0.1	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0
3. Overdrachten aan huishoudens en izw's	0.2	0.1	0.1	0.1	0.1	0.1	0.1	0.2
4. Overdrachten aan vennootschappen	1.4	1.1	0.8	0.8	0.8	0.7	0.6	0.6
5. Overdrachten aan het buitenland	0.1	0.1	0.1	0.1	0.1	0.1	0.1	0.1
B. Rentelasten	3.1	2.9	2.7	2.4	2.3	2.2	2.2	2.2
3. Vorderingsaldo	-3.1	-2.5	-2.8	-2.2	-2.3	-2.4	-2.3	-2.2
Brutobesparingen	-0.0	0.0	-0.5	0.1	0.0	-0.1	-0.1	-0.1
4. Primair saldo	0.0	0.4	-0.2	0.3	-0.0	-0.2	-0.1	0.0
p.m. Consumptieve bestedingen	24.4	24.2	24.0	23.7	23.6	23.5	23.5	23.5

TABEL 29 - Rekening van de federale overheid

(miljoenen euro)

	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021
1. Ontvangsten	112511	107739	105578	108537	111390	113856	117568	121622
A. Fiscale en parafiscale ontvangsten	104037	100474	98148	101140	103763	105950	109618	113633
1. Fiscale ontvangsten	101712	98135	95776	98739	101310	103449	107067	110707
a. Belastingen op inkomen, vermogen, ...	61252	57250	52855	54364	55332	56314	59010	61648
- Huishoudens	47405	42551	36889	37969	38398	38833	40959	43104
- Vennootschappen	12794	13690	14930	15330	15838	16353	16891	17350
- Overige	1053	1010	1035	1066	1096	1128	1160	1194
b. Belastingen op productie en invoer	39656	40310	41971	43404	44985	46120	47217	48357
c. Vermogensheffingen	804	575	950	971	993	1015	840	701
2. Werkelijke sociale premies	2325	2338	2372	2401	2453	2501	2550	2926
B. Overige ontvangsten van de andere sectoren	5763	4646	4720	4647	4801	5001	4961	4908
1. Inkomen uit vermogen	2009	1454	1611	1569	1608	1683	1773	1865
2. Inkomensoverdrachten	1547	1202	1005	1039	1085	1130	916	682
3. Kapitaaloverdrachten	61	37	37	53	54	55	57	59
4. Verkoop van goederen en diensten	2146	1953	2067	1986	2055	2133	2215	2303
C. Toegerekende sociale premies	2508	2351	2382	2416	2492	2569	2648	2735
D. Overdrachten binnen de overheid	203	268	329	335	333	335	341	346
1. Van de sociale-verzekeringsinstellingen	158	195	258	263	260	261	266	269
2. Van de gemeenschappen en gewesten	35	62	63	64	65	66	67	69
3. Van de lagere overheid	10	11	8	8	8	8	8	8
waarvan kapitaaloverdrachten	0	0	0	0	0	0	0	0
2. Uitgaven	122723	112779	115977	117491	118369	123890	127974	132074
A. Primaire uitgaven	111180	102092	105915	108108	109314	114903	118764	122355
a. Lopende uitgaven	32856	31936	32894	32219	32689	33154	33876	34654
1. Beloning van werknemers	9437	9113	9357	9208	9242	9254	9459	9689
2. Intermediair verbruik en belastingen	3545	3240	3226	3214	3223	3181	3229	3280
3. Subsidies aan vennootschappen	4850	4929	4501	4464	4570	4674	4782	4891
4. Sociale uitkeringen	9539	9017	9524	9650	9934	10272	10575	10904
- Uitkeringen excl. overdrachten in natura	9222	8659	9080	9248	9534	9861	10152	10467
- Uitkeringen in natura	318	357	444	402	400	412	424	437
5. Overdrachten aan huishoudens en izw's	786	711	821	622	613	610	609	606
6. Overdrachten aan vennootschappen	0	0	0	0	0	0	0	0
7. Bni-bijdrage aan de EU	3001	3340	3769	3354	3412	3468	3525	3585
8. Btw-bijdrage aan de EU	500	512	523	538	555	572	589	606
9. Andere overdrachten aan het buitenland	1197	1073	1173	1168	1140	1124	1108	1094
b. Kapitaaluitgaven	4089	2928	3132	2804	2715	3051	2796	2525
1. Investerings in vaste activa (bruto)	1029	921	857	879	875	1323	1200	1046
2. Overige netto-aankopen v. niet-financiële activa	-81	-268	48	2	-31	4	4	4
3. Overdrachten aan huishoudens en izw's	311	75	47	57	64	68	68	68
4. Overdrachten aan vennootschappen	2362	1892	1692	1531	1463	1309	1171	1048
5. Overdrachten aan het buitenland	468	309	487	337	343	348	354	360
c. Overdrachten binnen de overheid	74235	67229	69889	73085	73911	78698	82092	85175
1. Overdrachten van fiscale ontvangsten	50089	38930	39594	42014	42042	46016	48528	50666
2. Overige inkomensoverdrachten	24070	28231	30202	31005	31821	32643	33526	34470
3. Kapitaaloverdrachten	76	68	93	67	48	39	39	39
B. Rentelasten	11543	10687	10062	9383	9055	8987	9210	9719
3. Vorderingsaldo	-10212	-5041	-10399	-8954	-6979	-10034	-10406	-10453
Brutobesparingen	-6911	-2657	-8161	-7107	-5263	-8014	-8468	-8648
4. Primair saldo	1331	5646	-337	429	2076	-1048	-1196	-733
p.m. Consumptieve bestedingen	12293	11899	12140	12060	12075	12024	12253	12508

TABEL 30 - Rekening van de gemeenschappen en gewesten

(miljoenen euro)

	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021
1. Ontvangsten	63027	73616	81107	83602	83536	87811	90298	93002
A. Fiscale en parafiscale ontvangsten	9508	14158	19353	19820	20071	20372	20818	21414
1. Fiscale ontvangsten	9492	14142	19337	19803	20055	20355	20801	21398
a. Belastingen op inkomen, vermogen, ... (huishoudens)	1159	5588	10403	10454	10430	10463	10617	10925
b. Belastingen op productie en invoer	5231	5486	5789	6108	6285	6453	6642	6823
c. Vermogensheffingen	3102	3068	3145	3241	3340	3440	3543	3650
2. Werkelijke sociale premies	16	16	16	16	16	16	16	16
B. Overige ontvangsten van de andere sectoren	6969	7330	7869	8210	8361	8511	8661	8821
1. Inkomen uit vermogen	861	1122	947	961	977	992	1008	1024
2. Inkomensoverdrachten	724	931	915	943	971	999	1027	1057
3. Kapitaaloverdrachten	108	109	100	101	103	105	106	108
4. Verkoop van goederen en diensten	5276	5168	5907	6204	6311	6414	6520	6631
C. Loonsubsidies	271	258	258	260	262	265	268	271
D. Toegerekende sociale premies	5626	5473	5696	5878	6164	6470	6741	6726
E. Overdrachten binnen de overheid	40653	46397	47930	49435	48676	52193	53811	55770
1. Overdrachten van fiscale ontvangsten	33986	29384	29478	30461	29129	32021	32965	34212
2. Overige overdrachten	6667	17013	18453	18974	19547	20172	20846	21558
a. Van de federale overheid	6291	16712	18153	18670	19239	19859	20528	21236
b. Van de sociale-verzekeringstellingen	128	61	62	63	64	65	66	67
c. Van de lagere overheid	247	240	238	241	245	248	251	255
waarvan kapitaaloverdrachten	69	50	74	54	35	26	26	26
2. Uitgaven	64585	79322	82263	83930	86362	88627	90869	93229
A. Primaire uitgaven	63581	78264	81099	82823	85319	87554	89742	91997
a. Lopende uitgaven	45932	60564	62500	63915	65802	67650	69442	71436
1. Beloning van werknemers	23177	23735	24267	24709	25416	26070	26705	27430
2. Intermediair verbruik en belastingen	8224	8362	8671	8785	8974	9170	9339	9518
3. Subsidies aan vennootschappen	3302	6594	7085	7409	7579	7748	7927	8114
4. Sociale uitkeringen	9930	20556	20993	21556	22357	23161	23947	24825
- Uitkeringen excl. overdrachten in natura	6297	13215	13578	13860	14337	14818	15276	15797
- Uitkeringen in natura	3632	7341	7415	7696	8020	8344	8671	9029
5. Overdrachten aan huishoudens en izw's	1102	1113	1270	1242	1260	1282	1305	1329
6. Overdrachten aan vennootschappen	137	141	141	141	141	141	141	141
7. Overdrachten aan het buitenland	61	62	73	74	75	76	78	79
b. Kapitaaluitgaven	7416	7132	7707	7792	8100	8165	8240	8151
1. Investeringen in vaste activa (bruto)	5210	5400	5606	5657	5816	5897	5974	5876
2. Overige netto-aankopen v. niet-financiële activa	56	66	80	80	80	80	80	80
3. Overdrachten aan huishoudens en izw's	309	300	258	323	416	487	558	630
4. Overdrachten aan vennootschappen	1836	1351	1744	1712	1768	1680	1607	1545
5. Overdrachten aan het buitenland	5	14	20	20	20	21	21	21
c. Overdrachten binnen de overheid	10233	10568	10892	11115	11417	11739	12060	12410
1. Inkomensoverdrachten	9329	9671	9956	10201	10507	10815	11121	11454
2. Kapitaaloverdrachten	904	897	936	914	909	924	940	956
B. Rentelasten	1004	1058	1164	1107	1044	1073	1127	1231
3. Vorderingsaldo	-1558	-5705	-1156	-328	-2826	-816	-571	-226
Brutobesparingen	3483	-904	4168	4981	2705	4703	4933	5096
Primair saldo	-554	-4648	8	780	-1783	257	556	1005
p.m. Consumptieve bestedingen	34987	39685	39966	40597	41810	42976	44098	45351

TABEL 31 - Rekening van de lagere overheid

(miljoenen euro)

	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021
1. Ontvangsten	29177	29662	30842	31611	32417	33264	34091	35030
A. Fiscale en parafiscale ontvangsten	8465	9025	9296	9421	9554	9738	9887	10085
1. Fiscale ontvangsten	8439	8999	9270	9395	9527	9711	9859	10056
a. Belastingen op inkomen, vermogen,...	3008	3414	3540	3535	3563	3635	3673	3757
- Huishoudens	3008	3414	3540	3535	3563	3635	3673	3757
- Vennootschappen	0	0	0	0	0	0	0	0
- Anderen	0	0	0	0	0	0	0	0
b. Belastingen op productie en invoer	5431	5585	5730	5859	5964	6076	6186	6299
2. Werkelijke sociale premies	26	26	26	27	27	28	28	29
B. Overige ontvangsten van de andere sectoren	4962	4761	4963	5168	5386	5612	5848	6100
1. Inkomen uit vermogen	966	918	941	968	997	1026	1056	1087
2. Inkomensoverdrachten	572	405	436	470	507	547	591	638
3. Kapitaaloverdrachten	32	20	20	20	20	21	21	22
4. Verkoop van goederen en diensten	3392	3419	3566	3709	3862	4018	4181	4353
C. Loonsubsidies	378	308	314	319	325	330	336	341
D. Toegerekende sociale premies	1600	1501	1539	1577	1638	1702	1759	1823
E. Overdrachten binnen de overheid	13772	14067	14730	15125	15515	15882	16261	16681
1. Overdrachten van fiscale ontvangsten	166	205	161	163	166	169	171	174
2. Overige overdrachten	13605	13861	14569	14962	15349	15714	16090	16507
a. van de federale overheid	3625	3500	3904	4052	4152	4210	4281	4365
b. van de Gemeenschappen en Gewesten	9957	10361	10665	10910	11196	11504	11809	12142
c. van de sociale-verzekeringsinstellingen	23	0	0	0	0	0	0	0
waarvan kapitaaloverdrachten	937	933	935	945	941	956	971	987
2. Uitgaven	29808	29810	30780	31696	32882	33226	34036	35107
A. Primaire uitgaven	29469	29466	30466	31414	32627	32984	33805	34878
a. Lopende uitgaven	25724	26003	26908	27509	28235	28999	29765	30620
1. Beloning van werknemers	16644	16856	17305	17557	17947	18426	18891	19414
2. Intermediair verbruik en belastingen	4608	4584	4855	4932	5090	5251	5417	5593
3. Subsidies aan vennootschappen	522	622	642	661	681	701	723	746
4. Sociale uitkeringen	2978	2971	3103	3327	3453	3524	3602	3698
- Uitkeringen excl. overdrachten in natura	2646	2659	2858	3073	3189	3257	3333	3426
- Uitkeringen in natura	332	312	245	254	264	267	269	272
5. Overdrachten aan huishoudens en izw's	804	782	811	839	868	898	930	964
6. Overdrachten aan vennootschappen	168	188	191	194	196	199	202	205
b. Kapitaaluitgaven	3488	3212	3313	3656	4140	3729	3780	3995
1. Investerings in vaste activa (bruto)	3297	3042	3143	3486	3970	3559	3610	3825
2. Overige netto-aankopen v. niet-financiële activa	-22	-11	-11	-11	-11	-11	-11	-11
3. Overdrachten aan huishoudens en izw's	49	57	57	57	57	57	57	57
4. Overdrachten aan vennootschappen	165	124	124	124	124	123	123	123
c. Overdrachten binnen de overheid	258	251	246	249	253	256	260	263
1. Inkomensoverdrachten	232	233	227	231	234	238	241	245
2. Kapitaaloverdrachten	25	18	18	18	18	18	18	18
B. Rentelasten	338	344	313	282	254	242	232	229
3. Vorderingsaldo	-631	-148	62	-85	-464	39	54	-77
Brutobesparingen	1914	2130	2438	2625	2733	2809	2861	2927
4. Primair saldo	-292	196	376	197	-210	281	286	152
p.m. Consumptieve bestedingen	20338	20623	21175	21407	21853	22380	22893	23466

TABEL 33 - Detail van de socialezekerheidsuitkeringen ten laste van de sociale zekerheid

(miljoenen euro)

	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021
A. Uitkeringen in geld	51204	46359	47636	48845	50863	52810	54860	56955
1. Pensioenen	28054	28925	30186	31290	32789	34133	35758	37565
- Werknemers	22340	23047	24052	24953	26168	27253	28595	30062
- Zelfstandigen	3286	3343	3489	3594	3740	3863	3999	4177
- Vastbenoemd personeel bij de RSZ-PPO	2087	2199	2307	2401	2531	2663	2802	2953
- Aangesloten bij de DOSZ	340	336	337	341	349	355	363	373
2. Arbeidsongeschiktheid en invaliditeit	7005	7511	7999	8474	9019	9622	10245	10808
- Werknemers	6603	7091	7551	8002	8510	9071	9648	10170
. Invaliditeit	4293	4667	4988	5332	5731	6184	6645	7073
. Arbeidsongeschiktheid	1661	1781	1899	1973	2047	2123	2204	2283
. Moederschapsverlof	649	643	663	697	731	764	798	814
- Zelfstandigen	402	420	448	472	509	552	597	638
3. Gezinsbijslag	5591	0	0	0	0	0	0	0
- Werknemers	5118	0	0	0	0	0	0	0
- Zelfstandigen	473	0	0	0	0	0	0	0
4. Werkloosheid	9065	8256	7934	7697	7634	7592	7352	7029
- Werkloosheidsvergoedingen	6706	6079	5871	5742	5768	5825	5705	5467
waarvan tijdelijke werklozen	580	488	492	457	472	481	471	449
- Loopbaanonderbreking	829	701	656	644	649	650	655	665
- Werkloosheid met bedrijfstoeslag (deel RVA)	1530	1476	1408	1311	1217	1117	992	897
5. Arbeidsongevallen	217	227	234	240	252	265	279	293
6. Beroepsziekten	279	278	279	272	268	264	260	256
7. Gezondheidszorg in geld (internationale conventies)	280	582	413	266	277	287	298	310
8. Fonds voor sluiting van ondernemingen	216	233	237	246	255	264	274	284
9. Educatief verlof	99	0	0	0	0	0	0	0
10. DOSZ (buiten pensioenen)	3	3	3	3	3	3	3	3
11. Vlaamse Zorgverzekering	337	343	350	357	366	378	391	406
12. Gewaarborgde kinderbijslag	51	0	0	0	0	0	0	0
13. Directe sociale uitkeringen	7	0	0	0	0	0	0	0
B. Uitkeringen in natura	27707	24686	25374	26261	27276	28344	29440	30613
1. Gezondheidszorg (binnen het budgettair objectief, algemene regeling)	25654	22699	23514	24348	25288	26283	27306	28394
2. Verpleegdagprijs ziekenhuizen	1928	1950	1825	1877	1951	2023	2096	2180
3. Gezondheidszorg (DOSZ-regeling)	24	24	23	24	25	25	26	26
4. Overige uitkeringen in natura	100	12	12	12	12	12	13	13
Totale uitkeringen	78911	71045	73010	75105	78139	81154	84300	87569
waarvan theoretische welvaartsenveloppe	0	0	0	296	537	868	1183	1508
p.m. Indexering van de sociale uitkeringen (in %)	0.0	0.0	1.2	0.8	2.0	1.7	1.7	1.8

6.5. Resultaten per bedrijfstak

TABEL 34 - Bruto toegevoegde waarde in volume

(groeivoeten)

	1985//1980	1990//1985	1995//1990	2009//1995	2015//2009	2021//2015
1. Landbouw	3.8	0.3	4.4	1.1	-0.6	1.5
2. Energie	-4.7	5.2	0.2	2.4	1.4	1.3
3. Verwerkende nijverheid	3.6	3.5	0.0	1.6	1.6	1.1
a. Intermediaire goederen	6.1	4.1	1.5	1.6	3.1	0.8
b. Uitrustingsgoederen	3.9	0.9	-2.3	0.7	-0.6	1.4
c. Verbruiksgoederen	-0.1	4.5	-0.1	2.1	0.6	1.4
4. Bouw	-6.4	5.9	0.4	2.7	1.8	1.6
5. Verhandelbare diensten	1.5	4.0	2.3	2.1	1.3	1.8
a. Vervoer en communicatie	1.1	6.7	2.1	1.9	-0.6	1.3
. Vervoer te land	-0.7	4.2	1.6	-0.3	0.1	1.0
. Vervoer over water en luchtvaart	4.0	0.9	2.5	5.7	-1.5	1.4
. Vervoersondersteunende activiteiten en communicatie	2.3	2.7	1.0	2.7	-0.8	1.5
b. Handel en horeca	-1.0	0.9	0.5	0.8	0.6	1.6
c. Krediet en verzekeringen	4.5	3.1	5.1	2.6	2.8	2.2
d. Gezondheidszorg en maatsch. dienstverlening (inclusief dienstencheques)	1.0	5.2	1.3	2.1	0.8	1.7
e. Overige marktdiensten (inclusief dienstencheques en PWA-banen)	2.7	5.1	3.0	2.8	1.9	1.9
6. Niet-verhandelbare diensten	0.8	-0.8	1.2	1.1	0.7	0.3
Totaal	1.0	3.3	1.5	1.9	1.2	1.4

(//) Gemiddelde groeivoeten

TABEL 35 - Bruto toegevoegde waarde tegen lopende prijzen

(miljoenen euro)

	1985//1980	1990//1985	1995//1990	2009//1995	2015//2009	2021//2015
1. Landbouw	6.7	3.7	-2.5	-1.4	1.0	-3.8
2. Energie	5.7	-1.1	1.7	2.3	1.4	2.2
3. Verwerkende nijverheid	6.6	5.9	1.9	1.0	1.9	1.9
a. Intermediaire goederen	7.8	5.2	2.6	1.4	2.3	1.3
b. Investeringsgoederen	5.3	7.2	0.4	-0.7	2.9	1.4
c. Verbruiksgoederen	5.8	6.0	1.9	1.6	0.7	3.0
4. Bouw	-0.7	6.8	2.9	4.2	2.3	2.1
5. Verhandelbare diensten	8.4	7.7	5.5	4.3	2.9	3.3
a. Vervoer en communicatie	6.4	9.3	5.1	3.6	0.4	2.1
. Vervoer te land	4.0	8.6	4.3	1.9	1.3	1.9
. Vervoer over water en luchtvaart	8.9	0.4	8.7	-0.5	-1.0	-1.3
. Vervoersondersteunende activiteiten en communicatie	7.8	10.7	5.3	4.7	0.1	2.3
b. Handel en horeca	6.5	8.4	3.3	4.0	2.6	3.5
c. Krediet en verzekeringen	10.5	3.5	6.7	3.1	4.1	2.1
d. Gezondheidszorg en maatsch. dienstverlening (inclusief dienstenques)	8.5	6.7	5.8	5.0	3.3	3.5
e. Overige marktdiensten (inclusief dienstenques en PWA-banen)	10.0	8.3	6.8	4.9	3.4	3.7
6. Niet-verhandelbare diensten	6.0	1.6	5.2	4.0	2.9	2.4
Totaal	6.8	5.8	4.3	3.6	2.7	2.8

(//) Gemiddelde groeivoeten

TABEL 36 - Structuur van de bruto toegevoegde waarde tegen lopende prijzen

(procent van het totaal)

	1980	1985	1990	1995	2002	2007	2014	2021
1. Landbouw	2.3	2.2	2.0	1.4	1.1	1.0	0.7	0.4
2. Energie	5.9	5.6	4.0	3.5	3.2	3.2	2.9	2.6
3. Verwerkende nijverheid	22.8	22.6	22.7	20.2	18.4	16.4	13.6	12.8
a. Intermediaire goederen	9.9	10.4	10.1	9.4	9.0	8.4	6.8	6.2
b. Uitrustingsgoederen	5.8	5.5	5.8	4.8	4.1	3.4	2.7	2.5
c. Verbruiksgoederen	7.0	6.7	6.7	6.0	5.3	4.5	4.1	4.1
4. Bouw	7.7	5.4	5.6	5.3	4.9	5.4	5.7	5.4
5. Verhandelbare diensten	44.5	47.9	52.4	55.6	58.3	60.2	62.0	64.1
a. Vervoer en communicatie	6.6	6.5	7.6	7.9	7.6	7.9	6.8	6.6
. Vervoer te land	2.7	2.4	2.7	2.7	2.7	2.1	1.9	1.9
. Vervoer over water en luchtvaart	0.5	0.5	0.4	0.5	0.1	0.4	0.2	0.2
. Vervoersondersteunende activiteiten en communicatie	3.4	3.6	4.5	4.7	4.8	5.3	4.7	4.5
b. Handel en horeca	12.8	12.6	14.2	13.6	14.1	15.1	14.3	14.9
c. Krediet en verzekeringen	5.1	6.1	5.4	6.1	5.9	5.1	6.2	5.9
d. Gezondheidszorg en maatsch. dienstverlening (inclusief dienstencheques)	5.0	5.4	5.6	6.0	6.4	6.5	7.6	7.9
e. Overige marktdiensten (inclusief dienstencheques en PWA-banen)	15.0	17.4	19.5	22.0	24.2	25.6	27.1	28.8
6. Niet-verhandelbare diensten	17.0	16.4	13.3	14.0	14.1	13.8	15.2	14.6
Totaal	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0

TABEL 37 - Investeringsquote in volume

(groei-oeten)

	1985//1981	1990//1985	1995//1990	2009//1995	2015//2009	2021//2015
1. Landbouw	5.9	6.6	-11.4	5.7	2.0	2.0
2. Energie	1.7	4.8	1.6	3.4	-4.6	2.4
3. Verwerkende nijverheid	9.0	13.6	-3.4	0.2	1.8	1.3
a. Intermediaire goederen	8.3	16.5	-3.0	1.5	2.5	0.3
b. Uitrustingsgoederen	9.4	7.8	-3.6	-2.1	0.4	2.7
c. Verbruiksgoederen	9.8	14.9	-3.9	-0.6	1.2	3.0
4. Bouw	-5.0	17.5	-1.9	5.1	-0.2	2.9
5. Verhandelbare diensten	-0.6	7.4	2.6	3.8	3.5	2.8
a. Vervoer en communicatie	-7.1	-0.4	7.7	2.7	0.0	2.4
. Vervoer te land	-12.5	-0.7	25.5	-2.2	0.2	2.6
. Vervoer over water en luchtvaart	8.0	4.5	-20.6	3.1	-6.4	1.5
. Vervoersondersteunende activiteiten en communicatie	-11.8	-5.1	16.2	4.8	0.7	2.5
b. Handel en horeca	9.0	15.0	-2.0	3.1	1.1	3.0
c. Krediet en verzekeringen	10.9	8.4	-4.2	3.8	-2.0	2.5
d. Gezondheidszorg en maatsch. dienstverlening	1.0	15.0	2.7	2.0	5.7	2.8
e. Overige marktdiensten (exclusief woongebouwen)	-1.6	7.3	4.3	5.8	7.0	2.8
6. Woongebouwen	-0.9	11.6	1.0	0.1	0.3	1.6
7. Niet-verhandelbare diensten	-6.7	-5.8	4.9	2.7	1.5	0.1
Totaal	-0.1	8.3	0.8	2.3	1.8	2.1

(//) Gemiddelde groei-oeten

TABEL 38 - Investeringsquote

(investerings in procent van de toegevoegde waarde)

	1987^1983	1992^1988	1997^1993	2009^1998	2015^2010	2021^2016
1. Landbouw	18.6	21.0	16.2	22.5	43.2	62.7
2. Energie	19.7	28.1	31.9	30.8	40.1	38.5
3. Verwerkende nijverheid	16.1	23.2	22.3	23.6	24.2	25.7
a. Intermediaire goederen	14.1	22.9	23.7	25.8	28.2	29.6
b. Uitrustingsgoederen	19.4	23.1	21.5	22.2	21.3	23.4
c. Verbruiksgoederen	16.4	23.8	20.8	21.0	19.3	21.2
4. Bouw	8.6	13.2	12.8	16.5	16.2	17.2
5. Verhandelbare diensten	17.3	18.2	16.8	18.9	18.9	20.7
a. Vervoer en communicatie	45.3	32.9	33.3	34.6	33.7	37.2
. Vervoer te land	23.1	18.7	37.7	35.4	26.9	28.9
. Vervoer over water en luchtvaart	138.6	206.4	45.0	65.9	44.7	101.6
. Vervoersondersteunende activiteiten en communicatie	47.3	21.6	29.5	31.9	36.0	37.9
b. Handel en horeca	12.0	17.3	15.4	15.6	14.9	15.4
c. Krediet en verzekeringen	20.1	24.2	16.6	19.2	13.3	14.8
d. Gezondheidszorg en maatsch. dienstverlening	9.4	15.3	15.2	13.8	15.5	16.4
e. Overige marktdiensten (exclusief woongebouwen)	12.7	12.5	12.2	17.0	19.3	22.0
Totaal van de marktbedrijfstakken	16.6	19.6	18.4	20.2	20.5	22.1
6. Niet-verhandelbare diensten	16.5	13.5	13.4	12.8	13.5	13.1
Totaal (exclusief woongebouwen)	16.6	18.8	17.7	19.1	19.5	20.8

(^) Gemiddelden van periodes

TABEL 40 - Vraag en aanbod van arbeidsplaatsen

(jaargemiddelden, wijziging in duizenden personen)

	1985-1980	1990-1985	1995-1990	2009-1995	2015-2009	2021-2015
1. Loontrekkers	-166.8	188.5	-19.7	554.3	100.8	195.9
a. Landbouw	0.1	1.3	1.6	4.7	3.7	1.6
b. Energie	-7.2	-22.2	-6.9	10.3	1.3	-0.1
c. Verwerkende nijverheid	-111.4	-20.6	-91.5	-111.1	-55.5	-18.2
. Intermediaire goederen	-54.8	-7.9	-30.0	-24.3	-20.3	-13.0
. Uitrustingsgoederen	-26.7	-2.8	-23.3	-42.8	-16.0	-1.7
. Verbruiksgoederen	-29.8	-10.0	-38.2	-44.0	-19.2	-3.4
d. Bouw	-85.1	25.2	0.1	24.4	-11.9	9.7
e. Vervoer en communicatie	-15.0	-3.1	-3.8	24.8	-20.0	2.5
. Vervoer te land	-8.3	0.1	-5.2	3.5	-2.8	-1.1
. Vervoer over water en luchtvaart	-0.8	-2.1	0.5	-8.8	0.3	0.3
. Vervoersonderst. activ. en communicatie	-5.9	-1.2	0.9	30.1	-17.4	3.3
f. Handel en horeca	-11.9	57.2	9.7	105.6	11.1	38.2
g. Krediet en verzekeringen	6.9	8.2	-2.8	-3.3	-6.5	-2.4
h. Gezondheidszorg en maatsch. dienstverlening (inclusief dienstencheques)	26.4	45.7	30.1	160.3	73.4	74.3
i. Overige marktdiensten (inclusief dienstencheques en PWA-banen)	29.4	93.7	51.9	247.5	96.5	96.6
j. Niet-verhandelbare diensten	0.7	3.2	-8.1	91.0	8.6	-6.3
. Overheid en onderwijs	5.3	10.9	-9.3	99.8	22.5	-5.5
. Huispersoneel	-4.5	-7.7	1.2	-8.8	-13.9	-0.8
2. Zelfstandigen	26.7	40.3	26.4	23.3	44.4	33.8
a. Landbouw	-6.1	-9.1	-11.1	-26.4	-11.3	-4.6
b. Energie	-0.0	-0.0	-0.0	-0.1	0.2	0.0
c. Verwerkende nijverheid	-2.7	-2.2	-3.1	-7.5	-0.9	0.3
. Intermediaire goederen	-0.5	-0.2	-0.4	-0.8	-0.1	0.2
. Uitrustingsgoederen	0.1	0.0	-0.1	-0.1	-0.0	-0.0
. Verbruiksgoederen	-2.3	-2.0	-2.6	-6.5	-0.8	0.1
d. Bouw	-0.0	3.7	4.6	3.4	9.1	3.9
e. Vervoer en communicatie	-2.1	-1.7	-0.4	-0.8	-0.1	1.1
. Vervoer te land	-0.7	-0.1	-0.2	-2.2	-0.6	0.0
. Vervoer over water en luchtvaart	-1.4	-1.6	-0.5	-1.5	-0.3	-0.1
. Vervoersonderst. activ. en communicatie	0.1	0.1	0.2	2.9	0.9	1.2
f. Handel en horeca	3.9	1.2	-20.1	-83.4	-12.7	-4.4
g. Krediet en verzekeringen	2.2	0.1	-3.0	-6.3	-1.0	-1.0
h. Gezondheidszorg en maatsch. dienstverlening	9.8	12.1	10.2	9.8	7.6	5.6
i. Overige marktdiensten	21.6	36.0	49.0	132.4	50.9	32.0
j. Niet-verhandelbare diensten (onderwijs)	0.1	0.3	0.3	2.3	2.7	0.9
3. Binnenlandse werkgelegenheid (1+2)	-140.1	228.8	6.7	577.6	145.2	229.7
a. Landbouw	-5.9	-7.8	-9.5	-21.8	-7.6	-3.0
b. Energie	-7.2	-22.2	-6.9	10.2	1.6	-0.1
c. Verwerkende nijverheid	-114.1	-22.8	-94.6	-118.6	-56.5	-17.9
. Intermediaire goederen	-55.3	-8.1	-30.3	-25.1	-20.4	-12.9
. Uitrustingsgoederen	-26.6	-2.8	-23.4	-42.9	-16.1	-1.7
. Verbruiksgoederen	-32.1	-12.0	-40.9	-50.5	-20.0	-3.3
d. Bouw	-85.1	28.9	4.7	27.8	-2.7	13.6
e. Vervoer en communicatie	-17.0	-4.8	-4.3	24.0	-20.1	3.6
. Vervoer te land	-9.0	-0.0	-5.4	1.3	-3.4	-1.1
. Vervoer over water en luchtvaart	-2.2	-3.7	0.0	-10.2	-0.1	0.2
. Vervoersonderst. activ. en communicatie	-5.8	-1.1	1.1	33.0	-16.6	4.5
f. Handel en horeca	-8.0	58.3	-10.4	22.2	-1.6	33.8
g. Krediet en verzekeringen	9.1	8.3	-5.8	-9.6	-7.5	-3.3
h. Gezondheidszorg en maatsch. dienstverlening (inclusief dienstencheques)	36.3	57.8	40.3	170.1	81.0	79.9
i. Overige marktdiensten (inclusief dienstencheques en PWA-banen)	51.0	129.7	100.9	379.9	147.3	128.6
j. Niet-verhandelbare diensten	0.9	3.5	-7.8	93.3	11.3	-5.5
. Overheid en onderwijs	5.4	11.1	-8.9	102.1	25.2	-4.7
. Huispersoneel	-4.5	-7.7	1.2	-8.8	-13.9	-0.8
4. Grensarbeid (saldo)	-3.0	6.3	-0.1	15.9	-0.7	-0.0
5. Werkloosheid, definitie FPB	213.0	-117.3	194.0	-3.4	-17.9	-100.4
6. Beroepsbevolking, definitie FPB	69.9	117.8	200.5	590.1	126.6	129.3

TABEL 41 - Situatie op de arbeidsmarkt - detail

(jaargemiddelden, in duizenden personen)

	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021
I. Totale bevolking (II+III)	11234.8	11306.2	11391.1	11452.0	11496.1	11542.2	11589.5
I.bis Bevolking op arbeidsleeftijd	7280.1	7307.4	7340.7	7350.1	7344.9	7339.7	7335.6
II. Inactieve bevolking (concept FPB)	5938.6	5995.7	6048.2	6076.8	6095.3	6122.0	6164.1
<i>waarvan met RVA-uitkering (1):</i>	163.5	151.6	141.2	128.3	116.4	104.0	97.2
- Vrijgestelden om sociale en familiale redenen	2.0	0.6	0.7	0.7	0.8	0.8	0.8
- Vrijgestelden om reden van studies	23.9	23.0	23.0	23.0	23.0	23.0	23.0
- Volledige loopbaanonderbreking (2)	21.7	19.7	19.1	18.8	18.7	18.6	18.5
- Werkloosheid met bedrijfstoelage (niet werkzoekend)	96.2	89.1	79.2	66.5	54.8	42.4	35.7
- Volledig werklozen in beroepsopleiding	19.7	19.3	19.3	19.3	19.3	19.3	19.3
III. Beroepsbevolking (concept FPB) (IV+V+VI)	5296.2	5310.5	5342.9	5375.3	5400.8	5420.2	5425.5
IV. Binnenlandse werkgelegenheid	4590.7	4628.3	4664.7	4696.5	4728.1	4774.5	4820.3
<i>waarvan met RVA-uitkering (1):</i>	386.4	371.5	365.0	361.9	357.4	354.5	353.0
- Deelt. IGU (4) + onvrijw. deelt. met uitkering	44.7	43.0	42.0	41.6	41.3	41.2	41.1
- Activering	74.8	75.0	75.4	75.6	75.9	76.6	77.5
** Plaatselijke werkgelegenheidsagentschappen	1.3	1.0	0.8	0.7	0.5	0.4	0.3
** Plan 'activa' (5)	54.0	56.3	57.6	58.2	58.8	59.7	60.6
** Herintegratie oudere werklozen	15.3	14.4	13.8	13.5	13.4	13.3	13.3
** Doorstromingsprogramma	4.2	3.3	3.2	3.2	3.2	3.2	3.2
** Eerste werkervaring	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0
- Gedeeltelijke loopbaanonderbreking (2)	266.4	253.3	247.4	244.6	240.0	236.6	234.2
- Deeltijds bruggepensioneerden	0.2	0.1	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0
- Volledig werklozen tewerkgesteld in beschutte werkplaats	0.3	0.2	0.1	0.1	0.1	0.1	0.1
V. Grensarbeid (saldo)	77.8	77.8	77.8	77.8	77.8	77.8	77.8
VI. Werkloosheid (concept FPB)	627.8	604.4	600.4	601.0	594.9	567.9	527.4
(a) Niet-werkende werkzoekenden (6)	578.7	560.2	564.7	573.9	577.0	555.5	515.7
waarvan: werkloosheid met bedrijfstoelage	5.7	6.4	8.4	12.7	16.1	18.8	18.1
(b) Oudere niet-werkzoekende UVW's (1)	49.1	44.2	35.7	27.1	17.9	12.5	11.7
p.m. Uitkeringsgerechtigd na vrijwillig deeltijdse betrekking (1)	28.3	27.1	26.5	26.2	26.0	26.0	25.9
p.m. Tijdelijke werkloosheid (1)(7) (budgettaire eenheden)	27.6	27.4	24.9	24.9	24.7	23.6	21.9
p.m. UVW-WZ (1)(8) - jaarlijkse verandering	-42.1	-23.3	-4.2	3.1	3.3	-15.4	-29.2
p.m. Werkloosheid met bedrijfstoelage / voltijds brugpensioen (totaal)	101.9	95.5	87.6	79.2	70.9	61.2	53.7

(1) Stat Info definities (op basis van betalingen)

(2) Inclusief tijdskrediet en crisistijdskrediet

(3) Zonder inbegrip van de tijdelijke werkloosheid

(4) Deeltijdse werknemers met behoud van rechten die al dan niet een inkomensgarantie-uitkering (IGU) genieten

(5) Inclusief SINE, startbonus, stagebonus en herinschakelingsprogramma

(6) Exclusief PWA-werkgelegenheid

(7) Inclusief crisisschorsing bedienden

(8) Inclusief PWA-vrijgestelden

TABEL 42 - Arbeidsproductiviteit per uur in de marktbedrijfstakken

(groeivoeten)

	1985//1980	1990//1985	1995//1990	2009//1995	2015//2009	2021//2015
1. Landbouw	5.6	2.1	7.2	2.4	1.6	2.8
2. Energie	-1.9	13.2	3.0	0.9	1.1	1.3
3. Verwerkende nijverheid	6.9	4.1	3.4	3.4	2.8	1.6
a. Intermediaire goederen	10.1	4.6	5.0	2.9	4.2	1.8
b. Uitrustingsgoederen	6.7	1.3	1.0	3.9	0.9	1.5
c. Verbruiksgoederen	2.7	5.2	3.2	3.8	1.8	1.5
4. Bouw	1.9	1.0	1.8	2.0	0.9	0.7
5. Verhandelbare diensten	1.3	1.7	1.2	0.5	0.1	0.4
a. Vervoer en communicatie	2.9	7.1	2.3	1.5	0.1	1.0
. Vervoer te land	1.2	3.8	2.3	0.2	0.4	1.2
. Vervoer over water en luchtvaart	6.1	5.7	3.5	11.9	-0.6	1.4
. Vervoersonderst. activ. en communicatie	3.9	3.0	0.7	1.0	0.2	0.9
b. Handel en horeca	-0.0	-0.0	1.2	1.2	0.7	0.8
c. Krediet en verzekeringen	3.5	2.0	6.1	3.3	3.9	2.6
d. Gezondheidszorg en maatsch. dienstverlening (inclusief dienstencheques)	-1.7	1.7	-1.1	-0.4	-1.5	-0.4
e. Overige marktdiensten (inclusief dienstencheques en PWA-banen)	0.3	-0.4	-0.9	-0.9	-0.3	0.1
Totaal	2.7	2.6	1.9	1.2	0.6	0.6

(//) Gemiddelde groeivoeten

TABEL 43 - Nominale arbeidskosten per hoofd in de marktbedrijfstakken

(gemiddelde jaarlijkse groeivoeten)

	1985//1980	1990//1985	1995//1990	2009//1995	2015//2009	2021//2015
1. Landbouw	6.7	3.9	2.8	2.5	3.0	1.9
2. Energie	5.3	4.8	5.5	1.7	1.5	2.1
3. Verwerkende nijverheid	8.1	5.9	5.0	2.3	2.7	1.6
a. Intermediaire goederen	10.0	5.3	5.3	2.3	2.6	1.7
b. Uitrustingsgoederen	7.2	6.7	4.0	1.7	3.7	1.1
c. Verbruiksgoederen	6.6	5.9	5.5	2.7	2.2	1.8
4. Bouw	6.9	3.0	3.5	2.5	2.2	1.1
5. Verhandelbare diensten	6.0	3.6	4.4	2.3	1.2	1.9
a. Vervoer en communicatie	6.2	5.2	6.9	2.8	2.1	1.9
. Vervoer te land	4.4	4.7	6.5	2.1	1.5	2.0
. Vervoer over water en luchtvaart	8.8	-1.1	10.0	3.4	0.3	1.2
. Vervoersonderst. activ. en communicatie	7.7	6.8	6.9	3.4	2.6	1.8
b. Handel en horeca	5.9	4.9	3.5	2.7	1.9	1.9
c. Krediet en verzekeringen	6.9	4.3	3.4	2.3	1.4	2.0
d. Gezondheidszorg en maatsch. dienstverlening (inclusief dienstencheques)	4.5	1.6	4.2	2.0	1.1	2.1
e. Overige marktdiensten (inclusief dienstencheques en PWA-banen)	6.0	1.5	5.1	2.4	1.0	2.2
Totaal	6.8	4.1	4.4	2.2	1.5	1.7

(//) Gemiddelde groeivoeten

TABEL 44 - Arbeidskosten per hoofd voor indexering in de marktbedrijfstakken

(gemiddelde jaarlijkse groeivoeten)

	1985//1980	1990//1985	1995//1990	2009//1995	2015//2009	2021//2015
1. Landbouw	0.8	1.4	0.3	1.1	1.7	0.6
2. Energie	-0.6	2.2	3.0	0.3	0.2	0.8
3. Verwerkende nijverheid	2.1	3.3	2.5	0.9	1.4	0.3
a. Intermediaire goederen	3.9	2.7	2.7	0.9	1.3	0.5
b. Uitrustingsgoederen	1.2	4.1	1.4	0.3	2.3	-0.1
c. Verbruiksgoederen	0.7	3.3	2.9	1.3	0.9	0.6
4. Bouw	1.0	0.5	1.0	1.1	0.9	-0.2
5. Verhandelbare diensten	0.1	1.0	1.8	0.9	-0.0	0.7
a. Vervoer en communicatie	0.3	2.6	4.3	1.4	0.8	0.7
. Vervoer te land	-1.4	2.2	3.9	0.7	0.3	0.8
. Vervoer over water en luchtvaart	2.7	-3.5	7.3	2.0	-1.0	-0.0
. Vervoersonderst. activ. en communicatie	1.7	4.2	4.3	2.0	1.3	0.6
b. Handel en horeca	-0.0	2.3	1.0	1.3	0.6	0.6
c. Krediet en verzekeringen	1.0	1.8	0.9	0.9	0.1	0.8
d. Gezondheidszorg en maatsch. dienstverlening (inclusief dienstencheques)	-1.3	-0.9	1.7	0.6	-0.2	0.8
e. Overige marktdiensten (inclusief dienstencheques en PWA-banen)	0.1	-1.0	2.5	1.0	-0.3	1.0
Totaal	0.8	1.6	1.9	0.8	0.2	0.5

(//) Gemiddelde groeivoeten

TABEL 45 - Consumptie van de gezinnen per product in volume

(groeivoeten)

	1985//1980	1990//1985	1995//1990	2009//1995	2015//2009	2021//2015
1. Voedingsmiddelen, dranken en tabak	1.0	0.8	0.4	0.3	0.1	0.4
a. Voedingsmiddelen	1.5	1.1	0.5	0.1	0.1	0.7
b. Alcoholvrije dranken	-0.2	9.6	2.3	1.7	0.8	1.0
c. Alcoholhoudende dranken	-0.9	-1.1	-0.2	2.0	0.4	-0.1
d. Tabak	0.0	-3.8	-1.5	-0.3	-0.9	-1.2
2. Kleding en schoeisel	-0.3	2.0	-0.8	0.3	2.0	1.3
3. Huur	3.1	2.3	1.3	1.3	1.2	1.4
4. Verwarming	-2.5	-2.9	2.6	2.6	0.2	-1.4
5. Elektriciteit	3.5	3.5	3.3	0.8	-0.6	0.0
6. Huishoudelijke hulp	-1.0	-1.7	0.4	2.2	1.3	0.7
7. Meubelen, huishoudelijke apparaten en dagelijks onderhoud	0.6	2.1	0.9	1.5	1.1	1.3
8. Aankoop van voertuigen	0.1	6.1	-3.5	2.7	0.6	1.6
9. Uitgaven i.v.m. het gebruik van voertuigen, waarvan	-0.8	3.4	2.4	-0.7	-1.9	-1.3
a. Benzine	-2.8	-0.3	1.5	-4.5	-2.6	-0.6
b. Diesel	7.3	9.8	6.7	3.0	-1.3	-1.7
10. Vervoersdiensten	-1.2	0.0	0.9	3.4	-0.5	1.6
a. Reizigersvervoer per trein, tram en metro	-1.1	-0.1	0.6	3.0	0.9	1.6
b. Reizigersvervoer over de weg	-2.5	-2.9	-0.5	3.0	-0.3	1.6
c. Overige vervoersdiensten	-0.2	3.7	2.0	3.9	-2.3	1.5
11. Communicatie	3.1	5.1	3.7	7.3	2.9	2.0
12. Genees-, heelkundige en aanverwante zorgen	-0.3	2.9	-0.3	2.5	1.6	1.6
13. Ontspanning en ontwikkeling	2.3	4.0	3.0	2.5	0.5	1.5
14. Restaurants, cafés en hotels	2.3	4.1	3.0	0.7	1.6	1.4
15. Overige goederen en diensten	3.1	5.4	3.1	1.7	1.4	1.8
16. Bestedingen van de gezinnen in het buitenland	-1.6	3.9	6.0	1.5	4.2	2.9
Totaal	1.3	2.8	1.6	1.5	1.1	1.3

(//) Gemiddelde groeivoeten

TABEL 46 - Structuur van de consumptie van de gezinnen in lopende prijzen

(procent van het totaal)

	1980	1985	1990	1995	2002	2007	2014	2021
1. Voedingsmiddelen, dranken en tabak	22.6	22.3	20.1	17.3	16.2	15.2	15.6	15.0
a. Voedingsmiddelen	17.5	17.5	15.5	13.0	11.6	10.7	11.0	10.5
b. Alcoholvrije dranken	0.9	0.9	1.2	1.2	1.2	1.1	1.1	1.1
c. Alcoholhoudende dranken	2.3	2.0	1.7	1.5	1.5	1.5	1.5	1.5
d. Tabak	1.9	2.0	1.7	1.7	2.0	2.0	2.0	2.0
2. Kleding en schoeisel	7.5	6.6	7.0	6.0	4.7	4.6	4.3	4.4
3. Huur	12.9	14.2	14.8	15.7	15.5	15.2	15.4	15.5
4. Verwarming	3.2	3.4	1.6	1.4	2.2	2.3	3.1	2.1
5. Elektriciteit	2.0	2.4	2.2	2.2	2.1	1.8	1.7	2.0
6. Huishoudelijke hulp	0.9	0.7	0.6	0.6	0.7	0.7	0.8	0.7
7. Meubelen, huishoudelijke apparaten en dagelijks onderhoud	6.5	6.0	5.9	5.5	5.0	4.9	5.0	5.0
8. Aankoop van voertuigen	3.0	3.0	3.9	2.9	3.2	3.3	2.9	2.8
9. Uitgaven i.v.m. het gebruik van voertuigen, waarvan	3.4	3.4	2.7	2.8	2.8	3.1	2.8	2.2
a. Benzine	2.8	2.4	1.7	1.6	1.3	1.1	0.8	0.6
b. Diesel	0.4	0.7	0.7	0.9	1.2	1.6	1.7	1.3
10. Vervoersdiensten	1.7	1.5	1.2	1.0	1.0	1.1	1.1	1.1
a. Reizigersvervoer per trein, tram en metro	0.8	0.6	0.5	0.3	0.3	0.4	0.4	0.4
b. Reizigersvervoer over de weg	0.5	0.5	0.4	0.3	0.4	0.3	0.3	0.4
c. Overige vervoersdiensten	0.4	0.4	0.4	0.4	0.3	0.4	0.3	0.4
11. Communicatie	1.2	1.3	1.4	1.5	2.5	2.5	2.2	2.1
12. Genees-, heelkundige en aanverwante zorgen	3.9	4.2	4.0	4.9	5.2	5.4	5.8	6.1
13. Ontspanning en ontwikkeling	7.2	7.4	8.3	9.2	8.9	9.4	8.6	8.6
14. Restaurants, cafés en hotels	4.0	4.1	4.6	5.1	5.4	5.3	5.7	6.1
15. Overige goederen en diensten	16.1	16.3	18.0	19.2	19.5	20.4	18.9	19.6
16. Bestedingen van de gezinnen in het buitenland	3.7	3.3	3.8	4.5	5.0	4.9	6.1	6.6
Totaal	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0

TABEL 47 - Prijzevolutie van de consumptie van de gezinnen per product

(groeivoeten)

	1985//1980	1990//1985	1995//1990	2009//1995	2015//2009	2021//2015
1. Voedingsmiddelen, dranken en tabak	6.4	1.8	0.5	2.4	2.1	1.9
a. Voedingsmiddelen	6.2	1.3	-0.2	2.3	1.8	1.5
b. Alcoholvrije dranken	6.5	2.1	1.6	0.9	2.1	1.5
c. Alcoholhoudende dranken	6.0	3.0	0.4	1.9	2.0	2.4
d. Tabak	8.7	5.1	6.2	4.5	4.1	3.9
2. Kleding en schoeisel	5.2	4.1	1.4	0.8	0.3	1.8
3. Huur	6.6	3.4	3.8	2.0	1.4	1.5
4. Verwarming	12.0	-7.7	-0.7	5.4	1.7	1.2
5. Elektriciteit	7.7	-0.4	1.4	1.4	2.6	4.2
6. Huishoudelijke hulp	5.0	2.8	2.7	2.4	3.4	1.0
7. Meubelen, huishoudelijke apparaten en dagelijks onderhoud	5.3	2.3	1.7	1.3	1.1	1.7
8. Aankoop van voertuigen	7.6	3.9	1.8	1.2	0.6	0.9
9. Uitgaven i.v.m. het gebruik van voertuigen, waarvan	8.4	-2.8	2.1	3.7	2.4	3.0
a. Benzine	7.8	-2.1	0.9	3.8	0.9	1.2
b. Diesel	11.1	-2.7	1.8	3.8	2.9	3.9
10. Vervoersdiensten	5.9	0.9	-0.2	0.2	3.3	2.0
a. Reizigersvervoer per trein, tram en metro	4.0	-0.6	-5.6	2.1	1.5	1.7
b. Reizigersvervoer over de weg	8.3	2.2	3.9	0.3	3.3	1.8
c. Overige vervoersdiensten	6.6	1.7	2.5	-1.2	5.2	2.6
11. Communicatie	5.4	1.2	1.9	-0.4	-1.9	0.5
12. Genees-, heelkundige en aanverwante zorgen	9.5	1.2	8.2	2.0	1.4	1.9
13. Ontspanning en ontwikkeling	5.8	3.2	2.8	0.9	0.9	1.5
14. Restaurants, cafés en hotels	5.8	3.2	2.9	2.9	2.5	2.6
15. Overige goederen en diensten	4.8	1.4	2.1	1.7	1.4	1.3
16. Bestedingen van de gezinnen in het buitenland	6.4	3.9	1.7	2.5	1.7	1.7
Totaal	6.3	2.0	2.2	1.9	1.5	1.7

(//) Gemiddelde groeivoeten

TABEL 48 - Energiebalans, alle producten

(miljoenen ton olie-equivalent)

	1985//1980	1990//1985	1995//1990	2009//1995	2015//2009	2021//2015
Primaire productie en recuperatie	10.8	-0.2	-1.9	1.6	-5.1	8.7
Import	-5.1	5.1	1.9	1.0	0.4	-0.4
Totale export	-5.4	7.2	-1.2	2.7	1.2	0.5
Bunkers	-0.6	11.9	-0.9	4.3	-3.7	2.8
Bruto binnenlandse consumptie	-1.1	2.2	2.1	0.4	-1.2	1.1
Transformatie input	-5.1	5.5	-0.7	0.7	-2.1	1.1
Thermische elektriciteitscentrales	-11.8	5.6	1.8	0.7	-4.5	-4.6
Kerncentrales	22.8	4.8	-0.6	1.0	-9.4	10.4
Cokesovens	-0.6	-1.6	-8.0	-5.8	-2.5	-0.5
Hoogovens	-4.1	0.2	-1.9	-7.3	4.0	-0.4
Raffinaderijen	-9.3	7.6	-0.3	1.2	0.3	-0.3
Stadsverwarming	-.-	-.-	4.3	3.4	-3.7	3.0
Transformatie output	-6.7	5.6	-0.8	0.8	-0.6	0.3
Thermische elektriciteitscentrales	-11.8	4.6	2.9	2.7	-1.3	-1.8
Centrales op basis van kernenergie	22.5	4.3	-0.6	1.0	-9.4	10.4
Cokesovens	-0.2	-2.0	-7.3	-5.8	-2.9	-0.4
Hoogovens	-4.1	0.2	-1.9	-7.3	4.0	-0.4
Raffinaderijen	-9.3	7.7	-0.3	1.2	0.3	-0.3
Uitwisselingen en transfers	-.-	-.-	2.7	2.8	-11.7	0.0
Consumptie van de energiesector	-5.9	1.3	-1.1	-0.6	-0.3	0.2
Verlies door distributie	2.1	4.3	0.5	1.8	-3.7	0.8
Beschikbaar voor eindverbruik	-1.5	1.5	3.1	0.5	0.2	0.1
Niet-energie-eindverbruik	1.0	2.5	13.2	1.0	3.8	-0.1
Energie-eindverbruik	-1.8	1.9	1.8	0.1	-0.2	0.2
Industrie	-3.4	3.0	-0.1	-0.7	1.7	0.5
Transport	0.9	5.1	1.9	1.4	-0.4	0.1
Gezinnen	-1.1	-0.6	2.7	-0.6	-2.2	-0.9
Handel, diensten en landbouw	-2.5	-1.3	5.5	1.1	-0.8	1.1

(//) Gemiddelde groeivoeten

TABEL 49 - Broeikasgasemissies per sector

(Mt CO₂-equivalenten)

	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021
1. Energie	82.3	83.7	79.9	78.5	77.4	76.6	75.6	74.8
1A. Verbranding van brandstoffen	81.7	83.1	79.2	77.8	76.8	75.9	74.9	74.2
1A1. Transformatiesector	18.7	17.9	13.9	13.2	13.1	12.8	12.5	12.2
1A2. Industrie	12.9	13.5	13.7	13.6	13.4	13.1	12.7	12.4
1A3. Transport	25.2	25.8	25.2	24.8	24.4	24.5	24.6	24.7
1A4. Andere sectoren	24.8	25.9	26.3	26.1	25.8	25.4	25.1	24.8
1A5. Andere	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0
1B. Vluchtige emissies	0.6	0.6	0.6	0.7	0.7	0.7	0.7	0.7
2. Industriële processen	19.8	20.3	20.0	19.6	19.4	19.3	19.1	19.0
3. Landbouw	9.9	10.0	10.0	10.1	10.1	10.2	10.3	10.3
5. Afval	1.8	1.7	1.7	1.6	1.5	1.5	1.4	1.3
Totaal	113.9	115.7	111.5	109.8	108.5	107.5	106.4	105.5
Internationale bunkers	21.8	22.2	22.6	23.1	23.7	24.2	24.7	25.3

Het Federaal Planbureau

Het Federaal Planbureau (FPB) is een instelling van openbaar nut.

Het FPB voert beleidsrelevant onderzoek uit op economisch, sociaal-economisch vlak en op het vlak van leefmilieu. Hiertoe verzamelt en analyseert het FPB gegevens, onderzoekt het aanneembare toekomstscenario's, identificeert het alternatieven, beoordeelt het de gevolgen van beleidsbeslissingen en formuleert het voorstellen.

Het stelt zijn wetenschappelijke expertise onder meer ter beschikking van de regering, het Parlement, de sociale gesprekspartners, nationale en internationale instellingen. Het FPB publiceert de resultaten van zijn studies, probeert die zo ruim mogelijk te verspreiden en draagt zo bij tot het democratisch debat.

Het Federaal Planbureau is EMAS en Ecodynamische onderneming (drie sterren) gecertificeerd voor zijn milieubeheer.

url: <http://www.plan.be>

e-mail: contact@plan.be

De publicaties van het Federaal Planbureau

Met het oog op informatieverstrekking en transparantie publiceert het Federaal Planbureau (FPB) regelmatig de methoden en resultaten van zijn werkzaamheden. De publicaties van het FPB zijn georganiseerd in 3 reeksen: de Vooruitzichten, de Working Papers en de Planning Papers. Het FPB publiceert eveneens rapporten en occasioneel ook boeken. Bepaalde publicaties zijn het resultaat van een samenwerking met andere instellingen.

Alle publicaties van het Federaal Planbureau zijn beschikbaar op www.plan.be

Reeksen

Vooruitzichten

Een van de belangrijkste opdrachten van het Federaal Planbureau (FPB) bestaat erin de beleidsmakers te helpen anticiperen op de toekomstige evolutie van de Belgische economie.

Onder de verantwoordelijkheid van het INR maakt het FPB aldus twee keer per jaar, in februari en september, kortetermijnvoorzichten voor de Belgische economie – de *Economische begroting* – met het oog op, zoals de naam aangeeft, de opmaak en de controle van de Rijksbegroting. Op verzoek van de sociale partners publiceert het FPB in mei de *Economische middellangetermijnvoorzichten* in een internationale context. In het verlengde daarvan worden, in samenwerking met regionale instellingen, de *Regionale economische vooruitzichten* opgesteld. De *Nime Outlook* beschrijft één keer per jaar middellangetermijnvoorzichten voor de wereld economie. Het FPB publiceert om de drie jaar *Langetermijnenergievoorzichten voor België*. Ook om de drie jaar stelt het, in samenwerking met de FOD Mobiliteit en Vervoer, *Langetermijnvoorzichten voor transport in België* op. Tot slot maakt het FPB jaarlijks in samenwerking met de ADS *Demografische vooruitzichten* op lange termijn.

Working Papers

De Working Papers presenteren de resultaten van lopend onderzoek in de studiedomeinen van het FPB. Ze worden gepubliceerd om bij te dragen aan de verspreiding van kennis over hoofdzakelijk economische fenomenen en om het inhoudelijk debat te stimuleren. Bovendien leveren ze een conceptuele en empirische basis voor de besluitvorming. Ze zijn vaak technisch van aard en gericht op een publiek van specialisten.

Planning Papers

De Planning Papers presenteren afgeronde studies over thema's van algemene strekking. Ze zijn niet specifiek gericht op een gespecialiseerd publiek en beschikbaar in het Nederlands en het Frans.

Overige publicaties

Rapporten

De rapporten beschrijven de resultaten van werkzaamheden die voortvloeien uit wettelijke opdrachten of als antwoord op specifieke vragen van de overheid, de regering of de Centrale Raad voor het Bedrijfsleven.

Boeken

Het FPB publiceert occasioneel studies in boekvorm.

Federaal Planbureau
instelling van openbaar nut

Kunstlaan 47-49
1000 Brussel
tel.: +32-2-5077311
fax: +32-2-5077373
e-mail: contact@plan.be
<http://www.plan.be>

Drukwerk: Centrale Raad voor het Bedrijfsleven